

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Αριθμ. Πρωτ.:..... 824

Ημερομηνία:..... 27 / 05 / 19

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΙ ΛΑΪΚΟΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΣΤΗΝ
ΚΕΡΑΤΕΑ ΤΩΝ ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ:

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1900-1980

Δημήτριος Θ. Ράπτης

(Α.Μ.Φ. 1058)

Επιβλέπων: Αντώνιος Βερβέρης,

Ακαδημαϊκός Υπότροφος

Κερατέα Αττικής - Μάιος 2019

**THE MUSICAL LIFE AND THE FOLK MUSICIANS
IN KERATEA OF MESOGIA ATTIKIS:**

THE PERIOD 1900-1980

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

Άρτα, 12/06/2019

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπων καθηγητής

Αντώνιος Βερβέρης

Ακαδημαϊκός Υπότροφος

2. Μέλος επιτροπής

Ηλίας Σκουλίδας

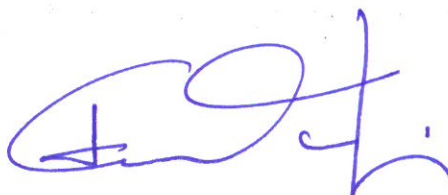
Επίκουρος Καθηγητής

3. Μέλος επιτροπής

Λάμπρος Ευθυμίου

Ακαδημαϊκός Υπότροφος

Η Πρόεδρος του Τμήματος

Μαρία Ζουμπούλη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

© **Ράπτης Δημήτριος, 2019**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Ράπτης Θ. Δημήτριος

A handwritten signature in blue ink, consisting of a stylized initial 'R' followed by a long horizontal stroke.

Υπογραφή

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Οι απορίες, οι αναζητήσεις και το σαράκι για το ιστορικό, κοινωνικό αλλά και μουσικό κυρίως παρελθόν της Κερατέας και των Μεσογείων προϋπήρχαν μέσα μου. Οι ιστορίες για τα πανηγύρια, τα γλέντια στα εξωκλήσια, τους γάμους με τα όργανα, από τους παππούδες μου Δημήτριο (Τάκη) Αθ. Μανώλη και της Μαρίας Γ. Μεθενίτη ήταν η αρχή και το έναυσμα για το παρόν πόνημα.

Ο ερχομός στο Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής ήταν ένα μουσικό-καλλιτεχνικό σοκ. Ο όγκος των πληροφοριών σχέση με την μουσική, στα μαθήματα, στα πηγαδάκια, στις παρέες, στις καφετέριες, στα τσιπουράδικα της Άρτας ήταν τόσο μεγάλος που μου πήρε κάποιο χρόνο να τον διαχειριστώ. Με τον καιρό, και μέσα από το πρόγραμμα σπουδών, και τα μαθήματα κυρίως της Ανθρωπολογίας, των Ζητημάτων Ελληνικής Μουσικής, της Κοινωνιολογίας, της Επιστήμης της Έρευνας και άλλων, ανακάλυψα τα εργαλεία για την έρευνα και την καταγραφή του μουσικού παρελθόντος του τόπου μου, της Κερατέας των Μεσογείων Αττικής.

Μετά από την πρώτη συνέντευξη το 2010 έφτασα με αρκετή καθυστέρηση στην ολοκλήρωσή του παρόντος πονήματος, με τις οδηγίες των τεσσάρων εποπτών καθηγητών, τους οποίους ευχαριστώ θερμά και αυτοί ήταν, με χρονολογική σειρά, ο κ. Ηλίας Σκουλίδας, ο κ. Χάρης Σαρρής, η κα. Ειρήνη Παπαδάκη και τέλος ο κ. Αντώνης Βερβέρης τον οποίο ευχαριστώ ιδιαιτέρως για την άμεση ανταπόκρισή του και την συνεργασία που είχαμε τους τελευταίους μήνες. Επίσης ευχαριστώ τους καθηγητές που με συμβούλευσαν για διάφορα θέματα σε σχέση με την εργασία αυτή, Ειρήνη Θεοδοσοπούλου, Γιώργο Κοκκώνη, Φωτεινή Ρερράκη και Χρήστο Παπακώστα.

Για το παρόν πόνημα βοήθησαν ποικιλοτρόπως δεκάδες άνθρωποι κυρίως από την Κερατέα και όχι μόνο, οποίοι μου έδωσαν φωτογραφικό και οπτικοακουστικό υλικό, βιβλία, εφημερίδες. Για την πραγματοποίηση πολλών από τον συνεντευξέών μου, ήταν απαραίτητο να μεσολαβήσουν κάποιοι άνθρωποι –πολλές φορές παραπάνω από έναν ή δύο– ως ενδιάμεσοι κρίκοι προκειμένου να έρθω σε επαφή με τους πληροφορητές μου. Όλους αυτούς, μαζί με τους πληροφορητές που δέχτηκαν να μου

μιλήσουν και να με βοηθήσουν και αναφέρονται αναλυτικά στον πίνακα στο παράρτημα, τους ευχαριστώ μέσα από την καρδιά μου!

Μερικοί από αυτούς είναι οι

Κατίνα Μέγγουλη,	Βασίλης Στουραϊτης
Αγγελής Γιώργος	Κλάδης Διονύσης
π. Τιμόθεος Αγγελής	Θοδώρα Θηβαίου
Ιατρού Γιώργος	Βασίλης Μανώλης
Ιατρού Δημήτρης (Τάκης)	Δέσποινα Στουραϊτη-Παπαγιάννη
Ιατρού Σταύρος	Αντώνης Γούλας
Ελευθερίου – Γκίνης Γιώργος	Σωτήρης Μωραϊτης
Οικονόμου Βασίλης	Γιώργος Πρίφτης
Μάκης (Σταμάτης) Λέπουρης	

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Σύνδεσμο «Χρυσή Τομή», το Διοικητικό του Συμβούλιο, και ιδιαίτερα τον πρόεδρο κ. Σταμάτη Παπαθανασίου για τη βοήθεια τους και την πρόσβαση που μου παρείχαν στα αρχεία του Συνδέσμου.

Ευχαριστώ επίσης για τη βοήθεια τους στην αναγνώριση των παλιών μουσικών στο φωτογραφικό υλικό που χρησιμοποιήσαμε, το δάσκαλό μου Χρήστο Ζώτο, τους Νίκο και Γιασεμή Σαραγούδα, καθώς και τον Νίκο Καρατάσο (1931-2017).

Η εκπόνηση της εργασίας αυτής κράτησε σχεδόν δέκα χρόνια, οπότε ζητώ συγγνώμη καθώς σίγουρα κάποιοι μου διαφεύγουν και απουσιάζουν από τις ευχαριστίες. Τέλος θα ήθελα να ζητήσω από όποιον διαβάσει την παρούσα εργασία στο μέλλον, ερευνητή, φοιτητή ή απλό αναγνώστη και εντοπίσει λάθη, παραλήψεις, ή έχει επιπλέον υλικό σχετικά με το θέμα να επικοινωνήσει με τον συνάκτη στο e-mail dimrapker@yahoo.gr.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Κερατέα στη διάρκεια των πρώτων 80 ετών του 20ου αιώνα, όπως και όλα τα χωριά των Μεσογείων, από αγρότο-κτηνοτροφικά χωριά, αστικοποιούνται και μετασχηματίζονται σε κωμοπόλεις. Η μικρή απόσταση από την Αθήνα, η βελτίωση των συγκοινωνιών, του οδικού δικτύου και εξέλιξη των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (ραδιόφωνο, τηλεόραση) επιφέρουν αλλαγές των προτύπων ζωής και υιοθετούνται πολλά στοιχεία αστικής ζωής από τους Μεσογείτες.

Την ίδια χρονική περίοδο, παρατηρούνται μεγάλες αλλαγές και στη μουσική ζωή της Κερατέας. Οι αλλαγές αυτές αφορούν τον τρόπο διασκέδασης, τα τραγούδια, τους μουσικούς, τα μουσικά όργανα, τα γλέντια των γάμων, τα θρησκευτικά πανηγύρια και πολλές ακόμα εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής της Κερατέας, που περιελάμβαναν ως βασικό στοιχείο τη μουσική.

Η παρούσα εργασία βασίζεται κυρίως σε πληροφορίες από 40 συνεντεύξεις που συνολικά πραγματοποιήθηκαν στο διάστημα από 10/8/2010 μέχρι τις 22/4/2019 και σε οπτικοακουστικό υλικό που συλλέχθηκε.

Στόχος της παρούσας εργασίας, είναι η παρουσίαση της μουσικής ζωής, των τραγουδιών στο δημόσιο χώρο και των λαϊκών μουσικών που δραστηριοποιήθηκαν στην Κερατέα. Επίσης, επιχειρείται μία καταγραφή των ντόπιων μουσικών, για τους οποίους δίνονται σύντομα βιογραφικά, ενώ εξετάζεται το κατά πόσο η αλληλεπίδρασή τους με «ξένους» μουσικούς (επισκέπτες) σε συνδυασμό με τη δισκογραφία, επηρέασαν και μετέβαλαν το μουσικό ρεπερτόριο. Πιο αναλυτικά, εξετάζεται και καταγράφεται η πορεία από το προφορικό και παραδοσιακό τραγούδι, στο ρεπερτόριο της δισκογραφίας, στο δημοτικό, ρεμπέτικο, και λαϊκό τραγούδι. Παρουσιάζονται ακόμα, οι μεταβολές που συντελούνται στο οργανολογίο, πως δηλαδή η λύρα, η πίπιζα και το νταούλι παραμερίζονται για να αντικατασταθούν σταδιακά από όργανα της κλασικής στεριανής κομπανίας και τέλος από το μπουζούκι και την κιθάρα.

Όπως προτείνουν τα στοιχεία που παρουσιάζονται, φαίνεται ότι οι αλλαγές στη μουσική ζωή τα πρώτα 80 χρόνια του 20ου αιώνα ταυτίζονται και επηρεάζονται από την αστικοποίηση της Κερατέας και των Μεσογείων.

Λέξεις-κλειδιά: Κερατέα, Μεσόγεια, Λαϊκοί Μουσικοί, Αρβανίτικα, Πανηγύρια.

ABSTRACT

THE MUSICAL LIFE AND THE FOLK MUSICIANS IN KERATEA OF MESOGIA ATTIKIS:

THE PERIOD 1900-1980

Like every rural area of the east Attica, Keratea transforms from an agricultural village into a town in the first eighty years of the 20th century. The short distance from Athens, the improvement of the road networks and public transport as well as the media (radio, television etc.), caused a shift in the local life standards, as the people began to adapt elements of a more urban lifestyle. Around the same period, we can see notable changes in Keratea's music life. These changes are related to ways of entertainment, wedding and religious celebrations, the songs, the musicians themselves and the musical instruments and many other sectors of the town's social life that are heavily related to music. This thesis is based on information extracted from forty interviews that took place between the 10th of August 2010 and the 22nd of April 2019, as well as some audio-visual data that we found. The aim of this essay is to show in detail the music life, the way the songs were performed in public and talk about the folk/traditional musicians of the time in Keratea. We will also record the names and short biographies of local musicians, some "other" musicians (touring musicians who come from different areas and backgrounds), but also how the repertoire was altered by the coordination of the two. Furthermore, we will analyse and record the change of course of the oral traditions to the record repertoire, to the traditional music, the rebetiko and finally, the folk music. We will also talk about changes in instrumentation; how, for example, the lyre, the bagpipes and the davul came to be replaced by instruments which were normally found in mainland orchestras, which were later on replaced in their turn by the bouzouki and the guitar. To conclude, we will see in detail how the urbanisation of Keratea affected these enormous shifts in the music life in the first eighty years of the 20th century.

Keywords: Keratea, Mesogia, Folk musician, Arvanitika, Panigiria

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ-ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	vi
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	viii
ABSTRACT.....	ix
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	x
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	xiii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ/ΕΙΚΟΝΩΝ	xiv
ΑΠΟΔΟΣΗ ΟΡΩΝ.....	xv
Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή.....	1
1.1 Δομή της εργασίας.....	4
1.2 Μεθοδολογία-πηγές.....	5
Κεφάλαιο 2: Η Κερατέα Μεσογείων Αττικής (Ιστορικά – Κοινωνικά – Πολιτισμικά στοιχεία).....	8
2.1 Μεσόγεια - Λαυρεωτική.....	8
2.2 Η θέση της Κερατέας «μεταξύ» Μεσογείων-Λαυρεωτικής.....	11
2.3 Οι κάτοικοι.....	15
2.4 Το όνομα της Κερατέας.....	19
2.5 Διοικητική οργάνωση – Δημογραφικά στοιχεία.....	20
2.6 Η αστικοποίηση της Κερατέας.....	22
Κεφάλαιο 3: Η μουσική της Κερατέας.....	28
3.1 Περίοδος 1 ^η : 1900-1940	28
3.1.1 Κοινωνική ζωή.....	28
3.1.2 Πανηγύρια.....	30
3.1.3 Οι γάμοι.....	32
3.1.4 Απόκριες.....	34
3.1.5 Άλλες περιπτώσεις.....	35
3.1.6 Οι μουσικοί.....	36
3.1.7 Χώροι επιτέλεσης.....	38
3.1.8 Ρεπερτόριο.....	40

3.2 Περίοδος 2 ^η : 1940-1960.....	40
3.2.1 Κοινωνική ζωή.....	40
3.2.2 Πανηγύρια.....	42
3.2.3 Οι γάμοι.....	43
3.2.4 Απόκριες.....	43
3.2.5 Άλλες περιπτώσεις.....	44
3.2.6 Οι μουσικοί.....	44
3.2.7 Χώροι επιτέλεσης.....	47
3.2.8 Ρεπερτόριο.....	48
3.3 Περίοδος 3 ^η : 1960-1980.....	49
3.3.1 Κοινωνική ζωή.....	49
3.3.2 Πανηγύρια.....	49
3.3.3 Οι γάμοι.....	50
3.3.4 Απόκριες.....	50
3.3.5 Άλλες περιπτώσεις.....	51
3.3.6 Οι μουσικοί.....	52
3.3.7 Χώροι επιτέλεσης.....	52
3.3.8 Ρεπερτόριο.....	53
Κεφάλαιο 4: Οι μουσικοί στην Κερατέα	54
4.1 Οι ντόπιοι μουσικοί.....	57
4.1.1 Στουραΐτης Δημήτρης, λύρα	57
4.1.2 Συρίγος Γιάννης (ή Ζάνας), πίπιζα-νταούλι.....	57
4.1.3 Κώνστας Κώνσταντίνος (ΚωτσιΝικολοκώστας), νταούλι.....	58
4.1.4 Στουραΐτης Κώστας (Κωτσιτζέλος), βιολί	58
4.1.5 Μωραΐτης Σωτήρης (Φουρκώμας), σαντούρι-κλαρίνο.....	59
4.1.6 Αγγελής Θεμιστοκλής (Μιστοκλής), βιολί.....	60
4.1.7 Καλκούνης Γιάννης, λαούτο-βιολί.....	62
4.1.8 Παναγιώτου Νίκος (Διοσμαρίνης), μαντολίνο.....	64
4.1.9 Στουραΐτης Βαγγέλης, βιολί-τραγουδι.....	66
4.1.10 Αδέρφια Παναγιωταράκου.....	67
4.1.11 Ανδριανός Θανάσης, λαούτο.....	69
4.1.12 Μωραΐτης Γιάννης (Φουρκώμας), κλαρίνο.....	70
4.1.13 Αδέρφια Στουραΐτη (Πιπίνηδες ή τα Πιπινάκια).....	71

4.1.14 Κολιαδήμας Τάκης (Δημήτρης, Τάκης Πούφης), τραγούδι-κιθάρα....	76
4.1.15 Στουραΐτης Θύμιος, μπουζούκι.....	78
4.1.16 Πρίφτη Ρούλα, τραγούδι.....	81
4.2 Ερασιτέχνες μουσικοί.....	83
4.3 Μεσογείτες μουσικοί στην Κερατέα.....	83
4.4 Οι «ξένοι» μουσικοί.....	84
Κεφάλαιο 5: Το μουσικό ρεπερτόριο.....	87
5.1 Το ρεπερτόριο μέσα από το οπτικοακουστικό υλικό.....	87
5.2 Περιοδολόγηση και η μεταβολή του μουσικο-χορευτικού ρεπερτορίου.....	89
5.3 Τα Αρβανίτικα τραγούδια.....	91
5.4 Χοροί και χορευτές.....	92
Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα.....	95
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	97
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	114

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.1 Μεταβολή του Πληθυσμού της Κερατέας.....	21
Πίνακας 4.1: Οι Κερατιώτες Μουσικοί.....	55
Πίνακας 4.2. Οι «ξένοι» μουσικοί του Δημοτικού ρεπερτορίου.....	85
Πίνακας 4.3 Οι «ξένοι» μουσικοί του Λαϊκού ρεπερτορίου.....	86
Πίνακας με τα Στοιχεία των συνεντεύξεων της έρευνας.....	99

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 2.1	Χάρτης των Μεσογείων Αττικής.....	19
Εικόνα 3.1	Χορός στο Μπιζάνι 1937. Αρχείο Δημ. Πλ. Ιατρού.....	31
Εικόνα 3.2	Πατινάδα στην Κερατέα δεκαετία '50. Αρχείο Γ. Αντωνίου-Ανδριανού.....	43
Εικόνα 3.3	Μπουζούκι Θύμιος Στουραϊτης, Κιθάρα Τάκης Κολιαδήμας, βιολί Βαγγέλης Στουραϊτης, κλαρίνο Γιάννης Κούπας σε πανηγύρι αρχές του '5.....	46
Εικόνα 4.1	Ο Κώστας Στουραϊτης ή Κωτσιτζέλος.....	58
Εικόνα 4.2	Ο Σωτήρης Μωραϊτης με το σαντούρι σε γλέντι στην Παναγία Γκαρικά γύρω στο 1920.....	59
Εικόνα 4.3	Ο Θεμιστοκλής Αγγελής.....	60
Εικόνα 4.4	Ο Γιάννης Καλκούνης στην μέση με το λαούτο. Αρχείο Αντωνίου Γούλα (Μηχανικού).....	63
Εικόνα 4.5	Ο Νίκος Παναγιώτου ή Διοσμαρίνης.....	64
Εικόνα 4.6	Ο Βαγγέλης Στουραϊτης αριστερά με το βιολί και ο Θύμιος Στουραϊτης με το μπουζούκι.....	66
Εικόνα 4.7	Ο Θανάσης Ανδριανός αριστερά με το λαούτο, ο Νίκος Διοσμαρίνης με το μαντολίνο (αρχείο Δ.Ιατρού.....	69
Εικόνα 4.8	Ο Γιάννης Μωραϊτης ή Φουρκώμας.....	70
Εικόνα 4.9	Ο Μήτσος Στουραϊτης ή Πιπίνης στρατιώτης.....	71
Εικόνα 4.10	Ο Σταμάτης Στουραϊτης ή Πιπίνης.....	72
Εικόνα 4.11	Ο Παναγιώτης Στουραϊτης ή Πιπίνης.....	73
Εικόνα 4.12	Τα αδέρφια Στουραϊτη ή Πιπίνηδες ή τα Πιπινάκια σε ημερήσιο πανηγύρι σε κάποιο εξωκλήσι.....	75
Εικόνα 4.13	Αριστερά ο Τάκης Κολιαδήμας ή Πούφης με την κιθάρα.....	77
Εικόνα 4.14	Ο Θύμιος Στουραϊτης.....	78
Εικόνα 4.15	Το εξώφυλλο δίσκου με την Ρούλα Πρίφτη και τον Γιώργο Μπίλη.....	81

ΑΠΟΔΟΣΗ ΟΡΩΝ

Καλύβια Κουβαρά: Καλύβια Θορικού

Πανί: Το Πάνειο Όρος στους πρόποδες του οποίου είναι χτισμένη η Κερατέα και ΒΔ τα Καλύβια.

Χαρτούρα: Το κέρασμα χρημάτων στην ορχήστρα.

Καμάριζα: Το παλιό όνομα της κοινότητας Αγίου Κωνσταντίνου.

Λιόπεσι: Το παλιό όνομα της Παιανίας.

Πάνω Καφενεία – Πάνω Πλατεία: Η δεύτερη πλατεία της Κερατέας

Μπιζάνι: Η παλιά πλατεία της Κερατέας.

Εισαγωγή

Κύριος σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας ήταν η καταγραφή της μουσικής ζωής και των λαϊκών μουσικών –ντόπιων και «ξένων»¹– που δραστηριοποιήθηκαν στην Κερατέα την περίοδο 1900-1980. Όσον αφορά τους ντόπιους, πρέπει να αναφέρουμε ότι ελάχιστοι από αυτούς και συγκεκριμένα τρεις από τους δεκαεννιά βιοπορίζονταν αποκλειστικά από τη μουσική. Όλοι οι υπόλοιποι είχαν την μουσική ως παράλληλο και περιστασιακό επάγγελμα, αν και πολλές φορές αυτό ήταν τελικά πιο προσοδοφόρο από το κύριό τους. Γενικά, είναι ελάχιστοι οι Μεσογείτες μουσικοί που ακολούθησαν επαγγελματική μουσική καριέρα, και αυτό είναι κάτι που χρήζει περαιτέρω διερεύνησης, ενδεχομένως με τη διεξαγωγή μίας άλλης εργασίας με επίκεντρο το θέμα αυτό².

Στην παρούσα εργασία παρατίθενται σύντομα βιογραφικά των μουσικών, με βάση το υλικό που προέκυψε από τις συνεντεύξεις και μελέτη των βιβλιογραφικών πηγών, με στόχο μία πρώτη προσπάθεια καταγραφής των λαϊκών μουσικών της Κερατέας.

Ιδιαίτερη αναφορά αξίζουν δύο μουσικοί με καταγωγή την Κερατέα, οι οποίοι διέπρεψαν στο εξωτερικό στον τομέα της Κλασικής Μουσικής. Πρόκειται για τον Κώστα Μυλωνά³ (τενόρος), η προτομή του οποίου βρίσκεται στην πλατεία Μπιζανίου από το 1992, και τον Δημήτρη Νικολάου⁴ (συνθέτης κλασικών έργων), το όνομα του οποίου δόθηκε στο Δημοτικό Ωδείο Κερατέας που ιδρύθηκε το 2009.

¹Αναφερόμαστε σε μουσικούς που δεν διέμεναν ή δεν είχαν καταγωγή από την Κερατέα. Μουσικούς από τα γύρω χωριά των Μεσογείων και της Λαυρεωτικής, αλλά και από την Αθήνα. «Φίρμες» της κάθε εποχής που έφταναν στην Κερατέα για να εργασθούν σε γάμους και πανηγύρια.

² Ενδεικτικά θα πρέπει να αναφερθεί ότι από όλα τα Μεσόγεια γνωστοί έγιναν και έκαναν καριέρα μόνο 3-4 μουσικοί: Οι Θεμιστοκλής Αγγελής από την Κερατέα (βιολί), Νίκος Σαραγούδας από τα Σπάτα (τραγούδι, κιθάρα, ούτι), Κώστας Κόλλιας από τα Καλύβια (λαϊκό τραγούδι), ο Θύμιος Στουραϊτης από την Κερατέα (μουζούκι) και η Ρούλα Πρίφτη (τραγούδι).

³ Ο Κώστας Μυλωνάς γεννήθηκε στην Κερατέα το 1889 και πέθανε στο Λονδίνο το 1949. Αν και από μικρός ξεκίνησε τις σπουδές στο κλασικό τραγούδι, οι ηλικιωμένοι Κερατιώτες τον θυμούνται να τραγουδάει σε γλέντια (όχι ως επαγγελματίας μουσικός ή μέλος κάποιας ορχήστρας) δημοτικά τραγούδια αλλά και κλέφτικα. Βλ. Συλλογικό, Αφιέρωμα στον τενόρο Κώστα Μυλωνά, Σύνδεσμος Πνευματικής και Κοινωνικής Δραστηριότητας Κερατέας «Χρυσή Τομή», Χρυσή Τομή, Κερατέα 1992.

⁴ Ο Δημήτρης Νικολάου γεννήθηκε στην Κερατέα το 1946 και πέθανε το 2008 στη Ρώμη. Μετά τις πρώτες του μουσικές σπουδές στην Ελλάδα, το 1965 εγκαταστάθηκε στη Ρώμη όπου συνέχισε τις μουσικές σπουδές του και σταδιοδρόμησε ενώ συνέθεσε πάνω από 260 μουσικά έργα. Για

Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι σχετικά με το θέμα της πτυχιακής, την καταγραφή δηλαδή των λαϊκών μουσικών που δραστηριοποιούνταν στην Κερατέα, αλλά και ευρύτερα της μουσικής ζωής της Κερατέας, παρατηρείται σοβαρό βιβλιογραφικό κενό. Οι λιγιστές πληροφορίες σχετικά με το θέμα, περιέχονται είτε σε βιβλία με λαογραφικό προσανατολισμό, όπως *Η Κερατέα της Αττικής* του Χρήστου Ρώμα., είτε σε συλλογές μεμονωμένων άρθρων για κάποιους από τους μουσικούς όπως το βιβλίο του Γιώργου Ιατρού *Σούνιο – Λαύριο – Κερατέα: Η τεθλασμένη της μνήμης*⁵, είτε σε συλλογικούς τόμους που αφορούν όλα τα Μεσόγεια και την Λαυρεωτική, με κάποια άρθρα των οποίων να επικεντρώνονται στην Κερατέα, όπως για παράδειγμα η έκδοση του Διεθνή Αερολιμένα Αθηνών με τίτλο *Μεσογαία: Ιστορία και πολιτισμός των Μεσογείων Αττικής*, και οι τόμοι από τα *Πρακτικά των Επιστημονικών Συναντήσεων Νοτιοανατολικής Αττικής*. Επιπλέον, υπάρχει ένας μικρός αριθμός ανθρωπολογικών μελετών για τα Μεσόγεια και την Κερατέα ειδικότερα, όπως για παράδειγμα το άρθρο της Δήμητρας Γκέφου- Μαδιανού στο περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα* με τον τίτλο «*Η χώρα του πνεύματος και η χώρα του οιοπνεύματος: Παράδοση και πολιτισμική ταυτότητα στην Αττική*». Θα πρέπει να αναφερθεί όμως, ότι καμία από τις παραπάνω πηγές δεν εστιάζει όμως στην μουσική ζωή της Κερατέας.

Η εργασία βασίζεται σε πληροφορίες που προέκυψε από σαράντα συνεντεύξεις⁶ που πραγματοποιήθηκαν στο διάστημα από 10/8/2010 μέχρι τις 22/4/2019.

Σε αυτές περιλαμβάνονται τέσσερις με παλιούς λαϊκούς μουσικούς που καταγράφονται στην παρούσα εργασία, εκ των οποίων ο ένας, ο Θύμιος Στουραϊτης, δραστηριοποιείται ακόμα στο χώρο της μουσικής, ενώ οι άλλοι δύο είναι τα αδέρφια Δημήτρης και Παναγιώτης Στουραϊτης (Πιπίνιδες) οι οποίοι είχαν ήδη σταματήσει να εργάζονται πολλά χρόνια πριν και η Ρούλα Πρίφτη, η οποία αποσύρθηκε από το τραγούδι το 2001. Επίσης, στις συνεντεύξεις περιλαμβάνεται αυτή του Νίκου Παναγιώτουή Διοσμαρίνη, την οποία είχε πραγματοποιήσει το 1979, καθώς και του

περισσότερα βλ. «Ένας διεθνούς ακτινοβολίας μουσικοσυνθέτης από την Κερατέα... Δημήτρης Νικολάου» άρθρο στην τοπική εφημερίδα Νέα της Κερατέας, αρ. φύλλου 45, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1994, σελ. 8, 11 και «Ο συνθέτης Δημήτρης Νικολάου μιλά στα Νέα της Κερατέας... Εμπνέομαι από τις ανθρώπινες σχέσεις.» άρθρο – συνέντευξη στην τοπική εφημερίδα Νέα της Κερατέας, αρ. φύλλου 46, Μάρτιος – Απρίλιος 1994, σελ. 8-9.

⁵Πρόκειται για ένα ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων και δημοσιογραφικών άρθρων που σχετίζονται με την Λαυρεωτική και την Κερατέα

⁶ Στο παράρτημα υπάρχει αναλυτικός πίνακας για τις συνεντεύξεις τις ημερομηνίες και τους πληροφορητές.

ράφτη και φιλόμουσου Γιώργος Μέγγουλη (1945-2010)⁷. Τα άτομα αυτά επελέγησαν ως οι μόνοι εν ζωή μουσικοί και πρωταγωνιστές της εποχής που εξετάζεται. Για τους υπόλοιπους, οι πληροφορίες αντλήθηκαν από συγγενείς και απογόνους τους. Το χρονικό πλαίσιο το οποίο μελετάται στην παρούσα εργασία, ξεκινά το 1900 έτος το οποίο επιλέγεται διότι ως εκεί φτάνουν οι παλαιότερες ενθυμήσεις όσον αφορά μουσικούς από την Κερατέα, των πληροφορητών καθώς και των βιβλιογραφικών πηγών που ελήφθησαν υπόψιν. Ως τέλος της περιόδου που εξετάζεται ορίστηκε το 1980, διότι στα τέλη της δεκαετίας του '70 παρατηρείται μία σοβαρή παρακμή της μουσικής ζωής και των πανηγυριών, τα οποία λάμβαναν χώρα στην πλατεία και τα καφενεία της Κερατέας. Επιπρόσθετα, τη δεκαετία του '80 παρατηρείται έντονη αστικοποίηση και δημογραφική έκρηξη στην Κερατέα, με αποτέλεσμα την εμφανή αλλαγή του τρόπου ζωής,⁸ κάτι που είχε αρχίσει πολλά χρόνια πριν.

Επιπλέον, η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην παρουσίαση της μουσικής ζωής και των τραγουδιών στο δημόσιο χώρο⁹, καθώς και των λαϊκών μουσικών της Κερατέας. Επίσης, τον ερευνητή απασχόλησε καταγραφή των «ξένων» μουσικών και το πως η αλληλεπίδρασή τους με τους ντόπιους, σε συνδυασμό με τη δισκογραφία, επηρέασαν και μετέβαλαν το μουσικό ρεπερτόριο. Πιο αναλυτικά, εξετάζεται και καταγράφεται η πορεία από το προφορικό και παραδοσιακό τραγούδι στο δημοτικό, νεοδημοτικό, λαϊκοδημοτικό και τέλος, λαϊκό τραγούδι. Επίσης, παρουσιάζονται οι μεταβολές που συντελούνται στο οργανολόγιο, αλλά και στον τρόπο διασκέδασης των κατοίκων της Κερατέας στα πρώτα 80 χρόνια του 20ού αιώνα, ενώ εξετάζεται το αν οι μεταβολές αυτές σχετίζονται με την αστικοποίηση των Μεσογείων και την αλλαγή προτύπων στα χρόνια αυτά, καθώς και τη μεταβολή των Μεσογείων από χωριά σε κομοπόλεις.

⁷ Επρόκειτο για μία καλλιτεχνική φύση ανθρώπου, ο οποίος διατηρούσε στενές φιλικές σχέσεις με πολλούς καλλιτέχνες και συνθέτες όπως οι Μάνος Λοΐζος, Λευτέρης Παπαδόπουλος, Χάρης Αλεξίου, Τάνια Τσανακλίδου, Δημήτρης Κατοίκος, Βασίλης Παπακωνσταντίνου και πολλοί άλλοι.

⁸ Οι αλλαγές είναι τεράστιες στην καθημερινότητα των Κερατιωτών και ο αστικός τρόπος ζωής υιοθετείται. Τα επαγγέλματα που σχετίζονταν με την γεωργία και την κτηνοτροφία εγκαταλείπονται, τα ισόγεια ή διώροφα σπίτια με τα κεραμίδια δίνουν την θέση τους στα σπίτια με ταράτσες και σε «μοντέρνα» οικοδομήματα. Για περισσότερα ΡΩΜΑΣ Γ. Χρίστος, *Η Κερατέα της Αττικής*, «Χρυσή Τομή» - Δήμος Κερατέας, Κερατέα Αττικής, Δεκέμβριος 2008, Β' Έκδοση (Α' εκδ. 1987)σελ.176-199 και ΓΚΕΦΟΥ -ΜΑΔΙΑΝΟΥΔήμητρα, «*Η χώρα του πνεύματος και η χώρα του οίνοπνεύματος*»: *Παράδοση και πολιτισμική ταυτότητα στην Αττική*, στα Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 66, 1-3/1998, σελ. 104-111.

⁹ Εξαιρούνται τα Κάλαντα (Χριστουγέννων, Πρωτοχρονιάς, Φώτων και Λαζάρου) από τις καταγραφές, καθώς το μουσικό κομμάτι του εθίμου δεν συνδέεται άμεσα με τη διασκέδαση.

1.1 Δομή της εργασίας

Στη συνέχεια του κεφαλαίου αυτού παρουσιάζεται η δομή της εργασίας, καθώς και στοιχεία σχετικά με τη μέθοδο έρευνας που ακολουθήθηκε και της πηγές από όπου αντλήθηκε το υλικό στο οποίο γίνεται αναφορά στα επόμενα κεφάλαια. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται και αναλύεται το ιστορικό, κοινωνικό, πολιτισμικό και οικονομικό πλαίσιο της περιόδου που εξετάζει η παρούσα εργασία (1900-1980). Στα υποκεφάλαια όπου πραγματοποιείται η ανάλυση αυτή, γίνεται μία οριοθέτηση, με γεωγραφικά –γεωφυσικά και εθνοπολιτισμικά κριτήρια, των Μεσογείων και της Λαυρεωτικής (2.1), της θέσης της Κερατέας στα όρια μεταξύ Μεσόγειων και Λαυρεωτικής (2.2), εξετάζεται η σύνθεση του πληθυσμού και καταγωγή των κατοίκων της Κερατέας (2.3), δίνονται πληροφορίες για την προέλευση του ονόματος της Κερατέας (2.4), εξετάζεται η διοικητική οργάνωση σε συνδυασμό με δημογραφικά στοιχεία (2.5), και τέλος μελετάται η πορεία αστικοποίησης και μετάλλαξης του χωριού της Κερατέας του 1900 σε μια κωμόπολη του 1980 (2.6).

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μία πιο λεπτομερής παρουσίαση της μουσικής ζωής και των κοινωνικών περιστάσεων στην Κερατέα που περιλάμβαναν μουσική. Το τρίτο κεφάλαιο χωρίζεται σε τρεις χρονολογικές περιόδους: (α) 1900-1940, (β) 1940-1960 και (γ) 1960-1980, με κάθε μία από αυτές να αποτελείται από μικρότερες ενότητες οι οποίες εξετάζουν ανά περίοδο την κοινωνική ζωή (3.1.1, 3.2.1, 3.3.1), τα πανηγύρια (3.1.2, 3.2.2, 3.2.3), τους γάμους (3.1.3, 3.2.3, 3.3.3), την περίοδο των αποκρεών (3.1.4, 3.2.4, 3.3.4), άλλες περιπτώσεις που είχε ρόλο η μουσική (3.1.5, 3.2.5, 3.3.5), τους ντόπιους και «ξένους» μουσικούς που δραστηριοποιούνταν στην Κερατέα (3.1.6, 3.2.6, 3.2.7), τους χώρους επιτέλεσης (3.1.7, 3.2.7, 3.3.7), καθώς και το ρεπερτόριο (3.1.8, 3.2.8, 3.3.8).

Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει βιογραφικά στοιχεία των ντόπιων λαϊκών μουσικών που είχαν ενεργό ρόλο στα τοπικά μουσικά δρώμενα (4.1), ενώ γίνεται αναφορά και σε ερασιτέχνες μουσικούς (4.2) που από ότι φαίνεται δεν δραστηριοποιούνταν εντατικά, πέρα από τη συμμετοχή τους σε μικρές παρέες και οικογενειακά γλέντια. Στη συνέχεια, ακολουθούν πληροφορίες για την παρουσία μουσικών στην Κερατέα από τα γύρω χωριά των Μεσόγειων και της Λαυρεωτικής (4.3). Τέλος παρατίθενται δύο πίνακες με τα ονόματα των «ξένων» μουσικών του Δημοτικού αλλά και του Λαϊκού ρεπερτορίου (4.4), που αποτελούσαν τις «φίρμες»

της κάθε εποχής, αφού συμμετείχαν στην τότε δισκογραφία, και είχαν παίξει σε γάμους, βαφτίσεις και πανηγύρια της Κερατέας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρατίθεται το μουσικό ρεπερτόριο όπως αυτό καταγράφηκε από το οπτικοακουστικό υλικό που εντοπίστηκε. (5.1) Παρατηρούμε πως απουσιάζουν τα τραγούδια της προφορικής παράδοσης των Μεσογείων γενικότερα και της Κερατέας ειδικότερα, δεν είναι ζωντανά πια στις μνήμες ακόμα και των μεγαλύτερων σε ηλικία πληροφορητών που συμμετείχαν στην έρευνα¹⁰, γεγονός που αποδίδεται ενδεχομένως, όπως θα φανεί και στην ανάλυση, στην κυριαρχία της τότε δισκογραφίας. Ακολουθούν τα υποκεφάλαια που αφορούν την την περιοδολόγηση και η μεταβολή του μουσικό-χορευτικού ρεπερτορίου (5.2), τα αρβανίτικα τραγούδια (5.3), τους χορούς και τους χορευτές (5.4). Τέλος, το έκτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα συμπεράσματα και τις διαπιστώσεις που προέκυψαν μέσα από την πολυετή αυτή έρευνα. Ακολουθούν το Παράρτημα με φωτογραφικό υλικό και πίνακες.

1.2 Μεθοδολογία-πηγές

Για το πρώτο κεφάλαιο, τα στοιχεία που παρουσιάζονται προέρχονται κατά βάση από βιβλιογραφικές πηγές, ενώ για τα υπόλοιπα κεφάλαια οι πληροφορίες προέρχονται κυρίως από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν¹¹ την περίοδο 2010-2019. Η διασταύρωση (τριγωνισμός) των πληροφοριών πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με (α) τη συμφωνία των λεγομένων άλλων πληροφορητών, (β) φωτογραφικό υλικό, (γ) μικρό οπτικοακουστικό και ηχητικό υλικό που συλλέχθηκε, (δ) βιβλιογραφικές πηγές λαογραφικού προσανατολισμού¹², (ε) δημοσιεύσεις των *Πρακτικών των Επιστημονικών Συναντήσεων Ν.Α. Αττικής*, καθώς και (στ) πηγές όπως εκκλησιαστικά αρχεία, παλιές τοπικές εφημερίδες και άλλα έντυπα.

Ως προς την επιλογή των πληροφορητών, αρχικά επιλέχθηκαν και προσεγγίσθηκαν οι μόνοι τέσσερις εν ζωή μουσικοί (Παναγιώτης Στουραΐτης, Δημήτρης Στουραΐτης, Θύμιος Στουραΐτης και Ρούλα Πρίφτη) οι οποίοι και καταγράφονται στην παρούσα εργασία. Για τους υπόλοιπους, επιλέχθηκαν οι κοντινότεροι συγγενείς (αδέρφια, παιδιά, εγγόνια, ανίψια κ.ο.κ.) καθώς και άνθρωποι

¹⁰ Ο μεγαλύτερος πληροφορητής μας ήταν ο Σταμάτης Μανώλης - Τσαμούσης γεννηθείς το 1915 (πέθανε το 2016). Τραγούδια της προφορικής παράδοσης εντοπίσαμε καταγραμμένα μόνο σε στίχους σε βιβλία λαογραφικού ενδιαφέροντος και προσανατολισμού.

¹¹ Αναλυτικός πίνακας στο παράρτημα.

¹² Βιβλία Τοπικής Ιστορίας και Λαογραφίας.

που είχαν φιλικές σχέσεις με τους καταγραφέντες. Σε αυτούς περιλαμβάνονται τέσσερις περιπτώσεις υπερήλικων πληροφορητών από τους οποίους αντλήθηκαν πληροφορίες για την μουσική ζωή της Κερατέας από την δεκαετία του 1920 και μετά, τρεις περιπτώσεις παιδιών ιδιοκτητών καφενείων που διοργάνωναν πανηγύρια, καθώς και μεμονωμένες περιπτώσεις ανθρώπων που δεν σχετίζονταν άμεσα με κάποιον από τους μουσικούς, αλλά επιλέχθηκαν είτε καθ' υπόδειξη άλλων πληροφορητών ως αξιόπιστες πηγές, είτε από προσωπική επιλογή και κρίση του ερευνητή αφού σε αυτούς οδηγούσαν τα ευρήματα και οι πληροφορίες των προηγούμενων συνεντεύξεων.

Αναμφίβολα, οι πρωταγωνιστές της μουσικής ζωής της Κερατέας είναι οι λαϊκοί ντόπιοι μουσικοί που δραστηριοποιούνταν στην Κερατέα και όχι μόνο. Έτσι, για τον καθένα απ' αυτούς δίνονται σύντομα βιογραφικά. Το δυσανάλογο μέγεθος που παρατηρείται μεταξύ κάποιων βιογραφικών σημειωμάτων, σε καμία περίπτωση δεν έγινε σκόπιμα με στόχο την επιλεκτική προβολή κάποιων, αλλά θα πρέπει να αποδοθεί στη δυσκολία ευρέσεως υλικού. Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι στην παρούσα εργασία βασικός στόχος ήταν η καταγραφή μόνο των μουσικών που δραστηριοποιούνταν επαγγελματικά. Εκτός αυτών, από τις συνεντεύξεις προέκυψαν και κάποιοι άλλοι οι οποίοι αν και ασχολήθηκαν με τη μουσική δεν φάνηκε να έχουν κάποια ανάλογη επαγγελματική δραστηριότητα –όπως προκύπτει τουλάχιστον από την παρούσα έρευνα– και οι οποίοι αναφέρονται μόνο ονομαστικά στο τέλος του τέταρτου κεφαλαίου.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρατίθενται τραγούδια τα οποία προέρχονται από αποκλειστικά από οπτικοακουστικό και ηχητικό υλικό που εντοπίστηκε. Αναλυτικά το υλικό αυτό περιλαμβάνει:

(1) Τη βιντεοσκόπηση 17 τραγουδιών από τον Βαγγέλη Στουραϊτή να παίζει βιολί και τραγουδάει μόνος του, η οποία πραγματοποιήθηκε το 1995 από τον χοροδιδάσκαλο Βασίλη Οικονόμου,

(2) Τρεις ερασιτεχνικές ηχογραφήσεις του Νίκου Παναγιώτου-Διοσμαρίνη που παίζει και τραγουδάει με παρέα, και άλλη μία που συμπληρώνεται από διαλόγους για την ιστορία και προσωπική του πορεία¹³,

(3) Μία κασέτα με έξι τραγούδια από τον Κώστα Στουραϊτή (Κωτσιτζέλο),

¹³ Από τις τέσσερις ερασιτεχνικές ηχογραφήσεις του Διοσμαρίνη, η μία είναι του Κωνσταντίνου Σπύρου από ιδιωτικό γλέντι στην οικία του στην Κερατέα το Πάσχα του 1975, η δεύτερη του Γιώργου Σπ. Αγγελή από την Ταβέρνα του Αδάμη στο Δασκαλείο Κερατέας το 1978 περίπου, και οι άλλες δύο του Γιώργου Μέγγουλη.

(4)Καταγραφή οκτώ τραγουδιών που ερμηνεύει μόνο με τη φωνή, ο Γιάννης Δ. Σίνης ή Τσόφλιας, από τον ελληνοαμερικάνο Τεντ Πετρίδη, ερευνητή ο οποίος είχε περάσει από όλα τα Μεσόγεια καταγράφοντας τραγούδια από ντόπιους¹⁴. Ο Γιάννης Σίνης δεν ήταν επαγγελματίας μουσικός αλλά επρόκειτο για μια εμβληματική μορφή του χωριού καθώς ήταν «καλλιτεχνική φύση», ζωγράφιζε, ήταν καλλίφωνος και ένας από τους «κωμικούς»¹⁵ του χωριού.

Η μικρής έκτασης βιβλιογραφία για την Κερατέα αλλά και γενικότερα για τα Μεσόγεια, οδήγησαν τον ερευνητή σε μία βασική πηγή πληροφοριών: τα *Πρακτικά των Επιστημονικών Συναντήσεων Νοτιοανατολικής Αττικής* από όπου προέρχονται και οι περισσότερες παραπομπές της παρούσας εργασίας. Επίσης, ελέγχθησαν τα τεύχη δύο τοπικών εφημερίδων. Η πρώτη είναι η *Χρυσή τομή* την οποία εξέδιδε ο Σύνδεσμος Πνευματικής και Κοινωνικής Δραστηριότητας Κερατέας και κυκλοφόρησε 30 φύλλα από τον Φεβρουάριο του 1977 έως τον Οκτώβριο του 1985. Η δεύτερη εφημερίδα ήταν τα *Νέα της Κερατέας*, την οποία εξέδιδε ο Σταύρος Ιατρού και κυκλοφόρησε 48 φύλλα, από το Φεβρουάριο του 1989 έως τον Οκτώβριο του 1994¹⁶.

¹⁴ Βλέπε ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ Φ. Μάρκος, *Οι ηχογραφήσεις δημοτικής μουσικής του Τεντ Πετρίδη στα Μεσόγεια Αττικής*, Ζ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Δήμος Κορωπίου, Κορωπί 1998, σελ. 357-372.

¹⁵ Ήταν ένας άνθρωπος ετοιμόλογος με πολύ ανεπτυγμένη την αίσθηση του χιούμορ.

¹⁶ ΣΤΑΜΕΛΟΣ Ευαγγ. Ιωάννης, *Κερατέα έγραψαν γι' αυτήν*, Δήμος Κερατέας, Κερατέα 2010 σελ.37 και 82 αντίστοιχα για τις δύο εφημερίδες.

Η Κερατέα Μεσογείων Αττικής (Ιστορικά – Κοινωνικά – Πολιτισμικά στοιχεία)

2.1 Μεσόγεια – Λαυρεωτική

Τα όρια μεταξύ Μεσογείων και Λαυρεωτικής φαίνεται ότι είναι δυσδιάκριτα και αυτό διότι η οριοθέτηση και διαχωρισμός των δυο αυτών περιοχών πολλές φορές γίνεται με διαφορετικά κριτήρια.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας τα Μεσόγεια και η Λαυρεωτική οριοθετούνται με βάση γεωγραφικά –γεωφυσικά και εθνοπολιτισμικά κριτήρια. Ο αναγνώστης θα παρατηρήσει ότι ο γεωγραφικός διαχωρισμός δεν ταυτίζεται με τον εθνοπολιτισμικό, και αυτό γιατί η οριοθέτηση στην πρώτη περίπτωση εξαρτάται από τα φυσικά όρια της περιοχής –συγκεκριμένα από τον Υμηττό, την Πεντέλη και τους λόφους της Β. Λαυρεωτικής, το Πάνειο όρος και το όρος Μερέντα– ενώ στη δεύτερη περίπτωση τα όρια αφορούν και εξαρτώνται από τον πληθυσμό και κατ' επέκταση από τον πολιτισμό, την κουλτούρα και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του, τα οποία διαφέρουν στις δύο περιοχές. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο πληθυσμός των οικισμών των Μεσογείων και της Β. Λαυρεωτικής είναι ομοιογενής στο μεγαλύτερο μέρος του, στο χρονικό πλαίσιο τουλάχιστον που καλύπτει η παρούσα εργασία, και ανήκει στην ίδια εθνοτική ομάδα, αυτή των Αρβανιτών¹⁷, κάτι που δεν συμβαίνει με τη Ν. Λαυρεωτική.

Πιο αναλυτικά:

Με γεωφυσικά κριτήρια η Λαυρεωτική διακρίνεται από τα Μεσόγεια (ή την Μεσογαία), με μια νοητή γραμμή, ως το νοτιότερο άκρο της Αττικής το οποίο εκτείνεται, στα Δυτικά από τον Άγιο Δημήτριο Κορωπίου, τα Καλύβια Αττικής, το όρος Μερέντα έως την περιοχή Πρασάς Μαρκοπούλου στα Ανατολικά, και φτάνει ως το ακρωτήριο Σούνιο στα Νότια¹⁸. Η Λαυρεωτική περιλαμβάνει το Λαύριο, την Κερατέα, τα Καλύβια, την Καμάριζα ή Αγ. Κωνσταντίνο, την Π. Φώκαια, την Ανάβυσσο, την Σαρωνίδα και τον Κουβαρά. Θα μπορούσε να χωρισθεί σε βόρεια και νότια, με τη νότια Λαυρεωτική να περιλαμβάνει το Λαύριο, την Καμάριζα (ή Αγ.

¹⁷ Και ένα μικρό ποσοστό Σαρακατσάνων στους οποίους θα αναφερθούμε πιο κάτω.

¹⁸ ΡΩΜΑΣ Γ. Χρίστος, *Η Κερατέα της Αττικής*, «Χρυσή Τομή» - Δήμος Κερατέας, Κερατέα Αττικής, Δεκέμβριος 2008, Β' έκδοση, σελ.87-88.

Κωνσταντίνο), την Ανάβυσσο, την Π. Φώκαια και την Σαρωνίδα, και τη βόρεια Λαυρεωτική, που γειτνιάζει με τα Μεσόγεια, να περιλαμβάνει την Κερατέα, τα Καλύβια και τον Κουβαρά. Τα χωριά Ν. Λαυρεωτικής, εκτός της Καμάρizas, είναι παραθαλάσσια. Μάλιστα, στην Ανάβυσσο λειτουργούσαν Αλυκές μέχρι το 1969, ενώ όλη η Λαυρεωτική είναι διάτρητη από τα μεταλλεία τα οποία λειτουργούσαν μέχρι την δεκαετία του 1950¹⁹. Βέβαια, καλλιεργήσιμες εκτάσεις γης υπάρχουν και στα διοικητικά όρια των χωριών της Ν. Λαυρεωτικής, οι οποίες όμως στο μεγαλύτερο μέρος τους ανήκαν στους «παλιούς» κατοίκους της περιοχής, δηλαδή σε Κερατιώτες, Καλυβιώτες, Κουβαριώτες, και Μαρκοπουλιώτες και στην συνέχεια αγοράστηκαν από τους νέους κατοίκους της Ν. Λαυρεωτικής.

Από την άλλη πλευρά, τα Μεσόγεια ορίζονται γεωγραφικά ως η περιοχή που εκτείνεται δυτικά του Υμηττού και Νότια της Πεντέλης έως την βόρεια Λαυρεωτική. Πολλοί είναι εκείνοι που χρησιμοποιούν τον όρο «Μεσόγεια» συμπεριλαμβανομένης και της Λαυρεωτικής, όπως ο Σταϊνχάουερ ο οποίος εντάσσει τον κάμπο που εκτείνεται ΝΑ της Κερατέας ως το Θορικό, στα Μεσόγεια. Οι οικισμοί των Μεσογείων και της Β. Λαυρεωτικής, των οποίων οι θέσεις είναι σταθερές από τον 13^ο αιώνα, όταν εγκαταστάθηκαν στην περιοχή οι Αρβανίτες, είναι διαταγμένοι με τέτοιο τρόπο, μακριά από την θάλασσα ώστε να προφυλάσσονται από πειρατικές επιδρομές και περιβάλλονται από γεωργικές εκτάσεις, με κύριες καλλιέργειες τα αμπέλια²⁰, τις ελιές και τα οπωροκηπευτικά ενώ δευτερεύουσες καλλιέργειες αποτελούν οι φιστικιές, οι συκιές, τα σιτηρά και η μελισσοκομία.

Με εθνοπολιτισμικά κριτήρια, τα Μεσόγεια αποτελούν ένασύμπλεγμα από εννέα χωριά²¹ τα οποία είναι τα εξής: Σπάτα, Λιόπεσι (Παιανία), Κορωπί, Μαρκόπουλο, Καλύβια, Βάρη, Χαρβάτι (Παλλήνη) Κουβαράς και Κερατέα²² και ο πληθυσμός τους είναι στο μεγαλύτερό του αρβανίτικης καταγωγής, εγκατεστημένος

¹⁹ Για τα μεταλλεία του Λαυρίου βλ. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ Χάρης, ΜΑΡΚΟΥΛΗ Αθανασία, ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος, *Η στρατηγική ανάπτυξης της Γαλλικής Εταιρείας Μελετών Λαυρίου (Γ.Ε.Μ.Α.)*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008, σελ.615-632.

²⁰ ΜΑΡΚΟΥ Χρήστος, *Το αμπελοοινικό ζήτημα στα Μεσόγεια*, Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Αττικής, 5-8 Νοεμβρίου 1987), Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ. 399-412.

²¹ Σήμερα κωμοπόλεις.

²² Οι οικισμοί που υπάρχουν σήμερα στη γεωγραφική περιοχή που προαναφέραμε είναι πολύ περισσότεροι (π.χ. Κάτζα, Πικέρμι, Γέρακας, Λούτσα κτλ.) οι οποίοι όμως ανήκαν διοικητικά στα παραπάνω χωριά που αναφέραμε και αυτονομήθηκαν από την δεκαετία του '50 και μετά. Για περισσότερα βλέπε ΦΙΛΙΠΠΟΥ-ΑΓΓΕΛΟΥ Πέτρος, *Σχηματισμός – σύσταση και εξέλιξη των δήμων και των κοινοτήτων των Μεσογείων και της Λαυρεωτικής (1833-1979)* στα Πρακτικά της Θ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής, σελ 439-451.

στα Μεσόγεια από τον 13^ο-14^ο αιώνα²³. Όπως αναφέρθηκε ήδη, περιβάλλονται από γεωργικές εκτάσεις με αποτέλεσμα οι Μεσογείτες να δραστηριοποιούνται κατά βάση με τη γεωργία²⁴ και την κτηνοτροφία. Σύμφωνα πάντα με εθνοπολιτισμικά κριτήρια, στη (νότια) Λαυρεωτική ανήκουν το Λαύριο, η Καμάριζα, η Ανάβυσσος, η Π. Φώκαια και η Σαρωνίδα. Ο πληθυσμός των δύο πρώτων, προέρχεται από διάφορα μέρη της Ελλάδας αλλά και από άλλες χώρες, ο οποίος εγκαταστάθηκε εκεί στα τέλη του 19^{ου} αιώνα προκειμένου να καλυφθούν οι βιομηχανικές ανάγκες των μεταλλείων του Λαυρίου²⁵. Η Π. Φώκαια και η Ανάβυσσος είναι περιοχές με πληθυσμό ο οποίος προέρχεται κατά βάση από πρόσφυγες του 1922²⁶, ενώ η Σαρωνίδα, που μέχρι το 1979 ανήκε διοικητικά στην τότε κοινότητα Αναβύσσου, άρχισε να αναπτύσσεται οικιστικά μετά το 1960 κυρίως από εύπορους Αθηναίους. Τα κύρια επαγγέλματά των κατοίκων της Ν. Λαυρεωτικής ήταν τα μεταλλεία, οι αλυκές, που λειτουργούσαν

²³ Για την εγκατάσταση των Αρβανιτών στα Μεσόγεια βλέπε ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Γεώργιος, *Προέλευση και σύνθεση του πληθυσμού της Ν.Α. Αττικής (Μεσογαίας και Β. Λαυρεωτικής)*, Πρακτικά Α' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής, Κοινότητα Καλυβίων – Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1985, σελ. 106-140, επίσης στο ALAIN DUCELLIER, *Οι Αλβανοί στην Ελλάδα (13ος-15ος αι.)*, Η μετανάστευση μιας κοινότητας, ΙΔΡΥΜΑ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ-ΧΟΡΝ, ΑΘΗΝΑ 2000 (ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ), ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΗΡ. Αλέξανδρος, *Οι Αρβανίτες της Αττικής*, Δωδώνη, Αθήνα 1984 και ΚΑΡΓΑΚΟΣ Ι. Σαράντος, *Αλβανοί Αρβανίτες Έλληνες*, Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ, 2008 6^η.

²⁴ Στο Μαρκόπουλο Μεσογαίας εδρεύουν και λειτουργούν ακόμα δύο πρώην κολοσσοί της οινοποιητικής αγοράς η Μαρκό, η οποία ανήκει στον αμπελοργικό συνεταιρισμό Μαρκοπούλου και ο Κουρτάκης για περισσότερα βλ. ΜΑΓΟΥΛΑΣ Χρ. Γεώργιος, *Η συνιδιοκτησία ή Αναγκαστικός Συνεταιρισμός Μαρκοπούλου «ΜΑΡΚΟ»*, ΣΤ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Μαρκοπούλου, Μαρκόπουλο 1995, σελ. 381-400.

²⁵ Είναι χαρακτηριστικό πως ακόμα στο Λαύριο και στην Καμάριζα ακόμα χρησιμοποιούνται τα ονόματα των συνοικιών όπως, Σαντορινέικα, Μανιάτικα, Σπανιόλικά, Ιταλικά κ.ο.κ. Για περισσότερα βλ. ΝΟΒΑΚΗ Θάλεια, *Δημογραφική εξέλιξη και εκπαιδευτική πορεία Δήμου Λαυρεωτικής 1945-1980*, Διπλωματική εργασία με επιβλέπουσα καθηγήτρια την Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη, Πάντειο Πανεπιστήμιο – Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία», Σεπτέμβριος 2007, σελ. 20-21, ΑΛΕΞΑΚΗΣ Π. Ελευθέριος, *Εργάτες, Αγρότες και Προίκα στη Λαυρεωτική 1870-1940*, Ζ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Δήμος Κορωπίου, Κορωπί 1998, σελ. 331-356 και ΑΛΕΞΑΚΗΣ Π. Ελευθέριος, *Εγκαταστάσεις Λακώνων στη Λαυρεωτική*, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ», Κερατέα 2001, σελ. 351-390 και ΑΛΕΞΑΚΗΣ Ελευθέριος, *Μετανάστευση νησιωτών στην Λαυρεωτική. Η περίπτωση των Κείων (1970-2000)*, Πρακτικά ΙΓ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (ΠΑΙΑΝΙΑ 2008), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2010, σελ. 511-526.

²⁶ ΤΣΑΛΙΚΙΔΗΣ Εμμανουήλ, *Φωκιανοί πρόσφυγες στην Ανάβυσσο. Συνεταιρισμός αποκατάστασης καλλιεργητών Παλαιάς Φωκιάς*, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ», Κερατέα 2001, σελ. 613-638 επίσης για την καταγωγή και την εγκατάσταση των προσφύγων στην περιοχή της Ν. Λαυρεωτικής βλ. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ Χάρης, *Οι πρόσφυγες της Μικρασιατικής καταστροφής στη Λαυρεωτική*, Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής, Κοινότητα Καλυβίων – Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1986, σελ. 295-350, επίσης ΔΑΛΑΚΟΓΛΟΥ Δ. Θεόδωρος, *Ανάβυσσος, ο τόπος, οι άνθρωποι, η ζωή*, Ανάβυσσος 1996 (Β' Έκδοση), σελ. 21-22 και σελ. 83-95 και ΔΑΛΑΚΟΓΛΟΥ Δ. Θεόδωρος, *Το ιδιοκτησιακό ζήτημα της περιοχής της Αναβύσσου*, Ζ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Δήμος Κορωπίου, Κορωπί 1998, σελ. 259-278.

μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960, και στην συνέχεια οι βιομηχανίες του Λαυρίου καθώς και η αλιεία, ενώ υπάρχει και μικρό ποσοστό αγροτών οι οποίοι εργάζονται αρχικά ως εργάτες των ντόπιων ενώ με τα χρόνια αγοράζουν και δικές τους εκτάσεις.

Συμπερασματικά παρατηρείται ότι η Λαυρεωτική εκτός της Κερατέας, των Καλυβίων και του Κουβαρά ²⁷ χαρακτηρίζεται από παλυπολιτισμικότητα ²⁸ εν αντιθέσει με τα χωριά των Μεσογείων και της βόρειας Λαυρεωτικής τα οποία χαρακτηρίζονται από μεγάλη ομοιογένεια όσον αφορά τον πληθυσμό τους, τουλάχιστον στο χρονικό πλαίσιο που εκτείνεται η παρούσα εργασία.

2.2 Η θέση της Κερατέας «μεταξύ» Μεσογείων-Λαυρεωτικής

Η Κερατέα βρίσκεται στους πρόποδες του Πανείου όρους και σε 200μ υψόμετρο. Η γεωγραφική της θέση, δηλαδή στα σύνορα Μεσογείων και Λαυρεωτικής, της δίνει ένα διττό χαρακτήρα καθώς, να μεν ανήκει στο αρβανιτόφωνο σύμπλεγμα των χωριών των Μεσογείων, συγχρόνως όμως εντάσσεται γεωγραφικά και στη Λαυρεωτική, αφού βρίσκεται λίγο κάτω από την νοητή γραμμή που αναφέρθηκε παραπάνω ως όριο. Ουσιαστικά, ο διαχωρισμός των Μεσογείων και της Λαυρεωτικής έγκειται περισσότερο στις διαφορές όσον αφορά τα κοινωνικά και εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά των δύο περιοχών παρά στα γεωγραφικά. Στο πλαίσιο λοιπόν της παρούσας εργασίας, η οποία έχει επίκεντρο τον άνθρωπο και συγκεκριμένα την μουσική ζωή της Κερατέας, υιοθετήθηκε ο διαχωρισμός με βάση τα κοινωνικά και εθνοπολιτισμικά κριτήρια, οπότε κάθε φορά που γίνεται αναφορά στα Μεσόγεια, σε αυτά εντάσσονται και οι οικισμοί της βόρειας Λαυρεωτικής, δηλαδή η Κερατέα, τα Καλύβια και ο Κουβαράς.

Επιπλέον, δεν θα ήταν παράλειψη να μην γίνει αναφορά στις σχέσεις που αναπτύχθηκαν με τους κατοίκους της υπόλοιπης Λαυρεωτικής, αφού παλιότερα Κερατιώτες, Καλυβιώτες και Κουβαριώτες δούλευαν μαζί με Λαυριώτες,

²⁷ Υπενθυμίζουμε ότι με αυστηρά γεωγραφικά κριτήρια Κερατέα, Καλύβια και Κουβαράς ανήκουν στην Λαυρεωτική.

²⁸ Βλέπε ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Ι. Ανδρομάχη, *Από τα ορεινά στα πεδινά: μετακίνηση και μετανάστευση εργατικού δυναμικού στο χώρο της Αττικής*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θεορικού Αττικής 2008, σελ 671-684 και ΚΑΛΟΓΡΗ Τίτσα, *Η συμβολή της Εταιρίας των μεταλλουργείων του Λαυρίου στην δημιουργία και την ανάπτυξη της πόλης του Λαυρίου*, Ε' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Συμβολή, Παιανία 1994, σελ. 303-322.

Αναβυσσιώτες και Φωκιανούς στα μεταλλεία και στις αλυκές της Αναβύσσου²⁹ και αργότερα στις βιομηχανίες του Λαυρίου³⁰, ή τις συναλλαγές που είχαν όπως π.χ. το ότι όλα τα Μεσόγεια προμηθεύονταν ψάρια από το Λαύριο ενώ προμήθευαν γεωργικά και κηπευτικά προϊόντα³¹. Είναι όμως γεγονός ότι, εκτός της κοινής συνύπαρξης στους χώρους εργασίας, οι επαφές των Κερατιωτών και οι επιγαμίες δεν ήταν τόσο εύκολες και διαδεδομένες με τους κατοίκους της Ν. Λαυρεωτικής³² όσο με τους κατοίκους των υπόλοιπων Μεσογείων. Κάτι το οποίο εξηγείται λόγω του συντηρητικού χαρακτήρα των μεσογείτικων χωριών και ενός είδους ξеноφοβίας που υπήρχε. Στα Μεσόγεια, ακόμα και σήμερα, για τους «παλιούς» κατοίκους του κάθε χωριού, αυτοί οι οποίοι δεν κατάγονται ή δεν έχουν κάποια συγγενική σχέση με το χωριό αποτελούν τους «ξένους»³³ (π.χ. οι νεόφερτοι κάτοικοι παραλιακών οικισμών κτλ).

Είναι γεγονός επίσης, ότι το χάσμα μεταξύ των οικονομικών μεταναστών του Λαυρίου ή των προσφύγων της Αναβύσσου και των ντόπιων ήταν πολύ μεγάλο, και κάποιες φορές αγεφύρωτο, σε όλα τα επίπεδα της ζωής³⁴. Για παράδειγμα, πολιτικά οι περισσότεροι πρόσφυγες ήταν βενιζελικοί ενώ οι Μεσογείτες φιλοβασιλικοί, ενώ από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα παρατηρείται στο Λαύριο η δημιουργία συνδικαλιστικών

²⁹ Οι αλυκές λειτούργησαν μέχρι το 1969. Για περισσότερα ΦΙΛΙΠΠΟΥ-ΑΓΓΕΛΟΥ Πέτρος, *Οι αλυκές της Αναβύσσου*, στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ.375-398.

³⁰ ΜΑΝΘΟΣ Κ. Γεώργιος, «Μεταλλευτικό – Μεταλλουργικό Λαύριο», Δήμος Λαυρεωτικής, 1990, σελ. Στον πρόλογο του βιβλίου (από τον Γ. Δερμάτη) αντιγράφουμε: «...Εδώ συνωστίζονται οι καημοί των εργατών από τη Λακωνία, την Εύβοια, τη Χειμάρα, το Λιδωρίκι, τη γειτονική Κερατέα, τα Κυκλαδίτικα νησιά και αργότερα το ντέρτι της Μικρασιατικής προσφυγιάς. Εδώ το υπομονετικό μεροκάματο».

³¹ Άλλη μια καταγραφή και παράθεση στοιχείων σχετικά με τους τόπους καταγωγής των κατοίκων του νεότερου Λαυρίου, οι οποίοι συντέλεσαν και αυτοί στην δημιουργία ενός πολυπολιτισμικού μωσαϊκού αλλά και πληροφορίες για τους ψαράδες και τις συναλλαγές τους με τους μεσογείτες στο ΑΛΕΞΑΚΗΣ Π. Ελευθέριος, *Οι ψαράδες του Λαυρίου. Η εθνοϊστορία μιας επαγγελματικής ομάδας. Μια πρώτη προσέγγιση*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θεορικού Αττικής 2008, σελ. 685-714.

³² Μάλιστα τα πρώτα χρόνια εγκατάστασης των προσφύγων στην περιοχή της Αναβύσσου υπήρχαν προστριβές με τον γηγενή πληθυσμό για ιδιοκτησιακά θέματα γης. Για περισσότερα ΔΑΛΑΚΟΓΛΟΥ Θεόδωρος (1996), ο.π.

³³ ΜΙΧΑΗΛ-ΔΕΔΕ Μαρία, *Οι ξένοι στα Μεσόγεια Αττικής*, Πρακτικά Δ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Αττικής, 30 Νοεμβρίου- 1-3 Δεκεμβρίου 1993), Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1993, σελ. 417-458.

³⁴ ΑΛΕΞΑΚΗΣ Π. Ελευθέριος, *Κοινωνική διαστρωμάτωση και οργάνωση του χώρου στο Λαύρειο (1870-2000)*, Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Θεορικού Αττικής 28 Νοεμβρίου- 1 Δεκεμβρίου 2002), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θεορικού Αττικής 2004, σελ. 27-64.

οργανώσεων³⁵ κάτι που για τους Μεσογείτες ήταν άγνωστο και σαν έννοια ακόμα. Ένα ακόμα παράδειγμα αφορά την οικογένεια. Οι ντόπιοι σπάνια έπαιρναν νύφες από την Ανάβυσσο³⁶ ή το Λαύριο³⁷ ενώ πιο συχνά έδιναν νύφες (πιθανόν στις περιπτώσεις της αντίληψης ότι τα κορίτσια αποτελούσαν βάρος στην οικογένεια), ενώ οι αντίθετα οι επιγαμίες με τα υπόλοιπα Μεσόγεια ήταν κάτι πιο σύνηθες, όπως φαίνεται και από τα πολλά κοινά επίθετα από μετακινήσεις «γαμπρών» σε όλα τα Μεσόγεια³⁸. Επίσης ενδεικτικό για τις σχέσεις και την αντίληψη των Μεσογαιτών σε θέματα γης και ιδιοκτησίας είναι ότι τα διοικητικά όρια των Καλυβίων και της Κερατέας (προ Καλλικράτη 2010) ήταν στα 1500μ. από τον οικισμό της Αναβύσσου και αυτό γιατί το 1922 Καλυβιώτες και Κερατιώτες προσπάθησαν να χάσουν όσο το δυνατόν λιγότερες εκτάσεις από τον ερχομό των προσφύγων³⁹. Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση των διοικητικών ορίων μεταξύ Κερατέας και Λαυρίου. Πριν τον Καλλικράτη, τα όρια του Δήμου Κερατέας έφταναν ως την περιοχή του Θορικού, στα 1000-1500μ. πριν τα πρώτα σπίτια της πόλης του Λαυρίου.

Ένα ακόμα δείγμα της διαφορετικής κουλτούρας, πολιτισμού και τρόπου ζωής, αυτή τη φορά με επίκεντρο την μουσική, είναι ότι το 1895 λειτουργούσαν ήδη στο Λαύριο δύο Φιλαρμονικές: Η «Φιλαρμονική της Εταιρίας Φιλόμουσων», η οποία

³⁵ ΑΝΔΡΕΟΥ Ελευθερία – ΔΗΜΑ Άννα, «Σύντομη ιστορική μελέτη του Εργατικού Κινήματος στην περιοχή του Λαυρίου την περίοδο 1864-1957. Ιστορική προσέγγιση του Εργατικού Κέντρου Λαυρίου την περίοδο 1950-1986», στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ.231-273 και ΠΕΤΡΑΚΗ Γεωργία, «Το Σωματείο Εργατών-Μεταλλευτών Λαυρίου: 1911-1919», στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ.274-305.

³⁶ Ο Δημήτρης Στουραϊτης μας αναφέρει χαρακτηριστικά: «Στην Ανάβυσσο, είχαμε πάει... και παίζαμε μέχρι το πρωί εκεί, και γνώρισα μια κοπέλα εκεί... μου την έφεραν να την παντρευτώ, αυτή με ήθελε... “Θα πας να πάρεις αυτήν την τουρκάλα;” μου έλεγαν (οι Κερατιώτες)».

³⁷ Ο Παναγιώτης Στουραϊτης μας αναφέρει: «Το Λαύριο κρατούσε πιο... ήταν πιο εξελιγμένοι εκεί ας το πούμε. Ήταν όλοι ξενόφερτοι, δεν το θέλανε αυτό το χωριάτικο το τελείως [...] γιατί αυτοί ήταν όλοι νησιώτες μωρέ. [...] Το Λαύριο είχε άλλη ζωή...».

³⁸ Για περισσότερα βλέπε Χατζησωτηρίου Δ. Γεώργιος, *Τα επώνυμα στην Ν.Α. Αττική και η σύγκριση αυτών με άλλες περιοχές του ελληνικού και του Ν. Αλβανικού χώρου*, Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Αττικής, 25-28 Οκτώβρη 1985), Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1986, σελ.383-432.

³⁹ Βλ. ΔΑΛΑΚΟΓΛΟΥ Δ. Θεόδωρος, (1996) σελ. 13-14, ΔΑΛΑΚΟΓΛΟΥ Δ. Θεόδωρος, *Πρόσφυγες στην Ανάβυσσο. Ο πρώτος καιρός. Οι σχέσεις με τους ντόπιους*, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ», Κερατέα 2001, σελ.639-658 και ΦΡΑΤΖΕΣΚΟΥ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ζαχάρω, *Παλαιά Φώκαια: Από την Μικρασία στην Αττική*, στα Πρακτικά της Θ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής, Καλυβια Θορικού Αττικής 2008, σελ.187-198, η οποία στην σελ. 194 αναφέρει χαρακτηριστικά για τον Αθανάσιο Παπουτσή, Συμβούλο του Παμφωκαϊκού Συλλόγου και Εκπρόσωπο της Επιτροπής Αποκατάστασης των Φωκικών Προσφύγων, ότι «Από το 1924 μέχρι το 1926 άλλοι έρχονται με τα καράβια από τον Πειραιά, άλλοι απελπίζονται και φεύγουν, δεν αντέχουν την σκληράδα της φύσης, αλλά και των ανθρώπων. Είκοσι εφτά φορές ο Αθ. Παπουτσή πάει κι έρχεται με τα πόδια στην Αθήνα, γιατί φοβάται τους Αρβανίτες, που θέλουν να πετάξουν τους ξένους στη θάλασσα, αφού διεκδικούν την ίδια γη μ' αυτούς».

λειτούργησε μέχρι τα μέσα του 1910 περίπου, και η Φιλαρμονική «Ευτέρπη». Γύρω στο 1933-34, ιδρύθηκε η τρίτη στην ιστορία του Λαυρίου Φιλαρμονική, με την ονομασία «Αρίων» η οποία πολύ αργότερα συγχωνεύθηκε με την «Ευτέρπη» και συνέχισε τη λειτουργία της μέχρι το 1960 περίπου όταν και ιδρύθηκε η Δημοτική Φιλαρμονική Λαυρίου⁴⁰. Στην Κερατέα αντίστοιχα, η Δημοτική Φιλαρμονική ιδρύθηκε μόλις το 1968 και στα Καλύβια⁴¹ το 1981.

Όπως διηγείται ο Τάκης Αλεξίου:

- Πηγαίνατε στα άλλα χωριά εσείς σε πανηγύρια, ή ερχόντουσαν απ' τα άλλα χωριά στα πανηγύρια του χωριού;
- Απ' τα άλλα χωριά ερχόντουσαν κι εμείς πηγαίναμε, και οι δικοί μας πηγαίνανε, αυτοί που ήτανε μερακλήδες πηγαίνανε...
Στα Καλύβια, στο Μαρκόπουλο... το Λαύριο δεν είχε τέτοια πράγματα... ήτανε άλλη νοοτροπία εκεί... στον Κουβαρά του Αγίου Δημητρίου.

(Τάκης Αλεξίου, γεν. 1929)

Αντίθετα, το ομοιογενές των Μεσογείων, σε επίπεδο καθημερινότητας και μουσικής, εμφανίζεται στην προτίμηση του κοινού μουσικού ρεπερτορίου, όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες της παρούσας εργασίας, καθώς και οι κοινές ονομασίες για τις αγροτικές εργασίες, τα εργαλεία και τα παλιά επαγγέλματα⁴², όπως επίσης και τα κοινά τοπωνύμια⁴³, επώνυμα, και παρώνυμα πολλές φορές που παρατηρούνται σε όλα τα Μεσόγεια. Επίσης, αυτό που ακόμα και σήμερα είναι ζωντανό είναι το χιούμορ και τα αλληλοπειράγματα μεταξύ των χωριών. Κάθε Μεσογείτης λέει ιστορίες κοροϊδευτικές για τα υπόλοιπα Μεσόγεια, ιστορίες που κρύβουν μικρούς ή και μεγάλους ανταγωνισμούς μεταξύ των χωριών. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό της ομοιογένειας και του κλειστού χαρακτήρα της Κερατέας και των υπόλοιπων μεσογείτικων χωριών, είναι ότι μέχρι και την δεκαετία του 90' πραγματοποιούνταν

⁴⁰ΚΙΟΥΣΗ Βάσω, *Φιλαρμονικές και χορωδίες του Λαυρίου (1872-2002)*, Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Θορικού Αττικής 28 Νοεμβρίου- 1 Δεκεμβρίου 2002), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2004, σελ. 263-278.

⁴¹ Νέα της Κερατέας (εφημερίδα), *Το πρώτο φεστιβάλ των Φιλαρμονικών Κερατέας- Καλυβίων - Μαρκοπούλου- Λαυρίου*, άρθρο του Μανώλη Μπίστα, αρ. φύλλου 41, Μάιος-Ιούνιος 1993, σελ. 13.

⁴²ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Γιώργος, «Ο αγροτικός βίος και οι εργασίες του παλαιού Μεσογείτη. Τα εργαλεία και η ορολογία τους», στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ.515-563.

⁴³ Βλ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ιω. Αθανάσιος, Τα τοπωνύμια της Κερατέας (Συλλογή τοπωνυμίων της ΝΑ Αττικής), Δήμος Κερατέας, Αθήνα 1991 και ΠΡΟΦΗΣ Γιάννης, ΚΟΛΛΙΑΣ Σεραφείμ, *Ερμηνεία και τοπογραφική θέση τοπωνυμίων του Κορωπίου*, Πρακτικά ΙΓ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παιανία 2008), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2010, σελ. 381-394.

«δια λόγου»⁴⁴ αγοραπωλησίες και μεταβιβάσεις ακινήτων. Δηλαδή χωρίς συμβόλαιο και μόνο με τον λόγο τους οι μεσογείτες αγόραζαν και πουλούσαν ή παραχωρούσαν (συνήθως οι γονείς στα παιδιά τους) αγροτεμάχια και οικόπεδα αποποιώντας οι πωλητές οποιαδήποτε κυριότητα νομή και κατοχή, μεταβιβάζοντας τες στους αγοραστές μόνο δίνοντας τα χέρια. Εγγυητές της διαδικασίας ήταν το υπόλοιπο χωριό αφού μαθευόταν η αγοραπωλησία ή η παραχώρηση και έτσι σε περίπτωση αθέτησης του λόγου του πωλητή αυτό επέφερε κοινωνικές «ποινές» αφού ήταν κάτι το μεμπτό και κατακριτέο.

2.3 Οι κάτοικοι

Ο πληθυσμός της Κερατέας την περίοδο που εξετάζεται (1920-1980) είναι στο μεγαλύτερο μέρος του αρβανίτικης καταγωγής⁴⁵, ενώ μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα ο πληθυσμός της ήταν κατά βάση αρβανιτόφωνος⁴⁶. Σύμφωνα με την απογραφή του 1879⁴⁷ οι «μη λαλούντες την Ελληνική» στον Δήμο Λαυρίου ανέρχονταν σε 1006 σε

⁴⁴Ο Παναγιώτης Γκινოსάτης αναφέρει χαρακτηριστικά: «...παρά την καθιέρωση της υποχρεωτικής μεταγραφής από το 1856 και την ανάγκη σύνταξης συμβολαίων, οι συναλλασσόμενοι συνέχισαν να υπακούουν στον δικό τους εθιμικό κανόνα της άτυπης μεταβίβασης, σε πολύ μεγάλο μεν βαθμό μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, σε μικρότερο βαθμό, κυρίως μεταξύ συγγενών, και με σημαντικά φθίνουσα πορεία μέχρι τις μέρες μας. Οι «δια λόγου» μεταβιβάσεις ακινήτων κατελάμβαναν όλες τις νόμιμες αιτίες, δηλαδή αγοραπωλησίες, δωρεές εν ζωή και αιτία θανάτου, ανταλλαγές και διανομές. [...] Ο ντόπιος πληθυσμός, ως γνωστόν, έλκει την καταγωγή από τους αρβανίτες, που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή από τα τέλη του 14^{ου} αιώνα, των οποίων ιστορικό χαρακτηριστικό ήταν η περίφημη «μπέσα», δηλαδή η αμετακίνητη πίστη στα συμπεφωνημένα, που λειτουργούσε ως αποτρεπτική του έγγραφου τύπου, αφού συνιστούσε συνάμα εκδήλωση τιμής στο πρόσωπο του αντισυμβαλλομένου, εκ της οποίας ουδείς μπορούσε αναίτιως να υφίσταται. [...] Το να περιέλθει η δικαιοπραξία που έγινε σε γνώση της τοπικής κοινωνίας λειτουργούσε ως αποδεικτικό στοιχείο και ως ασφαλιστική δικλείδα μη υπαναχώρησης από τα συμφωνημένα, αφού, όπως είπαμε πιο πάνω, η τοπική κοινωνία λογιζόταν ως οιοσδήποτε εγγυητής τήρησης της συμφωνίας. Η δημοσιότητα αυτή αιτιολογεί το γεγονός πως μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα όλοι σχεδόν γνώριζαν όχι μόνο τα ακίνητα των συγγενών τους, αλλά και όλων των συγχωριανών ένα προς ένα και μάλιστα γνώριζαν και την αιτία κτήσεως, τον δικαιοπάροχο και βέβαια τους συνορίτες. Σε λίγες περιπτώσεις έχει γίνει χρήση ιδιωτικού εγγράφου, όχι βέβαια ως συστατικού τύπου, αλλά ως αποδεικτικού της δικαιοπραξίας. Οι περισσότερες από τις δικαιοπραξίες αυτές αφορούσαν συναλλαγές ντόπιων αλλά από διαφορετικά χωριά, καθώς και πωλήσεις ακινήτων από ντόπιους σε ξένους. [...] Η περιγραφή του ακινήτου είναι συνήθως ελλείπεις, πράγμα που υποδηλώνει αφ' ενός μεν την απλώς αποδεικτική ισχύ του ιδιωτικού εγγράφου, αφού θεωρείται ότι η μεταβίβαση έχει ήδη συντελεστεί, αφ' ετέρου δε αυτό που ελέχθη παραπάνω, ότι δηλαδή τα ακινήτα είναι γνωστά σε όλους με τα όρια τους.» Αναλυτικά βλ. ΓΚΙΝΟΣΑΤΗΣ Αθ. Παναγιώτης, *Το εθιμικό δίκαιο στις μεταβιβάσεις ακινήτων στα Μεσόγεια*, Πρακτικά ΙΑ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Σπάτα 11-14 Νοεμβρίου 2004), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Σπάτα 2006 στα σελ.93-100.

⁴⁵ΜΠΙΡΗΣ Κώστας, *Οι Δωριείς του νεώτερου Ελληνισμού*, Μέλισσα, Αθήνα 2005 (Α' εκδ. 1960) σελ.102-113 και Ρώμας Χρίστος, *Η Κερατέα της Αττικής*, σελ. 48-55.

⁴⁶ ΑΛΕΞΑΚΗΣ Ελευθέριος, *Μεσογεία – ιστορία και πολιτισμός των Μεσογείων Αττικής*, Ελευθέριος Βενιζέλος Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών, Αθήνα 2002, σελ. 223.

⁴⁷ Απογραφή 1879

Κερατέα..... 1586
Εργαστήριο (Λαύριο)- Θορικών5106
Καλύβια680

άθροισμα 2482 κατοίκων από την Κερατέα τα Καλύβια και τον Κουβαρά. Ουσιαστικά, το 40.45 % των κατοίκων τριών οικισμών αγνοούσαν την Ελληνική γλώσσα έχοντας ως μητρική την Αλβανική, ενώ είναι προφανές ότι και το υπόλοιπο 59,55% ήταν δίγλωσσοι. Το 1907, σε σύνολο 8748 κατοίκων του Δήμου Θορικών εμφανίζονται 507 να μιλούν την Αλβανική και 8018 την ελληνική. Το ποσοστό στο άθροισμα 5536 κατοίκων, των ίδιων οικισμών διαμορφώνεται σε 9.15%.⁴⁸

Μετά το 1900 εγκαθίστανται στην ευρύτερη περιοχή της Κερατέας οικογένειες Σαρακατσάνων, νομαδικών χαρακτηριστικών, με αποκλειστική απασχόληση την κτηνοτροφία, οι οποίοι, πολύ πριν από το 1900, μετέφεραν το χειμώνα τα κοπάδια τους στην περιοχή των Μεσογείων θέλοντας να εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, ενώ το καλοκαίρι επέστρεφαν είτε στην Πάρνηθα είτε στα Άγραφα από όπου οι περισσότερες από αυτές τις οικογένειες κατάγονταν. Από τις αρχές του 20ου αιώνα άρχισαν να εγκαθίστανται μόνιμα στα Μεσόγεια, αρχικά φτιάχνοντας τα κονάκια τους έξω από τους οικισμούς⁴⁹ ενώ στην πορεία των ετών εντάχθηκαν μέσα στα όρια του οικισμών⁵⁰ και φυσικά οι δυο αυτές εθνοτικές ομάδες αλληλοεπηρεάζονταν οικονομικό-κοινωνικό-πολιτισμικά, κάνοντας κουμπαριές και συμπεθεριά με τους ντόπιους Αρβανίτες. Ακόμα και σήμερα οι

Κουβαρά.....416
Όλυμπος.....560

Δήμος Λαυρίου έχει σύνολο 8345 κατοίκους

Δεν συμπεριλαμβάνουμε τους κατοίκους του Λαυρίου (Εργαστηρίων), Θορικού και Ολύμπου στο άθροισμα, καθώς οι δύο πρώτοι οικισμοί κατοικούνται από νεοφερμένους για την εποχή κατοίκους από την Ελλάδα και Εξωτερικό, και ο τρίτος από νομαδικές οικογένειες Σαρακατσάνων.

Επίσης γράφει ο Συντάκτης:

«Δυστυχώς, κατά την απογραφήν του 1879, δεν εξηκριβώθη ιδιαίτερος ο αριθμός των λαλούντων την Αλβανικήν και δια τούτο παρέθεσα ανωτέρω τας επαρχίας και τους Δήμους εν οίς απεγράφησαν μη λαλούντες την ελληνικήν, διότι εισί γνωστοί εν γένει οι δήμοι εν τη περιφερεία των οποίων επικρατέστερα είναι η Αλβανική.»

Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός 1879, Εθνικό Τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1881, Μέρος Πρώτον σελ. 37-39. Μάλιστα στην εφημερίδα "Το μέλλον της Πατρίδος" σε φύλλο του 1860 εντοπίστηκε προεκλογικός λόγος στα αρβανίτικα με τίτλο «Πρ' πολίτ' τ'εκατούντεβετ τ' Αθηνέσε» δηλ «Προς τους πολίτας των χωρίων της Αττικής» το οποίο δημοσιεύτηκε με την επιμέλεια του ΦΙΛΙΠΠΟΥ-ΑΓΓΕΛΟΥ Πέτρου στα Πρακτικά Α' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής, Κοινότητα Καλυβίων – Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1985, σελ. 301-311.

31 Μας κάνει εντύπωση η μείωση κατά 30% περίπου που παρατηρείται, προφανώς οι δίγλωσσοι, άσχετα με την μητρική τους, καταγράφονται μόνο στους ελληνόφωνους. Πηγή Στατιστικά αποτελέσματα της Γενικής Απογραφής του Πληθυσμού κατά την 27^η Οκτωβρίου 1907, Τόμος Δεύτερος εν Αθήναις 1909, σελ. 363

⁴⁹ Στην ευρύτερη περιοχή της Κερατέας, τα κονάκια των βλάχων ήταν εγκατεστημένα στις περιοχές Φέριζα, Τουρκολιές, Πλάκα, Μαρκάτι, Τογάνι, Θορικό. Βλ. ΚΑΛΛΙΕΡΗΣ Δημήτρης, *Οι Σαρακατσάνοι της Αττικής*, Σύλλογος Σαρακατσαναίων Βάρης Αττικής, Βάρη 2012, σελ. 319.

οικογένειες αυτές αποκαλούνται από τους αρβανίτες αλλά και αυτοαποκαλούνται ως Βλάχοι⁵¹. Ουσιαστικά ο προσδιορισμός αυτός έχει να κάνει με το επάγγελμα με το οποίο ασχολούνται οι ομάδες αυτές, δηλαδή την κτηνοτροφία, αφού κάποιες φορές Βλάχους⁵² αποκαλούν και οικογένειες αμιγώς αρβανίτικης καταγωγής λόγω της ενασχόλησής τους με την κτηνοτροφία (π.χ. οικ. Πρίφτη).

Όσον αφορά την ταυτότητα των κατοίκων, παρατηρείται ότι με τη σταδιακή αστικοποίηση της περιοχής⁵³, η ταυτότητα των Μεσογειτών γενικότερα, αλλά και των Κερατιωτών στην προκειμένη περίπτωση, ως χωρικών και άξεστων η οποία πολλές φορές συνδέεται με την παραγωγή κρασιού αλλά και με την κατανάλωσή του από τους ίδιους τους Μεσογείτες, συνεχώς επαναδιαπραγματεύεται, επαναπροσδιορίζεται και αντιπαραβάλλεται με την Αθηναϊκή⁵⁴. Αυτό γίνεται εμφανές και από τις συνεντεύξεις της παρούσας εργασίας καθώς αυτό που προκύπτει για την χρήση της Αρβανίτικης είναι ο έντονος χαρακτήρας αυτολογοκρισίας και η εσκεμμένη διάθεση για την εγκατάλειψη τους⁵⁵. Οι φράσεις των πληροφορητών μας είναι

⁵¹ ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΥ Άννα, *Σαρακατσάνοι κτηνοτρόφοι και δύο επεισόδια ληστείας στην περιοχή Αραφήνα (Ραφήνα) Αττικής τον 19ο αιώνα*, (σελ. 291-292 και 302-304), Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008, σελ.285-307.

⁵² Ακριβώς ίδια χρήση του όρου «Βλάχος» παρατηρείται και στα Κούκουρα ένα αρβανίτικο χωριό του Ελλικώνα. Βλέπε ΠΟΛΙΤΗ Κ. Παναγιώτα, *Τα Κούκουρα- Η πολιτισμική ταυτότητα μιας αρβανίτικης κοινότητας στη Βοιωτία*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2008, σελ 43-45.

⁵³ Θα αναφερθούμε πιο κάτω στην αστικοποίηση των Μεσογείων.

⁵⁴ Σχετικά με την επαναδιαπραγμάτευση της ταυτότητας των Μεσογειτών σε σχέση με την Αθήνα στον 20^ο αι. βλ. Γκέφου-Μαδιανού Δήμητρα, «*Η χώρα του πνεύματος και η χώρα του οινοπνεύματος*», ο.π.

⁵⁵ ΤΣΙΤΣΙΠΗΣ Δ. Λουκάς, *Γλωσσικές ιδεολογικές και οι αντιφάσεις τους στις Αρβανίτικες Κοινότητες της Αττικής*, Πρακτικά ΙΑ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Σπάτα 11-14 Νοεμβρίου 2004), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Σπάτα 2006 στα σελ. 485-492. Απόσπασμα από την εργασία του που επιβεβαιώνεται και από την δική μας έρευνα: «*Στο βαθμό που οι ομιλητές αναπαράγουν τις απόψεις που τους έχουν κληρονομηθεί απλό την επίσημη γλωσσική ιδεολογία και ταξινομούν τα Ελληνικά και τα Αρβανίτικα με τρόπο που τους φέρνει κοντά στη γενική αντίληψη για την αξία και τα πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα μια γλώσσας τότε αυτό το είδος στάσης μπορεί να ονομασθεί μη αντιφατική ιδεολογία. Συχνά όμως περνούν, και μάλιστα κατά την ίδια επικοινωνιακή φάση πολλές φορές, σε αντίθετες απόψεις. Έτσι ενώ εξυμνούν την Ελληνική γλώσσα ως πλουσιότερη και επικοινωνιακά επαρκέστερη και την Αρβανίτικη ως στερημένη γραμματικής περιπλοκότητας και πλούτου αυτομάτως μετατοπίζονται σε δηλώσεις που θεωρούν της Αρβανίτικη ως σπουδαία γλώσσα, τη γλώσσα των προγόνων. Αυτό το δεύτερο είδος λόγου μπορεί να ονομασθεί αντιφατικό. [...] Τα Ελληνικά είναι η γλώσσα των ευκαιριών κοινωνικής ανόδου και ενσωμάτωσης στην ευρύτερη κοινωνία, και τα Αρβανίτικα η γλώσσα που μάθανε να μην θαυμάζουν αλλά που είναι υπενδεδυμένη στη σφαίρα του συναισθήματος και της αμεσότητας της τοπικής κοινωνίας. [...] Οι ομιλητές της Αρβανίτικης βλέπουν στην πρότυπη, εθνική γλώσσα όλα τα στοιχεία που συνάδουν με το ιστορικά και ιδεολογικά καθιερωμένο τούτο μοντέλο. Η γλώσσα αυτή θεωρείται πλούσια, με σύνθετη γραμματική, με λεξιλογική επάρκεια και μεγάλη επικοινωνιακή εμβέλεια. Επίσης τονίζεται με ιδιαίτερη έμφαση η γραπτή υπόσταση της Ελληνικής σε αντίθεση με την Αρβανίτικη. [...] Ο Ε. Hamp μελετώντας τα Αρβανίτικα της Αττικοβοιωτίας σε παλαιότερες δεκαετίες, είχε ανακαλύψει αυτό που ονομάζει αυτό-υποβιβασμό (self-deprecation) σύμφωνα με τον οποίο οι ομιλητές αποτιμούν τα Αρβανίτικα ως στερημένα του πλούτου, της επάρκειας και της εμβέλειας που διακρίνουν την Ελληνική.»*

χαρακτηριστικές και μαρτυρούν πολλά. Ο Παναγιώτης Στουραϊτής μας λέει για τα Αρβανίτικα:

...ε' δε μ' αρέσανε. Έλα μωρέ τώρα...βαριά γλώσσα αυτή... αυτούς που μιλάγανε αρβανίτικα τους λέγαμε οπισθοδρομικούς.

(Παναγιώτης Στουραϊτής, γεν. 1931)

Ο Θύμιος Στουραϊτής λέει:

Είχε βγει προπαγάντα να μη μιλάμε αρβανίτικα [...] οι ξένες γλώσσες δεν μ' αρέσουν εμένα, καθόλου...». «...άμα θέλανε να πούνε κανά ιδιαίτερο μιλάγανε... οι γονείς μου αποφεύγαν να μας λένε αρβανίτικα....

(Θύμιος Στουραϊτής, γεν. 1942)

Με τη μαμά (ο πατέρας της Νίκος Παναγιώτου ή Διοσμαρίνης) και με τις παρέες που πήγαινε με Καλυβιώτες, Κουβαριώτες όλο αρβανίτικα μιλάγαν. Τα λέγανε για να μην τα ακούσουμε εμείς, και τα μάθαμε όλη η οικογένεια» [...] «εγώ με τις φιλενάδες μου λέμε κανα αρβανίτικο και γελάμε...» [...] «Αυτά τα χρόνια όλο αρβανίτικα μιλάγαμε, μετά εξελιχθήκαμε μιλάγαμε ελληνικά, λέγαμε τραγούδια ελληνικά.

(Ευαγγελία Παναγιώτου, γεν. 1940)

Πρώτα πρώτα δεν έχουμε άλφα-βήτα, δεν έχουν αλφαβητάριο τα αρβανίτικα.

(Παναγιώτης Μιχάλης «Ντουράζης», γεν. 1930)

Πρέπει να αναφερθεί ότι σημαντικό ρόλο στην εγκατάλειψη της Αρβανίτικης και στον πρόωρο, σε σχέση με τα υπόλοιπα Μεσόγεια, «εξελληνισμό» των Κερατιωτών έπαιξε η συμβίωση τους στους χώρους εργασίας (μεταλλεία, αλυκές, βιομηχανίες Λαυρίου) με τον πληθυσμό της Ν. Λαυρεωτικής που δεν γνώριζε τη γλώσσα αλλά και η ίδρυση του πρώτου Δημοτικού Σχολείου στα Μεσόγεια στην Κερατέα το 1845⁵⁶. Βέβαια από τη δεκαετία του 1870 παρατηρούμε κυβερνητικές πρωτοβουλίες για την «εξαφάνιση» άλλων γλωσσών στο εσωτερικό της χώρας, με στόχο την Ελληνοποίηση και αφομοίωση του μέχρι τότε αλλόφωνου πληθυσμού της χώρας, προφανώς υπό το φόβο μιας τυχόν μελλοντικής διαφοροποίησης της εθνικής του συνείδησης⁵⁷. Πάντως σύμφωνα με την παρούσα έρευνα, πολλοί ήταν οι

⁵⁶ Με ότι αυτό συνεπάγεται για την προώθηση της ελληνικής γλώσσας από το κεντρικό κράτος μέσω του Δημοτικού Σχολείου. Βλέπε ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ Χάρης, *Η ίδρυση του Δημοτικού Σχολείου Κερατέας 1845*, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ», Κερατέα 2001, σελ.675-688.

⁵⁷ Οδημήτρης Καμπόλης στην εργασία του «*Τα Αρβανίτικα Τραγούδια στον δημόσιο χώρο: Ζητήματα μουσικής πολιτικής*», Πολυφωνία (περιοδικό), Άνοιξη 2013, Εκδόσεις Κουλτούρα, σελ. 75-111,

ηλικιωμένοι που έζησαν περίπου μέχρι την δεκαετία του 50' και δεν μιλούσαν ελληνικά. Όπως μας αναφέρουν πολλοί από τους πληροφορητές μας οι παππούδες τους καταλάβαιναν τα ελληνικά αλλά απαντούσαν μόνο στην μητρική τους, τα Αρβανίτικα⁵⁸.

Εικόνα 2.1 Χάρτης των Μεσογείων Αττικής.<http://www.easypedia.gr/el/articles/%CE%>

2.4 Το όνομα της Κερατέας

Για το όνομα της Κερατέας υπάρχουν διάφορες θεωρίες χωρίς όμως κάποια να επιβεβαιώνεται με σιγουριά. Οι επικρατέστερες είναι δύο, οι οποίες και παρατίθενται πιο κάτω χωρίς όμως να εξετάζονται περαιτέρω, γιατί πρόκειται για κάτι εκτός στόχων και του πλαισίου της παρούσας εργασίας.

αναφέρει ότι από την περίοδο του Μεταξά ξεκίνησε η λογοκρισία και τα μέτρα για την εξάλειψη της Αρβανίτικης.

⁵⁸Μας το αναφέρει σε μία συνέντευξη η Τούλα Αγγελή 27/8/2015 για την γαλιά της.

Η πρώτη προέρχεται από τον Χρήστο Ενισλείδη⁵⁹ ο οποίος υποστηρίζει ότι το όνομα της Κερατέας προέρχεται από τη συνέχεια του ονόματος του αρχαίου δήμου Κεφαλής, ο οποίος εντοπίζεται στην ευρύτερη περιοχή της σημερινής Κερατέας⁶⁰. Ο Ενισλείδης συνδέει μία αρχαία επιγραφή η οποία βρέθηκε το 1908 και έγραφε «Επί Καραταία», με το όνομα του αρχαίου δήμου θεωρώντας το «Κάρα...», ως πρώτο συνθετικό του «Καραταία», το οποίο είναι συνώνυμο της λέξης Κεφαλή, και στην πορεία των ετών το Καραταία έγινε Κερατέα ή Κερατιά, όπως την αποκαλούν ακόμα και σήμερα πολλοί κάτοικοί της αλλά και οι υπόλοιποι Μεσογείτες.

Η δεύτερη θεωρία προέρχεται από τον Ολλανδό ταξιδιώτη Γ. Βέλερ (G. Weller), σύμφωνα με την οποία το όνομα της Κερατέας προέρχεται από ένα φυτό το οποίο, σύμφωνα με πηγές, άνθιζε στην Κερατέα και είναι η χαρουπιά ή αλλιώς ξυλοκερατιά ή κερατιά, χρησιμοποιώντας την κατάληξη –εα όπως σε πολλές περιπτώσεις οικισμών που το όνομα τους προέρχεται από κάποιο φυτό (π.χ. Ιτέα, Κερασέα κ.α.).

2.5 Διοικητική οργάνωση – Δημογραφικά στοιχεία

Το 1835, με βασιλικό διάταγμα ιδρύθηκε ο Δήμος Λαυρίου με έδρα την Κερατέα. Στο διοικητικό μετασχηματισμό του 1890⁶¹, ο Δήμος Λαυρίου χωρίστηκε στους δήμους Θορικών με έδρα την Κερατέα περιλαμβάνοντας τους οικισμούς της Κερατέας, του Θορικού, των Καλυβίων, του Κουβαρά, του Ολύμπου και της Αναβύσσου, και Σουνιέων (αργότερα Λαυρεωτικής) με έδρα το Λαύριο. Το 1912, σε μια μεγαλύτερη μεταρρύθμιση ιδρύθηκε η κοινότητα Κερατέας, ενώ αποσπάστηκαν από τον παλαιό δήμο τα Καλύβια, ο Κουβαράς και η Ανάβυσσος. Το 1951 η Κερατέα έγινε Δήμος⁶².

Στην απογραφή του 1920 ο συνολικός πληθυσμός της κοινότητας Κερατέας ανέρχονταν στους 3228 κάτοικους, ενώ μέχρι το 1981 είχε ουσιαστικά διπλασιασθεί φθάνοντας τους 6214. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται η πορεία αυτής της αύξησης⁶³:

⁵⁹ Το φιλολογικό του ψευδώνυμο ήταν Χρήστος Στρατοκόπος.

⁶⁰ Για περισσότερα σχετικά με τον αρχαίο δήμο Κεφαλής βλέπε Ρώμας ο.π. σελ 29-36.

⁶¹ ΚΑΝΑΤΟΥΡΗΣ Γ. Αριστείδης, *Από τον Δήμο Λαυρίου, στον Δήμο Λαυρεωτικής. Μια ιστορική αναδρομή (1835-1891)*, χχχχ, Λαύριο 2018.

⁶² Για τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις βλέπε ΡΩΜΑΣ, σελ. 150-151 και ΦΙΛΙΠΠΟΥ-ΑΓΓΕΛΟΥ Πέτρος ο.π.

⁶³ ΡΩΜΑΣ σελ.152 Ο παραπάνω πίνακας αναφέρει τον πληθυσμό ο οποίος καταγράφεται στον κεντρικό οικισμό της Κερατέας και όχι σε ολόκληρο τον Δήμο. Αυτό επιλέγεται διότι με τις

ΚΕΡΑΤΕΑ		
Έτος	Πληθυσμός	Ποσοστό αύξησης μεταξύ δύο απογραφών (%)
1870 ⁶⁴	1514	
1879 ⁶⁵	1583	
1897 ⁶⁶	2507	
1907 ⁶⁷	3546	40,96
1920 ⁶⁸	3228	-9
1928	3933	21,84
1940	4630	17,72
1951	4617	-0,28
1961	4857	5,19
1971	5617	15,64
1981	6214	10,62
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΥΞΗΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΜΕΤΑΞΥ 1920-1980	2986	92,50 (%)

Πίνακας 2.1 (Μεταβολή του πληθυσμού)

διοικητικές μεταρρυθμίσεις, τις προσαρτήσεις ή τις αποσπάσεις μικρών περιφερειακών οικισμών στον Δήμο Κερατέας μέχρι και το 1952, θα ήταν δύσκολο να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα.

⁶⁴Ο τότε Δήμος Λαυρίου έχει σύνολο 2382 κατοίκους. Πηγή *Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός 1870*, Εθνικό Τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1872, Μέρος Δεύτερο σελ.45.

⁶⁵Ο τότε Δήμος Λαυρίου έχει σύνολο 8345 κατοίκους Πηγή *Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός 1879*, Εθνικό Τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1881, Μέρος Τρίτον σελ. 4.

⁶⁶*Στατιστικά αποτελέσματα της Γενικής Απογραφής του Πληθυσμού κατά την 5^η -6^η Οκτωβρίου 1896*, Μέρος Δεύτερον – Πίνακες, Α' Πληθυσμός κατά νομούς, επαρχίας, δήμους, πόλεις και χωριά, εν Αθήναις 1897, σελ. 28.

⁶⁷Ο Δήμος Θορικών με έδρα την Κερατέα έχει στο σύνολό του 8748 κατοίκους. Για την μεγάλη αύξηση που παρατηρούμε εικάζουμε ότι σχετίζεται με την προσθήκη στους μόνιμους κατοίκους της των οικογενειών Σαρακατσάνων, πολλοί από τους οποίους εγκαθίστανται μέσα στον κεντρικό οικισμό της Κερατέας. Πηγή *Στατιστικά αποτελέσματα της Γενικής Απογραφής του Πληθυσμού κατά την 27^η Οκτωβρίου 1907*, Τόμος Δεύτερος εν Αθήναις 1909, σελ. 363.

⁶⁸ Στα 13 χρόνια που απέχουν οι δύο απογραφές έχουν μεσολαβήσει οι Βαλκανικοί Πόλεμοι ο Α' Παγκόσμιος και η Μικρασιατική Εκστρατεία και είναι πολλοί οι Κερατιώτες που λείπουν για πολλά χρόνια από την Κερατέα. Κάτι που φυσικά είχε αντίκτυπο και στις γεννήσεις.

2.6 Ηαστικοποίηση της Κερατέας

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, είναι σημαντικό να εξετασθεί η κοινωνική δομή και η σταδιακή αστικοποίηση του πληθυσμού της Κερατέας. Από το 1945 υπάρχουν να πρώτα δείγματα αστικοποίησης της Κερατέας⁶⁹. Οι κάτοικοι πολλαπλασιάζονται κυρίως εξαιτίας της εσωτερικής μετανάστευσης (Αθηναίοι που κατεβαίνουν για μόνιμη εγκατάσταση στα Μεσόγεια, ερχομός δημοσίων υπάλληλων, δασκάλων κτλ), χάρη στη βελτίωση των συγκοινωνιών και την ευκολότερη σύνδεση με την Αθήνα (ασφαλτοστρώσεις των κεντρικών οδικών αρτηριών, τακτική συγκοινωνία με την πρωτεύουσα αρχικά από το τραίνο και αργότερα από το ΚΤΕΛ Νομού Αττικής κτλ). Ο Αντωνίου υποστηρίζει συγκεκριμένα ότι την εικοσαετία 1971-1991 «...η Κερατέα μεταβλήθηκε από ένα φτωχό γεωργοκτηνοτροφικό χωριό σε μια πλούσια πόλη»⁷⁰. Σε αυτό φαίνεται να συμφωνεί και ο Ρώμας ο οποίος σε μία από τις εργασίες του με θέμα την αστικοποίηση του πληθυσμού της Κερατέας⁷¹, την εξετάζει με βάση πέντε κριτήρια τα οποία είναι: (α) η εργασία του πληθυσμού, (β) ο τόπος της εργασίας, (γ) η αστική κατοικία, (δ) η οικογένεια και (ε) ο τρόπος ζωής του πληθυσμού, προσθέτοντας στοιχεία και πίνακες από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία τα οποία παραθέτουμε πιο κάτω. Αναλυτικά:

(α) Η εργασία του πληθυσμού

- Μέχρι και τη δεκαετία του '50 (1950-1960) η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού έχει σαν κύριο επάγγελμα τη γεωργία και την κτηνοτροφία, τη ρυτινοσύλληξη, την αλιεία, ενώ πολύ λίγοι ασχολούνται με το εμπόριο (και αυτό το έχουν σαν βοηθητικό επάγγελμα αφού συνεχίζουν να ασχολούνται συγχρόνως με τη γεωργία ή την κτηνοτροφία) και ελάχιστα είναι οι περιπτώσεις επιστημόνων, εκπαιδευτικών, δημοσίων υπαλλήλων κτλ.
- Την δεκαετία του '60 (1960-1970) αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των ελεύθερων επαγγελματιών, των εμπόρων, των δημοσίων υπαλλήλων, των μεσιτών κτλ. και αντίστοιχα μειώνεται σημαντικά ο αριθμός αυτών που συνεχίζουν να έχουν ως κύριο επάγγελμα τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

⁶⁹ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ιω. Αθανάσιος, *Ιστορική - Οικιστική εξέλιξη, διαμόρφωση και αστικοποίηση της Κερατέας*, στην Ε' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Συμβολή, Παιανία 1994, σελ.363-386.

⁷⁰ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ο.π.

⁷¹ ΡΩΜΑΣ Γ. Χρίστος, *Η σταδιακή αστικοποίηση του πληθυσμού της Κερατέας κατά το δεύτερο μισό του αιώνα μας*, στην Ε' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Συμβολή, Παιανία 1994, σελ. 387-400.

- Στην δεκαετία του '70 (1970-1980) συνεχίζεται ο περιορισμός της γεωργοκτηνοτροφίας, ενώ αντίθετα αναπτύσσεται η απασχόληση στους κλάδους του εμπορίου, της επικοινωνίας, των μεταφορών, των δημοσίων υπαλλήλων, των ασφαλίσεων, των οικονομολόγων –λογιστών–φοροτεχνικών–, των εκπαιδευτικών και των μεσιτικών γραφείων ενώ αρχίζει και η άνθιση επαγγελμάτων της οικοδομής.
- Μετά το 1980 η γεωργία και η κτηνοτροφία τείνουν να εξαφανιστούν ενώ οι υπόλοιποι κλάδοι που προαναφέρθηκαν αναπτύσσονται ραγδαία και σε αυτούς προστίθενται ό,τι επαγγέλματα έχουν να κάνουν με την οικοδομή, αφού η οικιστική ανάπτυξη είναι πια τεράστια στην περιοχή.

Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η γεωργία και η κτηνοτροφία τείνουν, όπως ειπώθηκε, προς εξαφάνιση ως κύρια επαγγέλματα βιοπορισμού. Συνεχίζουν να υπάρχουν όμως, είτε ως βοηθητικά επαγγέλματα αποφέροντας κάποιο εισόδημα στους Κερατιώτες, είτε για τις ανάγκες του κάθε νοικοκυριού. Δηλαδή σχεδόν όλες οι οικογένειες μέχρι και σήμερα συνεχίζουν να μαζεύουν, για τις ανάγκες τους, τις ελιές και τα σταφύλια για το λάδι και κρασί της χρονιάς.

(β) Ο τόπος εργασίας

Ενώ μέχρι την δεκαετία του '50 ο τόπος εργασίας είναι η ύπαιθρος, με πολλούς χωρικούς και κτηνοτρόφους να μένουν μόνιμα εκτός του κεντρικού οικισμού της Κερατέας, δίπλα στα χωράφια, ή μαντριά τους, από την επόμενη δεκαετία και μετά, και αφού αρχίζει η εγκατάλειψη των γεωργοκτηνοτροφικών επαγγελμάτων⁷², αρχίζουν σταδιακά να εγκαταλείπουν την ύπαιθρο και να εγκαθίστανται μέσα στην Κερατέα. Έτσι ο τόπος εργασίας μετατοπίζεται από την ύπαιθρο αποκλειστικά, προς τον κεντρικό οικισμό της Κερατέας και σταδιακά, με τα νέα επαγγέλματα, και προς την πρωτεύουσα.

(γ) Η αστική κατοικία

Από το 1950 και μετά παρατηρείται μία διαφοροποίηση και στον τύπο της κατοικίας. Μέχρι τότε τα περισσότερα σπίτια ήταν ισόγεια, με 2-3 δωμάτια στη σειρά με καμάρα στο εσωτερικό τους⁷³, τα οποία ονόμαζαν μακρινάρια. Επίσης, κάθε

⁷² ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Γεώργιος, *Ο αγροτικός βίος και οι εργασίες του παλαιού Μεσογείου. Τα εργαλεία του και η ορολογία τους*, Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Αττικής, 5-8 Νοεμβρίου 1987), Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ. 515-563.

⁷³ ΓΙΑΓΚΟΥ-ΔΗΜΑΓΚΙΚΑ Μαρία, *Η διατήρηση και η ανάδειξη της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στα Μεσόγεια Αττικής, μέσα από το αρχιτεκτονικό έργο της Λάμπρου-Γιάγκου Αναστασίας*, Πρακτικά ΙΔ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Θορικού Αττικής, 6-9

σπίτι είχε αυλή, στάβλο, φούρνο, και έναν πρώιμο τύπο τουαλέτας κάπου στην αυλή. Αυτός ήταν ο συνήθης τύπος σπιτιού σε όλα τα Μεσόγεια⁷⁴. Επίσης, χαρακτηριστικό σε πολλά σπίτια ήταν το «πυργάκι», δηλαδή ένα δωμάτιο υπερυψωμένο⁷⁵. Μετά το '50 εγκαταλείπεται η οριζόντια δόμηση και υιοθετείται η κάθετη. Έτσι, τα καινούργια σπίτια, είναι πιο σύγχρονα, πολλές φορές διώροφα, με περισσότερα δωμάτια και ανέσεις, ηλεκτρικό ρεύμα, κεντρική θέρμανση, τρεχούμενο νερό και την τουαλέτα πλέον μέσα στο σπίτι. Πολλές φορές οι αυλές εξαφανίζονται αφού στη θέση τους δίπλα στα παλιά σπίτια χτίζεται ένα καινούργιο σπίτι για ένα από τα παιδιά της οικογένειας⁷⁶.

(δ) Η οικογένεια

Όπως σε όλα τα Μεσόγεια μέχρι και τη δεκαετία του '50, οι οικογένειες ήταν πολυπληθείς, με πάνω από δύο παιδιά συνήθως, που πολλές φορές ακόμα και μετά τον γάμο κάποιου εκ των παιδιών, συνέχιζαν να ζουν όλοι μαζί στο ίδιο σπίτι. Σιγά σιγά όσο περνούσαν οι δεκαετίες το μοντέλο των πατριαρχικών οικογενειών άλλαξε και τη θέση του πήρε το μοντέλο των μικρών πυρηνικών οικογενειών με ένα ή δύο παιδιά. Έτσι οι γονείς που γίνονται παππούδες εγκαθίστανται συνήθως είτε στο παλιό σπίτι, είτε σε κάποιο καινούργιο το οποίο φροντίζουν να φτιάξουν δίπλα στον παλιό, ενώ το δέσιμο των εγγονιών με τους παππούδες είναι πολύ μεγάλο. Αυτό δεν θα πρέπει να το δούμε ως τον παραγκωνισμό των παππούδων, αντιθέτως, ο σεβασμός είναι τόσο μεγάλος, που πολλές φορές, σε επίπεδο αποφάσεων της οικογένειας, κυρίως δε σε θέματα που αφορούν τη γη και την ακίνητη περιουσία, μπορεί η άποψη

Οκτωβρίου 2011), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2013, σελ.477-486.

⁷⁴ ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Γεώργιος, *Τα λαογραφικά της Μεσογαίας Αττικής*, Ασληπιός, Αθήνα 1980, σελ. 27-40, ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΙΑ ANNA, *Το Κορωπιώτικο σπίτι (τέλη 18ου-20ου αι.)* στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ. 47-96, ΔΗΜΗΤΣΑΝΟΥ- ΚΡΕΜΕΖΗ Αικατερίνη, *Η αρχιτεκτονική στον τόμο Μεσογαία- ιστορία και πολιτισμός των Μεσογείων Αττικής*, Ελευθέριος Βενιζέλος Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών, Αθήνα 2002, σελ. 225-239, της ίδιας «*Επί μέρους συμπεράσματα από την μελέτη του μεσογείτικουκαμαρόσπιτου*», στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ. 83-96και ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Γιώργος, *Οι μανδρότοιχοι των Μεσογείτικων χωριών. Κερατιώτικαανάλεκτα*, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ», Κερατέα 2001, σελ.695-704.

⁷⁵Πυργάκια στις κατοικίες αντίστοιχα παρατηρούνται και στους κατοίκους των χωριών του Ελλικώνα. Βλέπε ΠΟΛΙΤΗ ο.π. σελ. 164-165.

⁷⁶ Για τις αλλαγές στον οικιστικό ιστό των χωριών των Μεσογείων βλ. ΔΕΔΕ-ΚΟΛΙΑΔΗΜΑ Ελένη, *Τα Καλύβια του χθες και του σήμερα. Η διαδικασία μετάβασης ενός συμβιωτικού μεσογείτικου χωριού σε κοινωνικό σχηματισμό με χαρακτηριστικά σύγχρονης πόλης*, Πρακτικά IB Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Θορικού Αττικής, 6-9 Οκτωβρίου 2011), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2013, σελ. 265-274.

του παππού ή της γιαγιάς να υπερισχύσει ακόμα και όταν αυτοί βρίσκονται σε μεγάλη ηλικία⁷⁷.

(ε) Ο τρόπος ζωής του πληθυσμού

Μετά το '50 ο τρόπος ζωής των κατοίκων της Κερατέας μεταβάλλεται από αγροτικό σε αστικό. Είναι κάτι που γίνεται εμφανές στην καθημερινότητα των Κερατιωτών. Μειώνεται κατά πολύ ο αγράμματος πληθυσμός που αφορά κυρίως τις πιο μεγάλες ηλικίες και συγχρόνως συνεχίζει η συρρίκνωση της χρήσης της αρβανίτικης, κάτι που είχε αρχίσει πολλά χρόνια πριν. Μάλιστα, όσο πλησιάζουμε στο '80 έχει αυξηθεί πολύ η εκμάθηση ξένων γλωσσών και ο αριθμός των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Μεταβολές παρατηρούνται στην ψυχαγωγία και στον τρόπο διασκέδασης των Κερατιωτών. Έτσι σιγά σιγά εγκαταλείπεται ο καθημερινός περίπατος και ο κόσμος προτιμά μια βόλτα εκτός Κερατέας το Σαββατοκύριακο. Τα παλιά «παραδοσιακά» καφενεία σταδιακά κλείνουν και ανοίγουν καφετέριες ζαχαροπλαστεία και πιτσαρίες. Τα πανηγύρια στα εξωκλήσια κυρίως, σβήνουν αφού ο κόσμος διασκεδάζει πια στις ταβέρνες και τα κοσμικά κέντρα ενώ μεγάλη άνθηση γνωρίζουν οι οργανωμένες εκδρομές σε εσωτερικό αλλά και εξωτερικό.

Το 1955, ιδρύεται ο Φυσιολατρικός Όμιλος Κερατέας με την επωνυμία «Ο ΠΑΝ»⁷⁸ ενώ το 1968⁷⁹ ακολουθεί η ίδρυση της Δημοτικής Φιλαρμονικής Κερατέας και το 1975 ιδρύεται ο πολιτιστικός σύλλογος «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ»⁸⁰.

Επίσης θα πρέπει να αναφερθούμε στον σιδηρόδρομο Αθήνας-Λαυρίου ο οποίος ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1883-84 και συνέχισε ακατάπαυστα μέχρι το 1957 όταν, μέσω πολιτικών παρεμβάσεων και πιέσεων από του λεωφορειούχους των

⁷⁷ Το ίδιο παρατηρείται να συμβαίνει και στους Αρβανίτες του Ελλικώνα, βλέπε ΠΟΛΙΤΗ ο.π. σελ. 112, 118, 121.

⁷⁸ ΣΤΑΜΕΛΟΣ Ευαγγ. Ιωάννης, *Κερατέα έγγραψαν γι' αυτήν*, Δήμος Κερατέας, Κερατέα 2010, σελ. 29.

⁷⁹

⁸⁰ ΛΕΥΚΩΜΑ, *Χρυσή Τομή 22 Χρόνια 1975-1997*, Χρυσή Τομή, Κερατέα 1997, σελ 3.Ο σύλλογος της Χρυσής Τομής δραστηριοποιείται μέχρι και σήμερα. Στα 40 χρόνια λειτουργίας του έχει πραγματοποιήσει εκατοντάδες εκδηλώσεις όπως συναυλίες, ποιητικές βραδιές, ιστορικές βραδιές, εκθέσεις τέχνης, κινηματογραφικές προβολές, διαλέξεις, επισκέψεις σε μουσεία και θεατρικές παραστάσεις καθώς επίσης έχει έντονη εκδοτική δραστηριότητα. Μόνο τα 4 πρώτα χρόνια λειτουργίας του (1976-1980) πραγματοποιήθηκαν γύρω στις 90 εκδηλώσεις εκ των οποίων πολλές μουσικές βραδιές. Μερικές μόνο από αυτές ήταν η εκδήλωση με τίτλο «Αναφορά στο ρεμπέτικο» στις 12/3/1977, μουσική βραδιά με τον Μάνο Λοΐζο στις 9/7/1977, μουσική βραδιά με τον Ηλία Ανδριόπουλο στις 29/7/1977, στις 28/10 του ίδιου έτους πραγματοποιήθηκε συναυλία με δημοτικά τραγούδια με τους Χρήστο Πανούτσο, Αλέκο Αραπάκη, Βασίλη Σκαλιώτη. Το 1978 στις 9/6 βραδιά αφιερωμένη στην κλασική κιθάρα με τους Βαγγέλη Φάμπα και Παύλο Αντωνιάδη. Ενώ αξίζει να σημειώσουμε ότι το 1987 με πρωτοβουλία της Χ.Τ. διοργανώθηκε Γλέντι με Αρβανίτικους χορούς και τραγούδια στην κεντρική πλατεία της Κερατέας με την ορχήστρα του Παναγιώτη Κοκοντίνη.

Μεσογείων, σταμάτησε η λειτουργία του⁸¹. Η Κερατέα είχε δύο σταθμούς στα διοικητικά της όρια, με έναν λίγο έξω από τον κεντρικό οικισμό (κάτω από την κεντρική πλατεία στον δρόμο για το νεκροταφείο του χωριού) και έναν στη θέση Δασκαλειό ή Φοβόλες. Τα δρομολόγια ήταν δύο την ημέρα προς κάθε κατεύθυνση αλλά πολλές φορές με αφορμή, εκλογές, εκδρομές ή και τοπικά πανηγύρια⁸², πραγματοποιούνταν έκτακτα δρομολόγια. Το τραίνο, ή αλλιώς «θηρίο» όπως το αποκάλεσαν οι Μεσογειίτες μόλις το πρωτοείδαν, ήταν σημαντικός μοχλός ανάπτυξης για τα Μεσόγεια και την Λαυρεωτική αφού μεγάλωσε ο όγκος των μεταφερόμενων αγαθών και εμπορευμάτων, ενώ παράλληλα ο χρόνος προς την πρωτεύουσα μειώθηκε δραστικά με ότι συνεπάγεται αυτό και για τις αλλαγές στον τρόπο ζωής των Μεσογειτών⁸³.

Σημαντική στιγμή και ίσως κομβική για την αστικοποίηση της Κερατέας ήταν ο ερχομός του ηλεκτρικού ρεύματος στο χωριό. Πιο συγκεκριμένα, το 1931 ιδρύεται η Ηλεκτρική Εταιρία Κερατέας Α.Ε. (Η.Ε.Κ.) από ξένους αλλά και Κερατιώτες μετόχους. Εδρεύει σε κτήριο παραπλεύρως του σιδηροδρομικού σταθμού Κερατέας όπου παρήγαγε ρεύμα αρχικά για τον ηλεκτροφωτισμό των δρόμων και των πλατειών του χωριού ενώ ήδη το 1940 πολλές ήταν και οι κατοικίες που είχαν παροχή ρεύματος⁸⁴.

Τα Μεσόγεια ευρύτερα αποτελούσαν πόλο έλξης ως περιοχές αναψυχής για τους Αθηναίους κυρίως λόγω της κοντινής απόστασης από την πρωτεύουσα. Έτσι, και στην Κερατέα η αξία γης μετά το 1970 εκτοξεύθηκε αφού με την επικείμενη κατασκευή του αεροδρομίου των Σπάτων, των οδικών αρτηριών και την ανάπτυξη του λιμανιού του Λαυρίου, τις ΒΙ.ΠΕ., τα ΒΙΟ.ΠΑ. και τις εντάξεις στο σχέδιο πόλης,

⁸¹ ΡΩΜΑΣ ο.π. σελ. 161-163.

⁸² ΣΥΛΛΟΓΟΣ «φίλοι του Σιδηροδρόμου», *Ο σιδηρόδρομος Αθηνών-Λαυρίου: Σύντομο ιστορικό – Αναγκαιότητα και προοπτικές επαναιετοργίας*, ΣΤ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Μαρκοπούλου, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Μαρκοπούλου, Μαρκόπουλο 1995, σελ. 481-494.

⁸³ Η Μαρία Παπανικολάου στην εισήγησή της «*Η Κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Αθηνών-Λαυρίου και οι κοινωνικό-οικονομικές επιδράσεις στην ανάπτυξη της περιοχής της Νοτιοανατολικής Αττικής (1885-1938)*» που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής, στην Παλλήνη Αττικής το 2006 σελ. (195-202) αναφέρει χαρακτηριστικά «*Η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής στην περιοχή των Μεσογείων και της Λαυρεωτικής επέδρασε στη μετέπειτα ανάπτυξη της περιοχής και ως ένα σημείο εισήγαγε την κλειστή κοινωνία των Μεσογείων στην σύγχρονη εποχή. Υπήρξε για την περιοχή η αφετηρία για κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές αλλαγές. Το τραίνο δεν μετέφερε μόνον ανθρώπους και εμπορεύματα αλλά εισήγαγε την παραδοσιακά αγροτική περιοχή των Μεσογείων και τους ανθρώπους στην σύγχρονη εποχή*».

⁸⁴ Για περισσότερα βλέπε ΜΠΙΟΤΣΗΣ Αθ. Δημήτριος, *Η ιστορία της ηλεκτρικής εταιρίας Κερατέας*, Εκδόσεις ΑΩ, Αθήνα Οκτώβριος 2010, σελ.15-60.

τα Μεσόγεια⁸⁵ και μαζί τους η Κερατέα αποτέλεσαν και αποτελούν πόλο έλξης κυρίως για παραθεριστικές, αλλά και μόνιμες, κατοικίες. Έτσι, μετά το 1970 τα επαγγέλματα που γνώρισαν τεράστια άνθηση ήταν αυτά που σχετίζονταν με την οικοδομή και τις αγοραπωλησίες γης, με αποτέλεσμα τα 33.000 αυθαίρετα κτίσματα που σήμερα υπάρχουν στα διοικητικά όρια της Κερατέας, και τα οποία έγιναν με την ανοχή όλων, της τοπικής κοινωνίας και των τοπικών αρχών.

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, έγινε η αντιληπτή η αλλαγή και μετατόπιση των προτύπων ζωής με την υιοθέτηση αστικών αντιλήψεων. Μέσω του κινήματογράφου και αργότερα της τηλεόρασης τα πρότυπα άλλαξαν, σε συνδυασμό με κεφάλαια που εισήχθησαν στα Μεσόγεια από την οικιστική ανάπτυξη κυρίως, με αποτέλεσμα το σύγχρονο σπίτι, το καλό αυτοκίνητο, τα μπουζούκια και τα ταξίδια έγιναν προτεραιότητες.

Όλα αυτά, σε συνδυασμό με την αύξηση των ιδιωτικών αυτοκινήτων, των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς και της ευκολότερης και γρηγορότερης σύνδεσης της Κερατέας με την Αθήνα οδήγησαν την άλλοτε παραδοσιακή κοινότητα της Κερατέας στην ανάπτυξη, στην εξέλιξη και ουσιαστικά στην αστικοποίηση της, χωρίς όμως να έχει χαθεί τελείως ο συντηρητικός και κλειστός χαρακτήρας της, με αυξημένο τον κοινωνικό έλεγχο στα πλαίσια της κοινότητας και τον σεβασμό σε θεσμούς και αξίες, στοιχεία που μέχρι και σήμερα υπάρχουν.

Η Κερατέα σύμφωνα με την απογραφή του 2011 έχει 7493 μόνιμους κατοίκους στον κεντρικό οικισμό και 1476⁸⁶ στους οικισμούς (παραθαλάσσιους κ.α.), αν και μέχρι σήμερα το 2019 οι κάτοικοι έχουν αυξηθεί. Στην περίπτωση της Κερατέας σημαντικό ρόλο στο να διατηρηθούν ισχυροί οι δεσμοί και οι συνοχή στον πληθυσμό της, έχουν παίξει το ότι ο πληθυσμός του κεντρικού οικισμού είναι «παλιός» σε μεγάλο ποσοστό, με αποτέλεσμα οι συγγένειες, τα σόγια, οι κουμπαριές και οι φιλίες να αποτελούν ισχυρούς παράγοντες συνοχής, σε συνδυασμό με το ότι η Κερατέα έχει ένα γυμνάσιο-λύκειο, δύο γυμναστικούς αθλητικούς συλλόγους, μία

⁸⁵ Για την οικιστική ανάπτυξη των τελευταίων ετών στα Μεσόγεια βλέπε ΓΚΑΜΑ Ελευθερία- Ελένη, *Εντάξεις στο σχέδιο πόλης και αναπτυξιακές τάσεις στα Μεσόγεια*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008, σελ.727-739 και ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ Ηλίας, *Η Σκιά της Ανάπτυξης, το Χωροταξικό Ασυνείδητο και η ΝΑ Αττική. Αστική συγκέντρωση και πολωμένη ανάπτυξη*, Πρακτικά Θ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Λαύριο, 13-16 Απριλίου 2000), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008, σελ.293-299.

⁸⁶Πηγή οι απογραφές τις ΕΛΣΤΑΤ.

ποδοσφαιρική ομάδα από το 1928, και τρεις χορευτικούς συλλόγους⁸⁷ από το 1990. Για παράδειγμα, η ύπαρξη γυμνασίου και λυκείου, τα οποία λειτουργούν στον ίδιο οικοπεδικό χώρο, έχει σαν αποτέλεσμα κάθε μαθητής να γνωρίζει ουσιαστικά όλους τους συμμαθητές της χρονιάς του, αλλά να έρθει σε επαφή σίγουρά και με μαθητές που είναι μεγαλύτεροι ή μικρότεροι 4-5 χρόνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η μουσική ζωή της Κερατέας

3.1 Περίοδος 1^η: 1900-1940

3.1.1 Κοινωνική ζωή

Την περίοδο αυτή η Κερατέα είναι ένα αγροτικό χωριό των Μεσογείων Αττικής, με τον πληθυσμό στις αρχές του αιώνα να είναι γύρω στις 3000 ενώ στο τέλος της περιόδου αυτής, το 1940 είναι κοντά στις 4500⁸⁸.

Αν προσπαθούσε κάποιος να δει εικόνες από εκείνη την εποχή θα έβλεπε τους παππούδες μέχρι το 1930 να κυκλοφορούν με τίρκια (ή τρίκια) και κέμισες (πουκαμίσεις, καθημερινό αντρικό ένδυμα) και πανωβράκια⁸⁹ (είδος παντελονιού). Από το 1915 περίπου ξεκινά η χρήση των «φράγκικων» η οποία υπερισχύει τελικά μέχρι το 1940 εκτός από κάποιους υπερήλικες που συνεχίζουν να φορούν τις παλιές ενδυμασίες. Οι γυναίκες στην καθημερινότητά τους, στις οικιακές αλλά και αγροτικές εργασίες, φοράνε τα «μισοφόρια», και τα απογεύματα του καλοκαιριού μαζεύονται και κάθονται στα πεζούλια σε παρέες, τα «γειτονικά» όπως τα λένε, με τις φούρκες, τις ρόκες και τα αδράχτια, συζητώντας τα νέα του χωριού, που αποτελούν ένα είδος διασκέδασης γι' αυτές καθώς η εμφάνιση τους στα καφενεία του χωριού απαγορευόταν. Τα σπίτια είναι ισόγεια με κεραμίδια, με δύο-τρία δωμάτια στη σειρά

⁸⁷ Απόλλων – έτος ιδρύσεως 1990, Λύκειο των Ελληνίδων Παράρτημα Κερατέας - έτος ιδρύσεως 1990, Ηγέχορος - έτος ιδρύσεως 2015. Και οι τρεις σύλλογοι δεν λειτουργούν ως εθνοτοπικοί όπως οι Σύλλογοι Κρητών, Ηπειρωτών, Ποντίων, Πελοποννησίων και Θεσσαλών που λειτουργούν στο Λαύριο, αλλά ασχολούνται με πανελλήνιο χορευτικό ρεπερτόριο δίνοντας έμφαση στο τοπικό Αρβανίτικο και Σαρακατσάνικο ρεπερτόριο.

⁸⁸ Βλέπε κεφ.1 σελ

⁸⁹ Αναφέρει ο Τάκης (Δημήτρης) Αλεξίου: «Δεν φόρεσε ο παππούς μου παντελόνη όπως τα σημερινά...» ο οποίος πέθανε το 1942 σε ηλικία 82 χρονών. Όπως θυμάται οι παππούδες τότε φορούσαν όλοι πανοβράκια, τίρκια, και γιλέκα και καθόντουσαν στα μάρμαρα γύρω γύρω από τα δέντρα.

και μεγάλες αυλές⁹⁰. Ωστόσο μέχρι το 1937, όπως μας μαρτυρεί φωτογραφικό υλικό στους δημόσιους χορούς, οι γυναίκες φορούσαν τις παλιές φορεσιές με τις γρίτζες, τα σιγούνια⁹¹ κτλ.

Στην πλειονότητά τους είναι Αρβανίτες στην καταγωγή, ενώ από τις αρχές του 1900 οικογένειες Σαρακατσάνων, οι οποίες είχαν τα κονάκια τους εκτός του κεντρικού οικισμού, αρχίζουν να αγοράζουν γη και να εγκαθίστανται εντός της Κερατέας, ενώ οι κύριες ασχολίες τους είναι γεωργία και η κτηνοτροφία⁹². Από τότε ξεκινούν και οι αλληλεπιδράσεις των δύο διαφορετικών αυτών ομάδων μέσα από ανταλλαγές προϊόντων, οικονομικών συναλλαγών, επιγαμιών κτλ.

Στην περίοδο αυτή η γλώσσα του σπιτιού και των γερόντων είναι αποκλειστικά η αρβανίτικη. Βέβαια από το 1920 παρατηρούνται σοβαρά σημάδια φθοράς, εγκατάλειψης, υποτίμησης και αυτολογοκρισίας της αρβανίτικης. Όπως διηγείται ο Σταμάτης Μανώλης:

- *Να σου πω, αρβανίτικα μιλούσανε αλλά στο σπίτι μας αρβανίτικα δε μιλάγαμε. Τότε όλοι αρβανίτες ήταν, όλοι αλβανικά μιλάγαμε... όλοι αλβανικά, εγώ τα αλβανικά τα ξέρω όλα... όχι αλβανικά (τώρα εννοεί την σύγχρονη αλβανική γλώσσα), την ελληνική αλβανική γιατί αυτή δεν ταιριάζει με την αλβανική⁹³ ... τα ξέρω όλα.*

(Σταμάτης Μανώλης, 1915-2015)

Η συμβίωση με τον «ξένο» πληθυσμό της Ν. Λαυρεωτικής⁹⁴ σε συνδυασμό με τον οργανωμένο εκδιωγμό της γλώσσας από την κεντρική εξουσία, μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος κυρίως⁹⁵, οδηγούν την γλώσσα σε παρακμή.

⁹⁰ ΔΗΜΗΤΣΑΝΟΥ- ΚΡΕΜΕΖΗ Αικατερίνη, *Η αρχιτεκτονική*, στον τόμο Μεσογαία- ιστορία και πολιτισμός των Μεσογείων Αττικής, Ελευθέριος Βενιζέλος Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών, Αθήνα 2002, σελ. 225-239.

⁹¹ Για τις παλιές φορεσιές των Μεσογείων βλέπε ΔΕΔΕ- ΜΙΧΑΗΛ Μαρία, *Από το ήθος της ζωής στα Μεσόγεια (1750-1930)*, *Η φορεσιά του Μεσογείτη*, Πρακτικά Α' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής, Κοινότητα Καλυβίων – Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1985, σελ. 217-256 και

ΛΕΚΚΑ- ΧΑΤΖΗ Βασιλική, *Μεσογείτικος Κεφαλόδεσμος, Καλαμάτες – Μαντηλάκια*, Π.Οκτώρατος, Αθήνα 1992, σελ. 9-96.

⁹² ΣΤΡΑΤΟΚΟΠΟΣ Χρήστος, *Η Κεραταία της Αττικής*, Χρυσή Τομή, Κερατέα 1997 (Α' έκδοση 1925), σελ. 71 αναφέρεται στην ζωή της Κερατέας του 1924, «*Προϊόντα – Εκτάσεις 500.000 στρεμμάτων. Καλλιεργήσιμος έκτασις 100.000 στρεμ. Δάση 100.000 στρεμ. Άμπελοι 5000 στρεμ. Ετήσια παραγωγή οίνου 1.000.000 οκάδες. Ελαίου 75.000 οκάδες. Δημητριακών καρπών 250.000 οκάδες. Μέλιτος 3.000 οκάδες, 500 κυψέλαι, Μελισσοκομεία Κ.Δροσόπουλου-Σ.Σοφρώνη και Σ.Σκλέπα.*»

⁹³ Η ελληνική αλβανική που αναφέρει ο πληροφορητής είναι τα αρβανίτικα το γλωσσικό ιδίωμα της τόσκικης διαλέκτου με πολλές λέξεις στα ελληνικά την οποία διαχωρίζει από την επίσημη και πιο σύγχρονη γλώσσα του Αλβανικού κράτους και πληθυσμού.

⁹⁴ Κεφ 1

⁹⁵ Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα από τον τόμο της απογραφής Πληθυσμού του 1879 στο κεφάλαιο που αναφέρεται στις γλώσσες που ομιλούνται στην Ελληνική επαρχία και δη την Αλβανική και τον προβληματισμό σε κυβερνητικό επίπεδο για την

Τέλος της περιόδου αυτής ορίζεται το 1940, αφού το έτος αυτό φάνηκε να λειτουργεί σαν ιστορικό ορόσημο για τους πληροφορητές μας καθώς στα χρόνια της κατοχής αλλά και στα αμέσως επόμενα του εμφυλίου, τα πανηγύρια και μεγάλα γλέντια διακόπτονται ή στην καλύτερη περίπτωση περιορίζονται σε μικρές οικογενειακές και φιλικές μαζώξεις.

3.1.2 Πανηγύρια

Όπως σε όλα τα Μεσόγεια έτσι και στην Κερατέα τα πανηγύρια είναι κυρίως θρησκευτικά⁹⁶. Στην Κερατέα τα δύο σημαντικότερα πανηγύρια ήταν του Αγίου Δημητρίου (26/10), ο ναός του οποίου βρίσκεται στην σημερινή κεντρική πλατεία της

χρήση της γλώσσας. Για περισσότερα βλέπε *Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός 1870*, Εθνικό Τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1872.

Μέρος Α, σελ. λη'-λθ'

Πληθυσμός κατά το θρήσκευμα και την γλώσσα.

Αντιγράφουμε: *Εκ των κατοίκων του Βασιλείου 67.941 δεν λαλούσιν εν τω οίκω αυτών την Ελληνικήν γλώσσαν ή και εντελώς αγνούσιν αυτήν. Εξ αυτών δε 37.598 συνήθη γλώσσαν έχουσι την Αλβανικήν ή αυτή μόνον λαλούσι [...] Οι πλείστοι των λαλούντων την Αλβανικήν εισί κάτοικοι των εξής Επαρχιών.*

Αττικής.....13562

Μεγαρίδος.....5055 εν τοις δήμοις Σαλαμίνας, Ελευσίνος, και Ειδυλλίας

Θηβών5195

Λεβαδείας.....2917 εν τοις δήμοις Πέτρας και Χαιρωνίας

Καρυστίας 3539

Τροιζηνίας 1933

Κορινθίας 1907

Ναυπλίας 1160

«Προσέτι δε και τινών δήμων των επαρχιών Πατρών, Επιδαύρου Λιμηράς, Άργους και Άνδρου (υ.πς. Κατά την του 1864 απογραφήν του πληθυσμού της Ιταλίας 55453 κάτοικοι λαλούσι την Αλβανικήν, οίτινες αποκατεστάθησαν εν Ιταλία, καταφυγόντες εκεί από των χρόνων του Δημητρίου Καστριώτη και Σκενδέρμπεη.) Είναι βεβαίως άξιον σπουδαίας μερίμνης το γεγονός τούτο και δεόν να καταβληθώσι προσπάθειαι, όπως βαθμηδόν εκλείψη η διαφορά αυτή της γλώσσης από πληθυσμόν, όστις ένεκα τούτου διατελεί εντελώς απαίδευτος. Προπάντων δέ πρέπει να ιδρυθώσιν εις όλους τους δήμους σχολεία κορασίων και να επιδιωχθή αυστηρώς η εις τα σχολεία ταύτα και εις τα των αρρένων φοίτησις όλων των τέκνων των χωρικών, καθόσον ει και υπάρχουσι προ πολλού συστημένα σχολεία δημοτικά εις όλους τους δήμους της επαρχίας, δεν επετεύχθησαν όμως έτι σπουδαία αποτελέσματα, ένεκα της απάθειας των κατοίκων και της αδιαφορίας των τοπικών αρχών. Προ τινός χρόνου, η Φιλεκπαιδευτική Εταιρία εσύστησεν εν τω δήμω Αχαρνών της Αττικής σχολείον των κορασίων, περί ου το Διοικητικόν της Εταιρίας Συμβούλιον παρατηρεί εις την ανιαύσιονέκθεσιν του 1871 «ότι η ατυχής εν τω σχολείω τούτο διδάσκαλος, ήτις γινώσκει και την Αλβανικήν, έχει πάντοτε μαζί της, ότε μεν την μητέρα της, ότε δε την θεία της, δια να υποδαυλίζωσι δια της γνωστής του τόπου γλώσσης, τον προς την μάθησιν των χωρικών ζήλον. Αλλ' η απάθεια των ανθρώπων τούτων, προστίθησι το Συμβούλιον, ιδίως δε η αδιαφορία των τοπικών αρχών, δεν παύουσι παρέχουσαι πράγματα εις τε την διδάσκαλον και εις το Συμβούλιον, και όμως εγκαρτερούμεν, διότι φοιτώσιν εις το σχολείον τούτο περίπου είκοσι κοράσια, τα οποία και προοδούουσιν αρκούντως» απόσπασμα από εφημερίς «Αλήθεια», 10 Αυγούστου 1871.»

⁹⁶ ΔΕΔΕ – ΜΙΧΑΗΛ Μαρία, *Πανηγύρια της Αττικής*, Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής, Κοινότητα Καλυβίων – Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1986, σελ. 195-218 και ΜΙΧΑΗΛ – ΔΕΔΕ Μαρία, στο Μεσογαία - Ιστορία και Πολιτισμός των Μεσογείων Αττικής, (ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΤΟΜΟΣ), «ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ» Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών - IDEAA.E., Αθηνά 2001, 261-270, 274-284.

Κερατέας⁹⁷ και είναι ο πολιούχος του χωριού, και του Αγίου Πνεύματος (ή Αγίας Τριάδας όπως την αποκαλούν οι Κερατιώτες), η οποία είναι κινητή εορτή (πενήντα μέρες μετά το Πάσχα) και συνήθως εορτάζεται στα τέλη Μαΐου με μέσα Ιουνίου. Μέχρι τη δεκαετία του '30 γλέντια με ορχήστρες για τον εορτασμό της Αγίας Τριάδος πραγματοποιούνταν και στο Μπιζάνι, που ήταν η παλιά πλατεία της Κερατέας και πραγματοποιούνταν οι δημόσιοι χοροί με τις παλιές νυφιάτικες φορεσιές.

Εικόνα 3.1 Χορός στο Μπιζάνι 1937. Αρχείο Δημ. Πλ. Ιατρού.

Από την άλλη πλευρά, στη γιορτή του Αγίου Δημητρίου, λόγω του φθινοπωρινού ή χειμωνιάτικου άλλοτε καιρού, τα γλέντια γίνονταν μέσα στα καφενεία τα οποία έφερναν ξένες ορχήστρες ή δούλευαν με τους ντόπιους μουσικούς.

Στα εξωκλήσια τα πανηγύρια ήταν κυρίως ημερήσια (πιο σπάνια ήταν και βραδινά την παραμονή μετά τον εσπερινό) και πραγματοποιούνταν στον προαύλιο χώρο των ναών και σε πιο λίγες περιπτώσεις σε καφενεία ή ταβέρνες αν υπήρχαν κοντά όπως των Αγίων Αναργύρων στον οικισμό της Πλάκας Κερατέας.

⁹⁷ Ο ναός του Πολιούχου Αγίου Δημητρίου ήταν μικρότερος σε διαστάσεις στην ίδια θέση στην κεντρική πλατεία της Κερατέας. Η ανέγερση του σημερινού ναού άρχισε 1905 και αποπερατώθηκε το 1908 επί δημαρχείας Ιακώβου Ταταράκη (1860-1918) για περισσότερα βλέπε ΑΓΓΕΛΗΣ π. Τιμόθεος, *Ιερός Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Δημητρίου Κερατέας, «Η ιστορική πορεία της ενορίας μας»*, Επτάλοφος, Κερατέα 2008, σελ 15-24.

Επίσης, με ημερήσια γλέντια εορτάζονταν η Υπαπαντή (2/2) και η Ευαγγελίστρια (25/3) στο δάσος του Κουβαρά. Οι δεσμοί με τα τρία κοντινά χωριά τον Κουβαρά, τα Καλύβια και το Μαρκόπουλο είναι πολύ μεγάλοι έτσι στα εξωκλήσια που βρίσκονται μεταξύ των χωριών, η συμμετοχή του κόσμου ήταν μεγάλη και από τα τρία χωριά και συνήθως έπαιζαν οι τοπικοί μουσικοί από την Κερατέα, τα Καλύβια, τον Κουβαρά και το Μαρκόπουλο. Παρουσία ορχήστρας (ζυγιάς αποτελούμενης από πίπιζα και τούμπανο) καταγράφεται και στην εορτή του Αγίου Γιάννη του Νηστικού (29/8) στις Φοβόλες⁹⁸. Μάλιστα, για τον εορτασμό του Αγ. Γιάννη υπάρχει καταγεγραμμένη η χρήση του τραίνου για την μεταφορά πανηγυριωτών, με επτά βαγόνια των 100 ατόμων, άρα πάνω από 600 άτομα το 1884⁹⁹. Επίσης, εορταζόταν, και συνεχίζει να εορτάζεται μέχρι σήμερα, η Ζωοδόχος Πηγή στο Πανί (ο ναός βρίσκεται στην κορυφή, του Πανείου όρους, ανάμεσα στην Κερατέα και τα Καλύβια και ανήκει διοικητικά στα Καλύβια) όπου διοργανώνεται κουρμπάνι¹⁰⁰ και συνήθως συμμετείχαν μουσικοί κυρίως από τα Καλύβια και τον Κουβαρά. Τέλος, και στην Παναγία Γκαρικά, το Δεκαπενταύγουστο γινόταν πανηγύρι με τη συμμετοχή μουσικών της περιοχής¹⁰¹.

3.1.3 Γάμοι

Ο γάμος στις αρχές του αιώνα διαρκούσε τέσσερις με πέντε μέρες, από την Τετάρτη- Πέμπτη, που μοιράζονταν τα τούρτουλα, μικρά ημίγλυκα ψωμάκια με μαστίχα και γλυκάνισο σε σχήμα πλεξούδας και επείχαν θέση πρόσκλησης¹⁰², ως την Κυριακή, και αυτό γιατί οι τελετουργίες, τα έθιμα και τα γλέντια της μεταφοράς της

⁹⁸ Η περιοχή βρίσκεται Νότια της Κερατέας στο μέσο περίπου της καινούργιας διαδρομής Κερατέας-Λαυρίου. Επειδή στην συγκεκριμένη θέση υπήρχε σταθμός του τραίνου και η περιοχή είναι διάτρητη από τις στοές των Μεταλλείων της Γαλλικής Εταιρίας πιθανολογούμε ότι μεγάλη θα ήταν και η συμμετοχή Λαυριωτών στον εορτασμό. Τον εορτασμό και την παρουσία οργάνων μας επιβεβαίωσαν και οι Σταμάτης Μανώλης και Φούλη Αλαξίου.

⁹⁹ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «φίλοι του Σιδηροδρόμου», ο.π.

¹⁰⁰ Έθιμο κατά το οποίο μαγειρεύεται μεγάλη ποσότητα στιφάδου και μοιράζεται στους πιστούς μετά την Θ. Λειτουργία δωρεάν ή με την καταβολή μικρού αντίτιμου. Για περισσότερα βλέπε ΑΛΕΞΑΚΗΣ Π. Ελευθέριος, *Εθνολογικές παρατηρήσεις στα κορμπάνια της ΝΑ. Αττικής*, Πρακτικά Θ' Επιστημονική Συνάντηση ΝΑ. Αττικής, Λαύριο Αττικής, 13-16 Απριλίου 2000, Εταιρία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού, Απρίλης 2008, σελ. 465-490.

¹⁰¹ Οι Σταμάτης Μανώλης, Φούλη Αλεξίου θυμούνται καλά αυτά τα γλέντια.

¹⁰² Για τα τούρτουλα αλλά και τα υπόλοιπα έθιμα του γάμου βλ. ΙΑΤΡΟΥ Π. Γιώργος – ΠΡΙΦΤΗ Σ. Αναστασία, *Το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Πρίφτη από την Κερατέα της Αττικής, Τα τούρτουλα και οι σούστες με τα προικιά – τα έθιμα του γάμου*, Εκδόσεις ΑΩ, Κερατέα 2010, σελ.48-51.

προίκας¹⁰³ της νύφης, με τις σούστες και τα κάρα αποτελούσαν μεγάλα γεγονότα της εποχής.

Η μεγάλη μέρα του γάμου ήταν φυσικά η Κυριακή, όταν αργά το πρωί τα όργανα που ήταν ζυγίες πίπιζα-νταούλι, ή και βιολί-λαούτο¹⁰⁴, πήγαιναν και έπαιρναν τον κουμπάρο από το σπίτι, στη συνέχεια πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού και αφού ετοιμαζόταν μετά μουσικής τον συνόδευαν μαζί με τους συγγενείς στο σπίτι της νύφης, όπου γύρω στις 15:00 τελούνταν το μυστήριο του γάμου¹⁰⁵. Στην περίπτωση που η στέψη θα πραγματοποιείτο στην εκκλησία, η πομπή ξεκινούσε από τον κουμπάρο, στην συνέχεια παραλάμβαναν τον γαμπρό, μετά τη νύφη και όλοι μαζί όδευαν προς το Ναό. Πριν το μυστήριο στο σπίτι της νύφης, οι συγγενείς της έθεταν στον ώμο του γαμπρού από ένα μαντήλι με δεμένο χρυσό νόμισμα, ενώ πριν το μυστήριο ο γαμπρός άφηνε στον ώμο του ένα μόνο λευκό μαντήλι, την Καλαμάτα. Επίσης, μετά το μυστήριο όταν πήγαιναν στο σπίτι τους υποδεχόταν η πεθερά και αφού τους έδινε μέλι τους τύλιγε με ένα μεγάλο μαντήλι και τους τραβούσε μέσα με τις ευχές «καλά γεράματα» και «να ζήσετε», ενώ τότε απουσίαζαν οι μπομπονιέρες, τα κουφέτα υπήρχαν μόνο στον δίσκο. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ενδυμασίες του γαμπρού και της νύφης μέχρι το 1940 αποτελούσαν τις παλιές νυφιάτικες στολές των Αρβανιτών της Αττικής¹⁰⁶. Ακολούθως, συνόδευαν τους νεόνυμφους μαζί με το συμπεθεριό και πάλι στο σπίτι του γαμπρού όπου ακολουθούσε γλέντι στην αυλή και στους δρόμους¹⁰⁷.

Από το 1930 περίπου, στην διοργάνωση σχεδόν όλων των γάμων ήταν μόνιμη ήταν παρουσία του μουσικού Νίκου Παναγιώτου Διοσμαρίνη, ο οποίος ως μάγειρας αναλάμβανε εξ ολοκλήρου τη διοργάνωση του τραπεζιού και φυσικά το μαγείρεμα σε

¹⁰³ Πολλές λεπτομέρειες για το τυπικό κομμάτι των γάμων, την κοινωνική ζωή, στοιχεία για την οικονομία, ακόμα και για τις ενδυμασίες της εποχής, βρίσκουμε στην καταγραφή των 363 προικοσύμφωνων που μελέτησε ο ΑΛΕΞΑΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ, *Γαμήλιες παροχές στους Αλβανόφωνους της ΝΑ Αττικής- Λαυρεωτικής (1850-1940)*, Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής (Καλύβια Αττικής, 5-8 Νοεμβρίου 1987), Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ. 471-514.

¹⁰⁵ Οι περισσότερες στέψεις μέχρι και την δεκαετία του '30 πραγματοποιούνταν στα σπίτια. Οι τελευταίες ήταν στην δεκαετία του '50. Μάλιστα και η Φούλη (Ευμορφία) Αλεξίου είχε παντρευτεί στο σπίτι.

¹⁰⁶ ΙΑΤΡΟΥ Π. Γιώργος, *Μεσόγεια, το χαμένο περιβόλι της Αττικής- Ανθολόγιο, «Γάμος εν Κερατέα»* ΑΩ Εκδόσεις, 2015, σελ. 527-536. Πρόκειται για άρθρο του Ανδρέα Καρκαβίτσα το οποίο είχε δημοσιευθεί στην Εστία, στην στήλη «Ανά τα Μεσόγεια», 25 & 26/1/1895. Στο άρθρο αυτό περιγράφεται αναλυτικότερα η τελετουργία, τα έθιμα και οι ενδυμασίες, του γάμου των Γεωργίου ΧΧΧ και της Ευαγγελίας Μπασταλιά το 1895.

¹⁰⁷ Περισσότερα για τα έθιμα των γάμων στην Κερατέα και όλα τα Μεσόγεια Βλ. ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Δ. Γεώργιος, *Τα λαογραφικά της Μεσογαίας Αττικής*, Τυπογραφικές Εργασίες Ασκληπιός, Αθήνα 1980.

μεγάλες ποσότητες. Σε γάμους που δεν συμμετείχε ζωντανή μουσική, τελειώνοντας τις υποχρεώσεις του σε σχέση με την κουζίνα, αναλάμβανε εκείνος τη διασκέδαση των καλεσμένων με το μαντολίνο του.

3.1.4 Απόκριες

Τις Απόκριες στην Κερατέα την τελευταία Κυριακή των αποκριών γινόταν γλέντι μέχρι την δεκαετία το 1930 περίπου στην παλιά κεντρική πλατεία της Κερατέας που ήταν το Μπιζάνι¹⁰⁸ και ακολούθως στην σημερινή κεντρική πλατεία του Αγίου Δημητρίου (πλατεία Βασιλέως Γεωργίου επίσημα), με τον κόσμο μεταμφιεσμένο και με την παρουσίαση μικρών σκετς¹⁰⁹ από ομάδες κυρίως νέων. Όπως μας αναφέρει ο Σταμάτης Μανώλης, την τελευταία Κυριακή των Αποκριών αλλά και την Καθαρά Δευτέρα, τα κορίτσια με «τα φούντια και τις μπόλιες»¹¹⁰, και τα αγόρια «τσολιάδες» χορεύανε στην πλατεία, όλοι μασκαρεμένοι. Τα αρβανίτικα τραγούδια, σύμφωνα με τις μαρτυρίες, ήταν απαραίτητα και είχαν την τιμητική τους, αφού είχαν τη δυνατότητα να συμπληρώνουν δίστιχα σκωπτικά πολλές φορές. Η μουσική συνοδεία των αποκριών ήταν η πίπιζα και το νταούλι. Προπολεμικά, η ζυγιά αποτελούνταν από τους Κερατιώτες Γιάννης Συρίγο ή Ζάνα στην πίπιζα και τον Κώστα Κώνστα ή Κωτσινικολοκόστα στο τούμπανο (νταούλι)¹¹¹. Σύμφωνα με τη Φούλη Αλεξίου, ένα από τα τραγούδια που έλεγαν τα κορίτσια κατά την διάρκεια των Αποκριών είχε τους εξής στίχους:

*Εμπάτε κορίτσια στο χορό, τώρα που 'χετε καιρό
Υστερα παντρευόσαστε και νοικοκυρευόσαστε.
Δεν σας αφήνει ο άντρας σας, να πάτε στις μανάδες σας
Δεν σας αφήνει η πεθερά να πάτε που ναι η χαρά
Τους άντρες τους μεθύζουμε, και τους αποκοιμίζουμε
Και τα παιδιά τα δέρνουμε, μαζί μας δεν τα παίρνουμε
Και την κακιά την βάζουμε στην συδροστιά
Και τον κακό τον πεθερό τον κάνω όπως θέλω εγώ
Του βάζω για προσκέφαλο ένα γαϊδουροκέφαλο*

¹⁰⁸ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΙΩ. Αθανάσιος, *Τα τοπωνύμια της Κερατέας*, XXXX, Αθήνα 1991, σελ.71.

Αντιγράφουμε: «Μπιζάνι, το. Μικρή περιοχή, συνοικία καλύτερα, μέσα στην Κερατέα και κοντά στην σημερινή Κεντρική Πλατεία. Από τους χρόνους της Τουρκοκρατίας και μέχρι περίπου το 1930, στην Πλατεία αυτή γίνονταν οι χοροί και τα γλέντια στους γάμους των κατοίκων της Κερατέας. Πιθανότατα ήταν στους χρόνους της Τουρκοκρατίας η Κεντρική Πλατεία της Κερατέας και εκεί είχε ο Τούρκος σπαχής τον μαχαλά του (το σπίτι του).»

¹⁰⁹ Όχι με την θεατρική έννοια αλλά με αυθόρμητο σενάριο και πειράγματα.

¹¹⁰ Μέρος την γυναικείας παραδοσιακής φορεσιάς, για περισσότερα ΛΕΚΚΑ –ΧΑΤΖΗ ο.π.

¹¹¹ Οι πρώτες πληροφορίες για την συγκεκριμένη ζυγιά προέρχονται από τον Σταμάτιο Αθ. Μανώλη (γεν. 1915) ενώ μας τις επιβεβαίωσε και η εγγονή του Ζάνα, Τασία Ρόμα –Συρίγου (γεν. 1927). Επίσης μας ανέφερε ότι στα γλέντια αυτά στην ζυγιά είχε προστεθεί και ο Σωτήρης Μωραΐτης με το κλαρίνο.

(Φούλη Αλεξίου, γεν. 1919)

Εκτός από την πλατεία, το γλέντι συνεχιζόταν στα Αλώνια, όπως μας αναφέρουν οι μεγαλύτεροι, περιοχή που προφανώς σπερνόταν παλαιότερα, και ακολούθως εκεί βρισκόταν το γήπεδο της Κερατέας, ενώ στην συνέχεια εκεί χτίστηκαν αποθήκες του Αγροτικού Συνεταιρισμού Κερατέας¹¹². Για τις Απόκριες, η μουσικολόγος Άννα Γιαννακοδήμου στην 8^η Επιστημονική Συνάντηση ΝΑ Αττικής παρουσίασε την καταγραφή του χορού «τσαμπούνα»¹¹³, που είναι αντίστοιχος με τον εθιμικό χορό Κουκιά από τη Θεσσαλία, παίρνοντας το όνομα από το μουσικό σκοπό τον οποίο είτε έπαιζαν τσαμπούνες (αν και δεν έχουμε καταγράψει την χρήση του οργάνου αυτού ακόμα στην Κερατέα), είτε πιο πιθανό τα βιολιά μιμούμενα σκοπούς της τσαμπούνας. Πιθανολογείται ότι ουσιαστικά πρόκειται για τον πιο διαδεδομένο μουσικό σκοπό στους Αρβανίτες της Νότιας Ελλάδας πάνω στο μουσικό μοτίβο του τραγουδιού *Ντο τ' πρες κοσιδέτ'ε* και του *Καβοντορίτικου*.

3.1.5 Άλλες περιπτώσεις

Αγίου Γιάννη Κλείδωνα

Πρόκειται έθιμο του Αγ. Γιάννη του Κλείδωνα, με άναμμα φωτιών σε κάθε γειτονιά και σταυροδρόμι, και τη συμμετοχή οργάνων. Μάλιστα, πολλές φορές σε κάθε γειτονιά πρωτοστατούσε ο μουσικός που έμενε κοντά. Στην Κερατέα το έθιμο αυτό πραγματοποιούνταν στο τέλος Αυγούστου στις 28-29/8, του Αγίου Γιάννη του Νηστικού που εορτάζεται στις Φοβόλες, και που όπως προαναφέρθηκε, μέχρι την δεκαετία του '50 ο κόσμος από την Κερατέα πήγαινε με το τραίνο και την παραμονή το βράδυ γυρνώντας από τον Εσπερινό άναβαν τις φωτιές και έκαιγαν σωρούς από δεμάτια κλήματα και κούτσουρα. Όπως μας πληροφορεί ο Σταμάτης Μανώλης πηδούσαν τις φωτιές και έλεγαν ένα στιχάκι στα αρβανίτικα:

«...ικέν'ε γκα τε λιγκ'ετ'ε, βέμι ντ'ε τ'ε μ'ιρ'ετ'ε». Δηλαδή φύγαμε από τα κακά και πάμε στα καλά.

(Σταμάτης Μανώλης, γεν. 1915)

¹¹² ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΙΩ. Αθανάσιος, *Τα τοπωνύμια της Κερατέας*, XXXX, Αθήνα 1991, σελ.36.

¹¹³ ΓΙΑΝΝΑΚΟΔΗΜΟΥ ΆΝΝΑ - Μαρία, *Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της παραδοσιακής μουσικής στα Μεσόγεια*, Η' Επιστημονική Συνάντηση ΝΑ Αττικής, Κερατέα Αττικής, 30 Οκτωβρίου- 2 Νοεμβρίου 1997, Χρυσή Τομή – Σύνδεσμος Πνευματικής και Κοινωνικής Δραστηριότητας Κερατέας, Κερατέα 2001, σελ 553-576. Η καταγραφή του μουσικού σκοπού είχε γίνει παλαιότερα από τον Τεντ Πετρίδη και είχε παρουσιαστεί σε προηγούμενη Επιστ. Συνάντηση από τον Μάρκο Δραγούμη.

Καντάδες

Οι νέοι το χωριού, τους καλοκαιρινούς μήνες σε παρέες γυρίζουν τα βράδια και τραγουδούν στους δρόμους.

3.1.6 Οι μουσικοί

Η αρχή της πρώτης περιόδου που εξετάζεται, ταυτίζεται με την αρχή του 20^{ου} αιώνα. Το ότι έχει περάσει πλέον ένας αιώνας από δικαιολογεί εν μέρει το συγκεκριμένο χαρακτήρα των διαθέσιμων σχετικών πληροφοριών. Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με την έρευνα που διεξήχθη, οι μουσικοί οι οποίοι δραστηριοποιούνται ήδη το 1900 είναι οι: ο Δημήτριος Στουραϊτής¹¹⁴ ο οποίος έπαιζε λύρα¹¹⁵ και ήταν γεννημένος πριν το 1860. Ως μουσικός δραστηριοποιείτο μέχρι το 1900-1910, συμμετέχοντας σε γλέντια και στους δημόσιους χορούς στο Μπιζάνι, την πρώτη πλατεία του χωριού της Κερατέας. Γύρω στο 1910, ίσως και λίγο νωρίτερα, ο γιος του, Κώστας Στουραϊτής¹¹⁶ ή Κωτσιτζέλος, ξεκίνησε να εργάζεται με το βιολί και συνέχισε μέχρι το 1955 περίπου, ενώ παράλληλα ήταν και ψάλτης σε ενορία του Παλαιού Ημερολογίου. Επίσης, οι Γιάννης Συρίγος ή Ζάνας, έπαιζε πίπιζα και ήταν μουσικό δίδυμο μαζί με τον Κωνσταντίνο Κώνστα¹¹⁷ ή Κωτσινικολοκόστα ο οποίος έπαιζε νταούλι. Ήταν γεννημένοι και οι δύο μεταξύ 1860-1870 και εργάζονταν ως μουσικοί μέχρι το 1937-38 σε πανηγύρια, γάμους, τις απόκριες κτλ. Από το 1920, Σωτήρης Μωραϊτής¹¹⁸ ή Φουρκώμας, με καταγωγή από το Κορωπί Αττικής αλλά παντρεμένος στην Κερατέα, εργαζόταν με το κλαρίνο και το σαντούρι μέχρι το 1955 περίπου. Ο Θεμιστοκλής Αγγελής¹¹⁹ από το 1915, στα εννιάτου χρόνια, ξεκίνησε να ασχολείται με ένα αυτοσχέδιο βιολί και μετά το 1922 που πήγε και μαθήτευσε στον Ξενοφώντα Ανδριανό κατείχε ενεργό ρόλο τόσο στην τοπική μουσική σκηνή όσο και στις Αθήνας, αφού συνεργαζόταν με όλα τα μεγάλα ονόματα της τότε δισκογραφίας. Το 1925, ο Βαγγέλης Στουραϊτής, επίσης μαθητής του Ξενοφώντα

¹¹⁴Βλ. Κεφ 3, σελ... .

¹¹⁵ Πρόκειται για κάποιο είδος λύρας το οποίο έχει εξαφανιστεί εδώ και πολλά από την περιοχή των Μεσογείων και δεν έχουμε πολλές πληροφορίες. Στην ίδια εποχή και μέχρι το 1910 καταγράφεται και στο Μαρκόπουλο η χρήση λύρας και λυράρηδες «οι *Μήτρος Ηλίας και κάποιος Μιχάλεζας, συγγενείς των Δριτσαίων- Γενήτηδων, που έδρασαν από την εποχή της επανάστασης του 21 μέχρι το 1910.*» αντιγράφουμε από ΜΕΘΕΝΙΤΗΣ Δημ. Σταμάτης, *Το Μαρκόπουλο των Μεσογείων, Οδοιπορικό στους αιώνες*, Έκδοση Νίκος Κ. Λυμπέρης, Μαρκόπουλο 2007, σελ. 301. Ο τελευταίος ίσως λυράρης των Μεσογείων καταγράφηκε στα Σπάτα γύρω στα 1967-70, πρόκειται για τον Θωμά Νικολάκη. Για περισσότερα βλέπε ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ Μάρκος, *ο.π.*

¹¹⁶ Για τον Κωνσταντίνο Στουραϊτή βλ. κεφ 4 σελ 58.

¹¹⁷ Για τους Κώνσταντίνο Κώνστα και Γιάννη Συρίγο βλ. κεφ 4 σελ.57-58.

¹¹⁸ Για τον Σωτήρη Μωραϊτή βλ. Κεφ.4 σελ.59.

¹¹⁹ Για τον Θεμιστοκλή Αγγελή βλ. Κεφ. 4 σελ.60.

Ανδριανού, ξεκίνησε να εργάζεται και αυτός με το βιολί¹²⁰. Επίσης, στην αρχή της δεύτερης δεκαετίας εμφανίζεται και ο Γιάννης Καλκούνης εξ Ύδρας, ο οποίος εγκαταστάθηκε στην Κερατέα αφού παντρεύτηκε εκεί η μία του αδερφή, και έπαιζε λαούτο, ενώ διατηρούσε και φραγγοραφείο¹²¹, και συνεργάστηκε με όλους τους Κερατιώτες μουσικούς. Ο Νίκος Παναγώτου ή Διοσμαρίνης απέκτησε το πρώτο του μαντολίνο γύρω στα 16-17 του χρόνια, δηλαδή περί το 1920-21, αλλά ενεργή μουσική δράση είχε μετά το 1925 που απολύθηκε από το στρατό. Το μαντολίνο, όντας αυτοδίδακτος και μη έχοντας ευρωπαϊκά ακούσματα για την χρήση του, το χρησιμοποιούσε ερμηνεύοντας δημοτικό αλλά και τα επόμενα χρόνια λαϊκό ρεπερτόριο όπως επιβεβαιώνεται και από τέσσερις ερασιτεχνικές ηχογραφήσεις σε κασετόφωνο από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και οι οποίες έχουμε χρησιμοποιηθήκαν ως πηγή οπτικοακουστικού υλικού. Τέλος, λίγο πριν το 1930, εμφανίζονται οι αδερφοί Γιώργος και Μιχάλης Παναγιωταράκος¹²² που έπαιζαν βιολί και λαούτο αντίστοιχα και συμμετείχαν σε γάμους και πανηγύρια την δεκαετία 1930-1940, ουσιαστικά μέχρι την κατοχή.

Παρατηρώντας τους μουσικούς που αποσύρονται και τους νεότερους να εμφανίζονται κατά τη διάρκεια αυτής της πρώτης περιόδου, γίνονται εμφανείς και οι αλλαγές στο οργανολόγιο. Οι τρεις παλιότεροι μουσικοί που αναφέραμε Δημήτρης Στουραϊτης, Ζάνας και Κωτσινικολοκόστας έπαιζαν αντίστοιχα λύρα, πίπιζα και νταούλι.

Μπορεί να υποθεθεί ότι η λύρα έπαιζε μόνη της συνοδεύοντας το τραγούδι του εκτελεστή, χωρίς να υπάρχει κάποια σχετική μαρτυρία για άλλο συνοδευτικό όργανο. Άλλωστε, το μόνο που θα μπορούσε να συνοδεύσει λόγω της χαμηλής έντασης ειδικά σε εξωτερικούς χώρους θα ήταν το λαούτο ή ο ταμπουράς για τον οποίο όμως δεν υπάρχουν μαρτυρίες στην περιοχή, τουλάχιστον στο χρονικό πλαίσιο που καλύπτει η παρούσα εργασία. Επιπλέον, η ζυγιά πίπιζα-νταούλι ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη ειδικά σε εξωτερικούς χώρους, πλατείες, αυλές, ξωκλήσια.

Το 1937, ο Θανάσης Ανδριανός (Κουλουριώτης), γιος του δάσκαλου βιολιού όλων των ενεργών βιολιστών της Κερατέας, Ξενοφόντα Ανδριανού, και αδερφός των

¹²⁰ Υπάρχει φωτογραφία ήδη από το 1918 σε ηλικία 7 ετών με το βιολί.

¹²¹ Στην εργασία του Χρήστου Στρατοκόπου για την Κερατέα του 1924 στο υποκεφάλαιο με τίτλο *Επιστήμονες-Σύλλογοι –Επαγγέλματα*, αναφέρεται η ύπαρξη του ραφείου του Γιάννη Καλκούνη. Βλέπε ΣΤΡΑΤΟΚΟΠΟΣ Χρήστος, σελ. 75.

¹²² Για τους αδελφούς Παναγιωταράκου βλ. Κεφ. 3 σελ 67.

λαουτιέρηδων Σιδέρη και του Σταύρου¹²³ από την Σαλαμίνα, παντρεύτηκε στην Κερατέα. Η παρουσία από την δεκαετία του 1920 του Ξενοφώντα Ανδριανού στα πανηγύρια και τους γάμους της Κερατέας είχε σαν αποτέλεσμα τον γάμο και την εγκατάσταση στην Κερατέα του γιου του, Θανάση, ο οποίος έπαιζε και αυτός λαούτο και πολύ σύντομα εντάχθηκε στα τοπικά μουσικά σχήματα του χωριού.

Επιβεβαιωμένη είναι επίσης και η παρουσία των αδερφών Ανδρέα και Δημήτρη Ζαγουρή από την Καμάριζα, και με καταγωγή την Μήλο, οι οποίοι έπαιζαν βιολί ο Ανδρέας (1914-2008) και λαούτο ο Δημήτρης (1906-1966) και εργάστηκαν και αυτοί σε γάμους της Κερατέας καθώς και στα ξωκλήσια της περιοχής μεταξύ Κερατέας, Λαυρίου,Καμάριζας και Αναβύσσου, όπως του Αγίου Γιάννη στις Φοβόλες, στους Αγίους Αναργύρους στην Πλάκα κ.α.¹²⁴

Από τη δεύτερη δεκαετία και μετά, το οργανολόγιο φαίνεται να μετασχηματίζεται σε αυτό της κλασικής στεριανής κομπανίας περιλαμβάνοντας το κλαρίνο, το βιολί, το λαούτο και το σαντούρι. Όσον αφορά τους ξένους μουσικούς «φίρμες» της εποχής εκείνης, που έρχονται από τα μέσα της δεκαετίας του '20 σε πανηγύρια και γάμους, είναι οι Γιώργος Παπασιδέρης, Ξενοφών Ανδριανός, Σιδέρης Ανδριανός, Γιώργο Ανεστόπουλος, Κώστα Γιαούζο στο κλαρίνο, Γιάννη Ζαφειρόπουλο, Νίκος Καρακώστας, Ρόζα Εσκενάζυ, Ρίτα Αμπατζή, Κώστας Ρούκουνας, Δημήτρης Ατραϊδής κ.α.

3.1.7 Χώροι επιτέλεσης

Για τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, οι πληροφορίες σε σχέση με τα καφενεία ως χώροι επιτέλεσης των γλεντιών είναι ελάχιστες, γεγονός που υποδεικνύει ότι αν υπήρχαν αυτά ήταν ελάχιστα και έτσι οι βασικοί χώροι επιτέλεσης εκείνη την περίοδο είναι οι πλατείες, συγκεκριμένα το Μπιζάνι, και οι πέριξ χώροι των ναών, καθώς και τα αλώνια στην περιοχή απέναντι από το Δημοτικό Στάδιο Κερατέας που βρίσκεται σήμερα στην είσοδο της πόλης.

Το 1924, υπάρχουν πληροφορίες¹²⁵ για τη λειτουργία των εξής καφενείων: «Η συνάντησις» Αναστάσιου Αλεξίου στην κεντρική πλατεία της Κερατέας το οποίο

¹²³ Σιδέρης και Σταύρος δραστηριοποιούνταν ενεργά στην Αθήνα με πλήθος ηχογραφήσεων (σε ραδιοφωνία, δίσκους) και συμμετοχών σε ορχήστρες όπως του ΛτΕ, του Σίμονα Καρρά, της Δόμνας Σαμίου κτλ.

¹²⁴ Περισσότερες πληροφορίες και σύντομα βιογραφικά για τους αδερφούς Ζαγουρή στο Παράρτημα της Εργασίας.

¹²⁵ ΣΤΡΑΤΟΚΟΠΟΣ Χρήστος, *Η Κεραταία της Αττικής*, Χρυσή Τομή, Κερατέα 1997 (Α' έκδοση 1925), σελ. 74.

χτίστηκε και λειτούργησε το 1887 στο ίδιο οίκημα όπου σήμερα στεγάζεται ο Σύλλογος «Χρυσή Τομή», «Το Νέον» Σταύρου Αντωνίου στην κεντρική πλατεία, «Το κέντρον» Δ. Σίνη στα 30 μέτρα από την κεντρική πλατεία πάνω στην Λεοφόρο Αθηνών-Σουνίου, «Ο Παρνασσός» Γ. Παπαγιάννη¹²⁶, «Η Νεολαία» Χ. Λιάνη, «Του Σταθμού» Ι. Λιάννη που λειτουργούσε στο Σιδηροδρομικό Σταθμό της Κερατέας γύρω στα 100 μέτρα από την κεντρική πλατεία, τα ζυθοπωλεία των Ελευθ. Παπανικολάου και Ι. Λιάγκη στην πλατεία Κανατά (Πλατεία Γιασεμιά ή Λεύκα) και του Δ. Μέγγουλη¹²⁷. Καθώς επίσης και τα οινομαγειρεία του Μαρινάκη ακριβώς πάνω από την Κεντρική Πλατεία και του Δ.Κυριακού.¹²⁸

Από τα καφενεία που αναφέρθηκαν υπάρχουν πληροφορίες ότι προπολεμικά αυτά των Αν. Αλεξίου (Χρυσή Τομή σήμερα)¹²⁹, Σταύρου Αντωνίου στην πλατεία και το καφενείο του Δ. Παναγιώτου (Κορδόνη) στο Μπιζάνι, φιλοξενούσαν ορχήστρες στα τοπικά πανηγύρια¹³⁰. Επίσης, σύμφωνα με τις συνεντεύξεις, πριν την κατοχή λειτούργησε το καφενείο του Ασημάκη έναντι του 1^{ου} Δημοτικού σχολείου, και του Θηβαίου ή Κατσώλη (καλοκαιρινό καφενείο που λειτουργούσε κατά μήκος του κεντρικού δρόμου της Κερατέας.) Τέλος, στα «ΠανωΚαφενεία» ήταν τα καφενεία του Λάμπρου Ρουμπάνη και του Γιωργομανώλη¹³¹ όπως ήταν γνωστό, το οποίο λειτούργησε γύρω στο 1933 και είχε ζωντανή μουσική κυρίως του Αγίου Δημητρίου και του Αγίου Πνεύματος έχοντας για πάρα πολλά χρόνια ως μόνιμη ορχήστρα τον Κουλουργιώτη Γιώργο Παπασιδέρη, με το συγκρότημά του.

¹²⁶ Σε άγνωστο σημείο προς το παρόν.

¹²⁷ Σε άγνωστο σημείο προς το παρόν.

¹²⁸ Σε άγνωστο σημείο προς το παρόν. Στρατοκόπος Ο.π.

¹²⁹ Νέα της Κερατέας (0 Εφημερίδα) ΧΑΤΖΗΣ Τάσος, «Η ιστορία ενός καφενείου» στα Εκδότης Σταύρος Ιατρού, Αρ. Φύλλου 42, Ιούλιος –Αύγουστος 1993 σελ. 6-7.

¹³⁰ Το επιβεβαιώνουν οι Νίκος Παναγιώτου –Διοσμαρίνης και ο Τάκης Αλεξίου όπου θυμούνται ορχήστρες από την δεκαετία του '20. Ο Διοσμαρίνης στην συνέντευξη που είχε δώσει στον Γιώργο Μέγγουλη ή Κοκκίνη αναφέρει συγκεκριμένα ότι θυμάται στους Τάσου Αλεξίου ορχήστρα με μουσικούς τους Ξενοφάντα Ανδριανό βιολί, και τον γιο του Σιδέρη στο Λαούτο. Επίσης όπως θυμάται η Τούλα Αγγελή στο καφενείο του Αναστάση Αλεξίου γύρω στο 1935 πρωτολειτούργησε και κινηματογράφος ο οποίος τα πρώτα χρόνια ήταν βουβός.

¹³¹ Ήταν ίσως το πιο γνωστό καφενείο της Κερατέας καθώς εκτός από την συνεχή παρουσία των Κουλουργιωτών μουσικών στα τοπικά πανηγύρια, φιλοξενούσε θεατρικούς θιάσους, θέατρο σκιών, λειτουργούσε και ως κινηματογράφος αφού είχε τις απαραίτητες υποδομές. Επίσης είχε τον μεγαλύτερο εσωτερικό στεγασμένο χώρο με πολλές χοροεσπερίδες να λαμβάνουν μέρος εκεί. Τα πανηγύρια στον Γιωργομανώλη πραγματοποιούνταν μέχρι το 1970 περίπου. Τις πληροφορίες πήραμε από την κόρη του Γεωργίου Μανώλη μετά από μία συνέντευξη που μας παραχώρησε στις 10/8/2010.

3.1.8 Ρεπερτόριο

Στις πρώτες δύο δεκαετίες, το μουσικό και χορευτικό ρεπερτόριο, πριν την επέλαση της δισκογραφίας, περιλαμβάνει αυστηρά καγκέλια¹³² σε αργό επτάσημο (αντικριστό καγκέλι) καλαματιανά, συρτά (ή σουρτά όπως τα λένε οι παλαιότεροι) και τσάμικα. Τα μουσικά μοτίβα δεν είναι εύκολο να συγκεκριμενοποιηθούν, αλλά μπορεί βάσιμα να υποθεθεί ότι σύμφωνα και με το οργανολόγιο που προαναφέρθηκε (λύρα, πίπιζα, νταούλι) και τις μουσικές δυνατότητες του, οι μελωδίες δεν πρέπει να ήταν πολυάριθμες και πάνω σε αυτές να αυτοσχεδίαζαν στίχους. Τραγούδια και στίχοι της προφορικής παράδοσης των Μεσογείων και της Κερατέας ειδικότερα δεν συνέχισαν στο μετέπειτα ρεπερτόριο και αντικαταστάθηκαν από τα τραγούδια που διαδίδονταν μέσω της δισκογραφίας και των «ξένων» μουσικών που συμμετείχαν στα πανηγύρια και τους γάμους των Μεσογείων. Λίγα αρβανίτικα τραγούδια από την εποχή αυτή διασώθηκαν¹³³ και αυτά επισκιάστηκαν από αυτά (ίσως και κάποια από αυτά να προϋπήρχαν στην περιοχή) που τραγούδησε ο Παπασιδέρης την δεκαετία του '30. Ουσιαστικά, από τα τέλη της δεκαετίας του '40 η έκρηξη της ελληνικής δισκογραφίας, η επικράτηση του μπουζουκιού, του ρεμπέτικου και λαϊκού ρεπερτορίου, κάτι που είχε ξεκινήσει πριν από την περίοδο της κατοχής, θα σαρώσει τα δημώδη άσματα της προφορικής παράδοσης των Μεσογείων.

3.2 Περίοδος 2^η: 1940-1960

3.2.1 Κοινωνική ζωή

Κατά την περίοδο της Ιταλικής, και στη συνέχεια Γερμανικής, Κατοχής τα γλέντια, οι δημόσιοι χοροί και τα πανηγύρια μειώνονται ή πολλές φορές σταματάνε τελείως. Παρότι γάμοι και γεννήσεις συνεχίζονται¹³⁴ την περίοδο αυτή, οι απώλειες είναι μεγάλες, ενώ και αυτές οι περιπτώσεις γάμων δεν περιλαμβάνουν γλέντια και ζωντανή μουσική. Πραγματοποιούνται μόνο ελάχιστα φτωχικά ιδιωτικά μικρά γλέντια. Η Μιλίτσα Λιάπη (γεν. 1919) θυμάται ότι σε ένα τέτοιο γλέντι της περιόδου των αποκρεών, είχε παραβρεθεί για πολύ λίγο και ένας γερμανός αξιωματικός. Αλλά

¹³² Δεν έχουμε επιβεβαιώσει αν τα καγκέλια χορεύονταν αντικριστά όπως σε άλλες περιοχές με Αρβανίτες της Νότιας Ελλάδας.

¹³³ Μερικά εντοπίσαμε στις κασέτες με τις καταγραφές του Διοσμάρη και του Γιάννη Σίνη. Περισσότερα στο 3^ο και 4^ο κεφάλαιο. Μάλιστα ο Σταμάτης Μανώλης (γεν. 1915) στην ερώτηση ποια αρβανίτικα τραγούδια λέγανε παλιά, μας απάντησε «...κάτι Χειμαριώτικα».

¹³⁴ Σύμφωνα με τα αρχεία του Ι.Ν. Αγίου Δημητρίου Κερατέας.

και μετά την απελευθέρωση, με τον εμφύλιο σε εξέλιξη λίγα είναι τα γλέντια και οι χοροί.

Ενώ από το 1931, το ηλεκτρικό ρεύμα έχει κάνει την εμφάνισή του και χρησιμοποιείται για την φωταγώγηση κυρίως κάποιων κεντρικών δρόμων και πλατειών της Κερατέας, εν τούτοις, από το 1945 και μετά την απελευθέρωση, παρατηρούμε σοβαρά σημάδια αστικοποίησης του χωριού. Το ηλεκτρικό ρεύμα μέχρι τα μέσα του 1950 φτάνει σε όλα τα σπίτια του κεντρικού οικισμού της Κερατέας, ενώ η βελτίωση των οδικών αξόνων και των μέσων μαζικής μεταφοράς που συντομεύουν κατά πολύ την σύνδεση με την Αθήνα, οδηγούν τους Μεσογείτες γενικότερα και στην προκειμένη περίπτωση τους Κερατιώτες σε σύγκρουση ταυτοτήτων¹³⁵, αφού η αίγλη της σύγχρονης ζωής των Αθηναίων, συγκρούεται με έναν πολιτισμό με έντονα τα στοιχεία του συντηρητισμού και του κοινωνικού ελέγχου. Έτσι, υιοθετούνται πολλά Αθηναϊκά πρότυπα. Εγκαταλείπεται συνειδητά πια η γλώσσα των παππούδων, τα αρβανίτικα τα οποία χαρακτηρίζονται ως ξεπερασμένα, χωριάτικα, έως και βάρβαρα, ενώ οι παλιές ενδυμασίες –όσες απέμειναν στις οικογένειες και δεν πουλήθηκαν κατά την περίοδο της κατοχής– τώρα φοριούνται μόνο τις απόκριες. Από τα μέσα της δεκαετίας του '50, μαζί με τους δίσκους (ή πλάκες όπως τις έλεγαν) με δημοτικό και λαϊκό ρεπερτόριο, άρχισαν να φτάνουν και δίσκοι με ξενόγλωσσα τραγούδια και συγκροτήματα, καθώς και τα Τζουκ Μπόξ. Έτσι, στα μέσα της δεκαετίας του '50 οι νέοι του χωριού στα γλέντια και στις χοροεσπερίδες τους, αλλά και στις νεανικές καφετέριες της εποχής που ήταν του Καροποιού και του Ασημάκη κυρίως, εκτός από το ελληνικό ρεπερτόριο αρχίζουν να ακούνε και να χορεύουν Γιάνγκα και Τσάρλεστον¹³⁶.

Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το γλέντι από τον αρραβώνα της Μαρίας Γ. Μανώλη στο καφενείο τους στα μέσα της δεκαετίας του '50 (στου Γιωργομανώλη στην πάνω πλατεία). Όπως μπορεί να διακρίνει κανείς σε σχετικό φωτογραφικό υλικό που συλλέχθηκε, φαίνεται να υπάρχουν ζευγάρια που χορεύουν «αγκαλιά» κάποιον από ευρωπαϊκό χορό, ίσως τανγκό ή βαλς.

¹³⁵ΓΚΕΦΟΥ-ΜΑΔΙΑΝΟΥ ο.π.

¹³⁶ Ο Παναγιώτης Στουραΐτης θυμάται όπως μας είπε στις αρχές του 50 οι παρέες νεαρών χόρευαν Γιάνγκα και Τσάρλεστον με το πικάπ στου Ασημάκη. Επίσης η Τασία Ρώμα, μας ανέφερε έναν ξένο χορό (ή εννοούσε σκοπό) των νέων ακόμα και από την περίοδο της κατοχής, που το έλεγαν Ράζμπα (ή Ράσμπα) Σάμπα. Για την συγκεκριμένη αναφορά πάντως δεν καταφέραμε να βρούμε περισσότερες πληροφορίες.

3.2.2 Πανηγύρια

Τα δύο μεγάλα πανηγύρια του χωριού της Κερατέας συνεχίζουν και την περίοδο αυτή να είναι της Αγίας Τριάδος και του Αγίου Δημητρίου. Το πρώτο, λόγω και των καλύτερων καιρικών συνθηκών αρχίζει να παίρνει μεγάλη έκταση και έτσι οι πλανόδιοι πωλητές στήνουν ένα από τα μεγαλύτερα παζάρια κάθε χρόνο στη διαδρομή από την πλατεία της Κερατέας μέχρι και το Ναό της Αγίας Τριάδος στην είσοδο του χωριού, μία διαδρομή ενός χιλιομέτρου περίπου. Στην πλατεία, αλλά και κατά μήκος της διαδρομής, πολλά είναι τα μαγαζιά που βάζουν ορχήστρες. Το τριήμερο του Αγίου Πνεύματος αποτελεί προορισμό διασκέδασης για όλα τα Μεσόγεια. Του Αγίου Δημητρίου, λόγω του καιρού, οι εορτασμοί είναι πιο λιτοί και τα καφενεία που βάζουν κομπανίες πολύ πιο λίγα. Σταθερά, συνεχίζει ο Γιωργομανώλης στα Πάνω καφενεία να διοργανώνει πανηγύρια με τον Παπασιδέρη και άλλα ονόματα της εποχής που θα αναφερθούνε και πιο κάτω.

Από το υλικό που συλλέχθηκε, φαίνεται ότι σε όλα σχεδόν τα εξωκλήσια πραγματοποιούνταν ημερήσια γλέντια, όπως για παράδειγμα στα εξωκλήσια της Υπαπαντής και Ευαγγελίστριας στο δάσος του Κουβαρά, του Αγίου Γιάννη του Νηστικού στις Φοβόλες, του Αγίου Κωνσταντίνου κ.α., όταν το ευνοούσαν οι καιρικές συνθήκες. Λόγω του μεγάλου αριθμού των ναών, αναφορά θα γίνει μόνο στα πιο ονομαστά πανηγύρια σύμφωνα με τις αφηγήσεις των πληροφορητών

Στην περιοχή της Β. Λαυρεωτικής, κουρμπάνι γινόταν στη Ζωοδόχο Πηγή στο Πανί¹³⁷ όπως είχε αναφέρει και για την 1^η περίοδο (1900-1940). Στα τέλη όμως της δεκαετίας του 1950, με απόφαση του εμποροεπαγγελματικού συλλόγου Κερατέας το κουρμπάνι, που μέχρι τότε εορταζόταν μόνο το Δεκαπενταύγουστο, άρχισε να λαμβάνει χώρα ανήμερα της Ζωοδόχου Πηγής στην Παναγία Γκαρικά Κερατέας. Από τότε και μέχρι σήμερα, το κουρμπάνι διοργανώνεται ακολουθούμενο από μεγάλο γλέντι με ζωντανή μουσική¹³⁸. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι τα πρώτα χρόνια, το μαγείρεμα του στιφάδου αναλάμβανε ο Νίκος Παναγιώτου-Διοσμαρίνης, ο οποίος ήταν και μουσικός.

¹³⁷ Πρόκειται για το Πάνειορος στους πρόποδες του οποίου είναι χτισμένη η Κερατέα στα Ανατολικά και τα Καλύβια Βόρεια.

¹³⁸ Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 την διοργάνωση και τα έξοδα για το κρέας και την εκαστοτε ορχήστρα που φιλοξενείται έχει αναλάβει ο Δήμος Κερατέας (από το 2011 μετά και την διοικητική μεταρύθμιση του Καλλικράτη, ο Δήμος Λαυρεωτικής).

3.2.3 Γάμοι

Οι στέψεις από τα τέλη της δεκαετίας του '40 γίνονται μόνο στην εκκλησία και όχι στο σπίτι της νύφης. Οι πατινάδες και τα γλέντια μετά το γάμο συνεχίζουν, με τη διαφορά όμως ότι η μεταφορά της προίκας πλέον δεν γίνεται με τα κάρα και τις σούστες, αλλά με τα λιγιστά αυτοκίνητα (ημιφορτηγά πολλές φορές) που υπάρχουν στο χωριό, ενώ σταθερός στο ρόλο του ως μάγειρας συνεχίζει ο Διοσμαρίνης. Οι νύφες φορούν πια άσπρα νυφικά και οι γαμπροί κοστούμια, αλλά τα έθιμα με το μαντήλι στον ώμο του γαμπρού, τα τούρτουλα, η υποδοχή και το μέλωμα των νεόνυμφων συνεχίζουν μέχρι τα τέλη του '50.

Εικόνα 3.2 Πατινάδα στην Κερατέα δεκαετία '50. Από αριστερά: Αλέκος Αραπάκης βιολί, Γιάννης Κούτρας κλαρίνο, Θανάσης Ανδριανός -Κουλουριώτης Λαούτο και Τάκης Κολιαδήμας (Πούφης) κιθάρα. (Αρχείο Γιαννούλας Αντωνίου – Ανδριανού - Δημοσιευμένη στο Ανθολόγιο Ιατρού 2003 σελ. 513.)

3.2.4 Αποκριές

Μετά την κατοχή, αρχίζει ξανά την τελευταία Κυριακή των αποκριών, να συγκεντρώνεται ο κόσμος στην κεντρική πλατεία της Κερατέας, μετά το μεσημεριανό τραπέζι, για ένα αυτοσχέδιο γλέντι με τις «μουτσούνες» και αυτοσχέδιες μεταμφιέσεις της εποχής, φορώντας της παλιές γριζες πολλές φορές οι άντρες για να ντυθούν γριές.

Στη θύμηση των Κερατιωτών έχουν μείνει –όπως φαίνεται στις μαρτυρίες των πληροφορητών– οι διάλογοι και του κωμικού δίδυμου των Γιάννη Σίνη ή Τσόφλια και Νίκου Λιούμη ή Νικοδημητρούλα. Η ζυγιά της πίπιζας με το νταούλι που προπολεμικά, όπως αναφέρθηκε, αποτελούνταν από Κερατιώτες, μεταπολεμικά αντικαταστάθηκε από τους Κουβαριώτες Παναγιώτη Γκίκα ή «Κουτσό» (γεν. 1923) που έπαιζε πίπιζα και Δημήτρη Γκίνη ή Μίκλιο (1922-1990) ο οποίος έπαιζε νταούλι.

3.2.5 Άλλες περιπτώσεις

Αγίου Γιάννη Κλείδωνα

Και αυτή την περίοδο, το έθιμο με τις φωτιές την παραμονή της γιορτής του Αϊ-Γιάννη του Νηστικού στις 28 Αυγούστου, συνεχίζεται σε όλες τις γειτονιές. Μόνο που τώρα το αρβανίτικο στιχάκι που λεγόταν παλιά, ακούγεται στα ελληνικά: «Φεύγουμε απ' τα κακά να πάμε στα καλά.»

Καντάδες

Επίσης, τα βράδια του καλοκαιριού γίνεται συχνό το φαινόμενο οι νέοι του χωριού να κάνουν βόλτες στους δρόμους και να τραγουδούν. Στις καντάδες αυτές τα τραγούδια ήταν του ελαφρού αλλά και λαϊκού ρεπερτορίου της εποχής.

«Χοροί μετανάστευσης»

Στο πλαίσιο των συνεντεύξεων, η Μαρία Γ. Μανώλη (γεν. 1931) ανέφερε την πραγματοποίηση αποχαιρετιστήριων γλεντιών και χορών στο καφενείο του πατέρα της Γιώργου Μανώλη στα Πάνω Καφενεία, κυρίως με τη χρήση γραμμοφώνου, στις αρχές της δεκαετίας του '50 όταν πολλοί Κερατιώτες έφευγαν ως οικονομικοί μετανάστες για την Αυστραλία. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην παρούσα έρευνα δεν κατέστη δυνατό να εξακριβωθεί η συμμετοχή ορχήστρας σε αυτά τα γλέντια.

3.2.6 Οι μουσικοί

Η μουσική ζωή αρχίζει να ξαναζωντανεύει μετά την περίοδο της κατοχής και όσο πλησιάζουμε προς το 1950, αφού και την περίοδο του εμφυλίου η κατάσταση ήταν ρευστή. Από τους μουσικούς που παρουσιάστηκαν στην πρώτη περίοδο, συνεχίζουν για λίγα χρόνια και στη δεύτερη οι Κώστας Στουραΐτης, ο οποίος εργάζεται μαζί με τα παιδιά του Μήτσο, Σταμάτη και Παναγιώτη (Πιπίνιδες) μέχρι το 1955 περίπου, όταν και αποσύρθηκε. Οι Πιπίνιδες (ή αλλιώς τα Πιπινάκια όπως του φώναζαν χαϊδευτικά) ξεκίνησαν να έχουν ενεργό ρόλο στα τοπικά μουσικά δρώμενα της Κερατέας γύρω στο 1948, όταν και αγόρασαν δύο κιθάρες και δύο μπουζούκια.

Έπαιρναν μέρος σε πολλά γλέντια, αλλά δούλευαν και σε μαγαζιά μόνιμα όπως στο οινομαγειρείο του Μαρινάκη. Παρά το ότι τα όργανα που είχαν παραπέμπουν στολαϊκό ρεπερτόριο, όπως μας πληροφόρησαν ο Δημήτρης και ο Παναγιώτης Στουραϊτής, οι βραδιές ξεκινούσαν πάντα με δημοτικά και προς το τέλος της βραδιάς ακολουθούσαν τα λαϊκά. Μάλιστα, ο Μήτσος φημιζόταν για τα τσάμικα αλλά και τα κλέφτικα που έλεγε. Πολλές φορές, μετά την απόσυρση του πατέρα τους Κώστα από την ενεργό δράση, ενίσχυαν την ορχήστρα με βιολιά κυρίως από την Αθήνα.

Τα είκοσι αυτά χρόνια, από το 1940 μέχρι το 1960, ήταν ίσως τα πιο παραγωγικά στην πορεία και καριέρα του Θεμιστοκλή Αγγελή, ο οποίος συνεχίζει από την πρώτη περίοδο να εργάζεται, αλλά πια οι συνεργασίες με φίρμες της εποχής όπως οι Γιώργος Παπασιδέρης, Κώστας Ρούκουνας (Σαμιωτάκι), Βαγγελάκης (Ευάγγελος Σοφρώνιου), Δημήτρης Ατραΐδης, Μήτσος Αραπάκης, Μίμης Κουλουργιώτης (Ανδριανός), Γεωργία Μηττάκη και πολλούς άλλους που αναφέρονται αναλυτικά στο βιογραφικό του παρακάτω, τον καταξιώνουν, γεγονός που φαίνεται και από τα ταξίδια που πραγματοποιεί στο εξωτερικό. Επιπλέον, συμμετέχει ως μουσικός ανελλιπώς στα πανηγύρια της Κερατέας και των υπόλοιπων Μεσογείων.

Ενεργός μουσικός ήταν και ο Σωτήρης Μωραΐτης ή Φουρκώμας, ο οποίος καταγόμενος από μουσική οικογένεια του Κορωπίου και όντας γαμπρός στην Κερατέα έπαιξε σημαντικό ρόλο στα τοπικά μουσικά δρώμενα, είτε με το κλαρίνο είτε με το σαντούρι, ενώ από το 1938 συχνά τον συνόδευε ο γιος του, Γιάννης, που έμαθε και αυτός κλαρίνο από τον πατέρα του.

Ο Θανάσης Ανδριανός εργάζεται μέχρι το 1958 περίπου όταν αποσύρεται από την ενεργό δράση χαρίζοντας το λαούτο του.

Ο Γιάννης Καλκούνης εργάζεται εντατικά ως μουσικός και εκτός του λαούτου κάνει εμφανίσεις –λίγες μάλλον– και με βιολί. Μάλιστα, πολλοί είναι αυτοί που τον έχουν συνδέσει με το βιολί που ακουγόταν από το ραφείο που διατηρούσε, αφού μελετούσε για ώρες καθημερινά. Προς στο τέλος της εικοσαετίας αυτής αποσύρεται καθότι ηλικιωμένος πια.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '50 κάνει την εμφάνισή του και ο Τάκης (Δημήτρης) Κολιαδήμας, ο οποίος με παρότρυνση του θείου του Θανάση Ανδριανού, αρχίζει να ασχολείται με το τραγούδι. Ο Τάκης Κολιαδήμας συνόδευε, σύμφωνα με

μαρτυρίες που μας επιβεβαιώνει και το φωτογραφικό υλικό¹³⁹, τις ορχήστρες με τις «φίρμες» που έρχονταν στα πανηγύρια και τους γάμους, ερμηνεύοντας δημοτικά και τα αρβανίτικα τραγούδια.

Επίσης, ο Βαγγέλης Στουραΐτης, το όνομα του οποίου αναφέρθηκε και στην προηγούμενη περίοδο, συνεχίζει την επαγγελματική του δραστηριότητα ως βιολιστής. Πολλοί είναι αυτοί που θυμούνται τον κουρέα (αυτό ήταν το κύριο επάγγελμα του) να παίζει στους γάμους και στις πατινάδες, πηγαίνοντας τον γαμπρό και τη νύφη στην εκκλησία, αλλά και σε πανηγύρια σε εξωκλήσια και σε μαγαζιά της Κερατέας, όπως στο οινομαγειρείο του Μαρινάκη πάνω ακριβώς από την κεντρική πλατεία. Μαζί του, σε ηλικία δώδεκα χρονών ξεκινάει και ο γιος του, Θύμιος Στουραΐτης, ο οποίος ακολουθεί τον πατέρα του στις δουλειές παίζοντας μπουζούκι και συνοδεύοντας όλο το ρεπερτόριο, λαϊκό και δημοτικό. Τέσσερα χρόνια μετά, θα σταματήσει να παίζει μπουζούκι και αφού τελειώσει την ΣΤΥΑ και υπηρετήσει για λίγα χρόνια, επανέρχεται στην ενεργό δράση το 1962.

Εικόνα 3.3 Μπουζούκι Θύμιος Στουραΐτης, Κιθάρα Τάκης Κολιαδήμας (Πούφης), πίσω του ο κουνιάδος του Παναγιώτης Μιχάλης (Ντουράζης), βιολί Βαγγέλης Στουραΐτης, κλαρίνο Γιάννης Κούπας. (Από το CD «Θύμιος Στουραΐτης», Μπουζουζήδες 4, SONY/PORTRAIT, 1995).

¹³⁹ Βλέπε Φωτογραφικό Παράρτημα.

Τέλος, από την προηγούμενη περίοδο, ο Νίκος Παναγιώτου ή Διοσμαρίνης συμμετέχει σε γάμους, κυρίως αναλαμβάνοντας την παρασκευή των εδεσμάτων και την οργάνωση του γαμήλιου τραπέζιού, ενώ έχοντας πάντα μαζί το μαντολίνο του αναλαμβάνει και την διασκέδαση των καλεσμένων ή αν υπήρχε ορχήστρα, μετά το πέρας των υποχρεώσεων του συμμετέχει και ως τραγουδιστής.

Εκτός των ντόπιων μουσικών που προαναφέρθηκαν και δραστηριοποιούνταν ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1940, τραγουδιστές της δισκογραφίας άρχισαν να παρελαύνουν στα πανηγύρια και τους γάμους της Κερατέας. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονται και ίσως οι μακροβιότεροι διασκεδαστές της Κερατέας: οι Κουλουργιώτες Γιώργος Παπασιδέρης και Μίμης Ανδριανός. Στα πανηγύρια της Αγίας Τριάδος και του Αγίου Δημητρίου βρίσκονται μόνιμα στο καφενείο του Γιωργομανώλη στα «Πάνω Καφενεία¹⁴⁰», μαζί με τους Γιώργο Κόρο, Δημήτρη Ζάχο, Σοφία Κολητήρη, Κώστα Σκαφίδα, Νίκο Σαραγούδα, Γιώργο και Λέλα Παπαδοπούλου, Γιάννη Σκληρό κ.α.

Από τις αρχές του '50 παρουσιάζονται λαϊκές ορχήστρες¹⁴¹ με το μπουζούκι να πρωτοστατεί¹⁴², οι οποίες όμως συνοδεύονταν από κλαρίνο ή βιολί για την εξυπηρέτηση των αναγκών του χορευτικού ρεπερτορίου. Ανάμεσα τους ήταν ο Στράτος Διονυσίου (1953 στου Ασημάκη), Πρόδρομος Τσαουσάκης, Θεόδωρος Δερβενιώτης, Καίτη Γκρέυ, κ.α.

3.2.7 Χώροι επιτέλεσης

Οι χώροι όπου πραγματοποιούνται τα γλέντια είναι οι αυλές των ναών –όταν γίνεται αναφορά στα ημερήσια πανηγύρια στα εξωκλήσια–, η κεντρική πλατεία της Κερατέας για το αποκριάτικο γλέντι, ενώ τέλος για τα πανηγύρια του Αγίου Δημητρίου και της Αγίας Τριάδος πάλι επίκεντρο είναι η πλατεία, αλλά αυτή τη φορά οριοθετημένη από τους ιδιοκτήτες καφενείων οι οποίοι φιλοξενούν ορχήστρες με οργανωμένο πια τρόπο.

Τα καφενεία που διοργανώνουν πανηγύρια την δεκαετία του '50 στην πλατεία είναι των Παναγιωταράκου-Παπαδόπουλου, στο οποίο ήταν συνεταίροι από το 1942 μέχρι το 1954. Επίσης, τα καφενεία του Μουρούζη (Κώστας Παπαθανασίου), του

¹⁴⁰ Η δεύτερη πλατεία της Κερατέας μετά την κεντρική του Αγίου Δημητρίου ή Βασιλέως Γεωργίου επίσημα.

¹⁴¹ Λαϊκές εννοούμε τις ορχήστρες με πρωταγωνιστικό ρόλο το μπουζούκι πια και όχι το κλαρίνο και το βιολί.

¹⁴² Ήδη το 1952 έχουμε φωτογραφία με λαϊκή ορχήστρα του Θεόδωρου Δερβενιώτη σε πανηγύρι της Κερατέας. Βλέπε Φωτογραφικό Παράρτημα σελ.

«Βλάχου» (Γιώργος Μαργώνης) και του Τάκη Μανώλη¹⁴³ φιλοξενούν ορχήστρες είτε μεμονωμένα είτε σε συνεργασίες μεταξύ τους. Κατά μήκος της διαδρομής προς το Ναό της Αγίας Τριάδος αναφέρονται τα καφενεία του Ασημάκη¹⁴⁴ και του Βαγγέλη Μανώλη ή «Καροποιού»¹⁴⁵, τα οποία αποτελούσαν τις καφετέριες της εποχής όπου και σύχναζε η νεολαία του χωριού. Μετά την κατοχή, λειτούργησε και το εποχιακό καφενείο του Ρώμα ή Κολάρου (σημ. φούρνος Κατσίκη) που είχε φιλοξενήσει και τον Τσαουσάκη. Στην «Πάνω Πλατεία» ο ΓιωργοΜανώλης συνεχίζει και αυτός στα πανηγύρια να φιλοξενεί ορχήστρες με τον Παπασιδέρη τον Μίμη Ανδριανό - Κουλουριώτη και τον Νίκο Σαραγούδα¹⁴⁶.

3.2.8 Ρεπερτόριο

Την περίοδο αυτή, στο οργανολόγιο μπαίνει το μπουζούκι¹⁴⁷ και η κιθάρα, οπότε οι ορχήστρες μετασχηματίζονται σε λαϊκο-δημοτικές, αλλά και αμιγώς λαϊκές, αφού το ρεμπέτικο και λαϊκό ρεπερτόριο έχει πια καθιερωθεί. Είναι πολλά τα μεγάλα ονόματα της εποχής που παρελαύνουν από την Κερατέα. Κάποια από τα πλέον δημοφιλή Λαϊκά¹⁴⁸ και Ρεμπέτικα τραγούδια που αναφέρονται είναι το Αιβαλιώτικο, οΜεμέτης, οιΚαναβουριές κ.α.

¹⁴³ Παππούς του γράφοντος.

¹⁴⁴ Ο Γιάννης Ασημακόπουλος γιος του ιδιοκτήτη θυμάται τον Στράτο Διονυσίου το 1953.

¹⁴⁵ Ο Παναγιώτης Στουραΐτης μας ανέφερε ότι είχε δουλέψει με τα αδέρφια του μία φορά στον Καροποιό σε πανηγύρι της Αγίας Τριάδος. Πιθανολογούμε ότι αυτό ήταν μια μεμονωμένη περίπτωση, λογικά στις αρχές τις δεκαετίας του '50, μετά δεν φαίνεται να φιλοξένησε άλλες ορχήστρες.

¹⁴⁶ Ο Νίκος Σαραγούδας θυμάται από τα πανηγύρια στον Γιώργο Μανώλη, και τους γάμους με τον Παπασιδέρη και τον Μίμη Κουλουριώτη ενώ αναφέρει κάποιον Αλεξίου (σ.σ. προφανώς αναφέρεται στον Σταμάτη Αλεξίου - Τσαλιέπη) ο οποίος ζητούσε και χόρευε πολύ ωραία το Χειμαριώτικο. Κεραταία Πόλις (περιοδικό), *Νίκος και Γιασεμή Σαραγούδα – Οι τελευταίοι μεγάλοι της μουσικής μας παράδοσης στα Μεσόγεια*, συνέντευξη στους Κωνσταντίνο Τσοπάνη και Ευάγγελο Μερκούρη, τεύχ. 2, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2011, Εκδόσεις ΝΟΩΝ, σελ. 16.

¹⁴⁷ ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ- Περιοδικό, *Τα πανηγύρια στα χωριά των Μεσογείων*, κείμενο του Τάσου Σχορέλη αναδημοσιευμένο από το βιβλίο του Ρεμπέτικη Ανθολογία Τόμος Α (εκδ. Πλέθρον, 1977), Χρυσή Τομή, Αρ. φύλλου 22-23, Κερατέα Νεόμβρης 1981, σελ.6,27. Στο κείμενο αναφέρεται η συνύπαρξη του μπουζουκιού με τα παραδοσιακά όργανα στα πανηγύρια των Μεσογείων από τις αρχές τις δεκαετίας του 50. «Σε πολλές περιπτώσεις τα συγκροτήματα ήταν μικτά, μικρασιάτικα και ρεμπέτικα, βιολί, κλαρίνο, και μπουζούκι μαζί.» Το κείμενο συνοδεύεται από μια φωτογραφία που απεικονίζει ορχήστρα από πανηγύρι σε καφενείο της Κερατέας το 1952 με τους Λευτέρη Γουναρόπουλο, Βιολέτα, Στέλιο Χρυσίνης και Θεόδωρο Δερβενιώτη.

¹⁴⁸ Χρησιμοποιούμε τον όρο Λαϊκά για τα τραγούδια στα οποία ο πρωταγωνιστικός, σολιστικός ρόλος ανήκει στο μπουζούκι.

2.3 Περίοδος 3^η: 1960-1980

2.3.1 Κοινωνική ζωή

Κατά την εικοσαετία αυτή, όλα σχεδόν τα χωριά των Μεσογείων, όπως και η Κερατέα, μετασχηματίστηκαν από «ανεπτυγμένα» χωριά σε κωμοπόλεις. Συγκεκριμένα για την Κερατέα, παρατηρούμε μία αύξηση του πληθυσμού στον κεντρικό οικισμό της τάξης του 28%, ενώ ήδη από το 1951 η Κερατέα από κοινότητα έχει γίνει δήμος. Η οικιστική ανάπτυξη και οι πολεοδομικές και χωροταξικές αλλαγές είναι μεγάλες, με τα «μακρυνάρια»¹⁴⁹ και τις μεγάλες αυλές να κατεδαφίζονται προκειμένου να χτιστούν στη θέση τους σύγχρονα σπίτια με όλες τις ανέσεις της εποχής, χωρίς κεραμοσκεπές αλλά με ταράτσες. Ουσιαστικά, επήλθε η αστικοποίηση σε μεγάλο βαθμό όλων των Μεσογείτικων χωριών. Καταλυτικός παράγοντας σε αυτό, ήταν ο ερχομός της τηλεόρασης, που έκανε την εμφάνισή της στα τέλη της δεκαετίας του 1960 μαζί με τα πρότυπα της αστικής τάξης που αυτή πρόβαλλε.

Στο μουσικό κομμάτι, τα πανηγύρια συνεχίζονται, αλλά όσο πλησιάζουμε προς την δεκαετία του '80 παρακμάζουν σε σχέση με το παρελθόν. Η σύντομη πια, για την εποχή, σύνδεση με την Αθήνα, και η οικονομική άνεση που υπάρχει, συχνά χάρη σε πωλήσεις γης και την ανάπτυξη της οικοδομής, οδηγεί τους Μεσογείτες σχεδόν κάθε βδομάδα στα νυχτερινά κέντρα, στα μπουζούκια της πρωτεύουσας. Επίσης, από τα μέσα της δεκαετίας του '70, δίσκοι με ξενόγλωσσα τραγούδια από μεγάλα ξένα συγκροτήματα και καλλιτέχνες φτάνουν και στην Κερατέα για να μπουν στα Πικάπ της εποχής με τα γλέντια να μετασχηματίζονται σε «party».

3.3.2 Πανηγύρια

Τη δεκαετία του 1960, και με τη βελτίωση των μικροφωνικών εγκαταστάσεων, τα καφενεία που βρίσκονται στην πλατεία συμφωνούν να πληρώνουν από κοινού μία μεγάλη ορχήστρα με φίρμες της εποχής. Έτσι, λόγω του ότι συνήθως ευνοούσαν και οι καιρικές συνθήκες, ο κόσμος καθόταν έξω και γέμιζε όλη η πλατεία. Βέβαια, καφενεία και ταβέρνες που βρίσκονταν μακριά από την

¹⁴⁹ Θυμίζουμε ότι η διάταξη των παλιών σπιτιών των Μεσογείων ήταν δυο ή τρία μεγάλα δωμάτια στην σειρά ή κάνοντας Γ, για αυτό τα έλεγαν «μακρυνάρια».

κεντρική πλατεία, στα «Πάνω Καφενεία»¹⁵⁰ ή στην διαδρομή προς τον ναό της Αγίας Τριάδος¹⁵¹, συνέχισαν να φιλοξενούν δικές τους ορχήστρες.

Επίσης, τα εξωκλήσια στα οποία συνεχίζουν ανελλιπώς οι Κερατιώτες να πηγαίνουν είναι η Ευαγγελίστρια και η Υπαπαντή στο δάσος του Κουβαρά, και η Παναγία Γκαρικά στην εορτή της Ζωοδόχου Πηγής, όπου συνεχίζεται το κουρμπάνι που είχε ξεκινήσει από την προηγούμενη περίοδο¹⁵².

3.3.3 Γάμοι

Από τα τέλη της δεκαετίας του '60 και όσο πλησιάζουμε στο τέλος της περιόδου που εξετάζεται, το 1980 δηλαδή, παρατηρείται μία σοβαρή κάμψη των κοινωνικών εκδηλώσεων που περιελάμβαναν ζωντανή μουσική. Αυτό φυσικά αφορά και τους γάμους. Έτσι τα δημόσια γλέντια, οι χοροί, τα πανηγύρια και οι γάμοι χάνουν την αίγλη που είχαν τις προηγούμενες δεκαετίες. Οι νεόνυμφοι πια πηγαίνουν με τα πολυτελή αυτοκίνητα της εποχής τις «κούρσες», όπως έλεγαν οι παλαιότεροι τα επιβατικά αυτοκίνητα, και υπό τους ήχους όχι μουσικών οργάνων αλλά της κόρνας. Οι συγγενείς καλούνται με προσκλητήρια και όχι με τούρτουλα, ενώ εμφανίζονται και οι μπομπονιέρες. Επιπλέον, άλλαξαν και τα γλέντια των γάμων, τα οποία γίνονται σε «Κοσμικά Εξοχικά Κέντρα» ή «Κοσμικές Ταβέρνες» και την διασκέδαση του κόσμου αναλαμβάνουν όλο και πιο σπάνια ορχήστρες, στη θέση των οποίων μπαίνουν οι DJ της εποχής, με δίσκους στην αρχή και κασέτες αργότερα.

3.3.4 Απόκριες

Το καθιερωμένο αποκριάτικο γλέντι στην πλατεία συνεχίζεται και αυτή την περίοδο, πάντα με την παρουσία της Κουβαριάτικης ζυγιάς Μίκλιου-Γκίκα, κάτι που όμως σταδιακά ατονεί και μετά από λίγα χρόνια διακόπτεται. Μετά το 1975 περίπου,

¹⁵⁰ «Πάνω Καφενεία» ή «Πάνω Πλατεία». Πρόκειται για την δεύτερη εμπορική πλατεία της Κερατέας. Για περισσότερα σχετικά με τις πλατείες και την οικιστική ανάπτυξη του χωριού γύρω από αυτές βλέπε βλέπε ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ι.Αθανάσιος, (1994), σελ. 363-386.

¹⁵¹ Ο ναός της Αγ. Τριάδος βρίσκεται στην είσοδο της Κερατέας πάνω στον κεντρικό δρόμο, μία ευθεία ουσιαστικά που διασχίζει όλο τον κεντρικό οικισμό, η οποία περνάει και από την κεντρική πλατεία.

¹⁵² Νέα της Κερατέας (εφημερίδα), *Το πανηγύρι της Ζωοδ. Πηγής και οι επαγγελματίες*, αρ. φύλλου 16, Μάιος 1990, Εκδότης Σταύρος Ιατρού, σελ. 6. Στο άρθρο αναφέρει πληροφορίες για την παλαιότερη εξ ολοκλήρου διοργάνωση του κουρμπανιού από τον Εμποροεπαγγελματικό Σύλλογο Κερατέας με πρωταγωνιστές τον εμψυχωτή του πανηγυριού Ν. Διοσμαρίνη που αναλάμβανε το μαγείρεμα του στιφάδου και την διασκέδαση παρουσία νταουλίου και πίπιζας. Επίσης από το άρθρο φαίνεται ότι ήδη μερικά χρόνια πριν (το 1990) το πανηγύρι είχε διακοπεί αφού ατόνησε ή σχεδόν διαλύθηκε ο Εμποροεπαγγελματικός Σύλλογος Κερατέας. Το πανηγύρι ξεκίνησε και πάλι υπό την αιγίδα του Δήμου Κερατέας γύρω στο 1996.

ο Μίκλιος παίζει σε γλέντια, κάποιες φορές στη θέση του Γκίκα, και με τον κουνιάδο του Θανάση Κούρτη, ο οποίος έπαιζε κλαρίνο και διέμενε μόνιμα στην Αθήνα.

Επίσης, ο Γιάννης Ασημακοπουλος θυμάται αποκριάτικους χορούς που στα μέσα της δεκαετίας '60 (σίγουρα από το 1964 μέχρι το 1967) διοργάνωνε ο ΠΑΝ¹⁵³ με μεγάλη συμμετοχή κόσμου. Στη διοργάνωσή τους συμμετείχε ενεργά ο Στάυρος Μωραΐτης (Φουρκώμας) ζωγράφος, αδελφός του Γιάννη Μωραΐτη, με συμμετοχή ορχήστρας την οποία αποτελούσαν μέλη της Φιλαρμονικής του Λαυρίου¹⁵⁴ με ευρωπαϊκό ρεπερτόριο, βαλς και ταγκό.

3.3.5 Άλλες περιπτώσεις

Κλείδωνας

Το έθιμο του Αϊ – Γιάννη με τις φωτιές φαίνεται να εγκαταλείπεται στα μέσα της δεκαετίας του '70¹⁵⁵.

Καντάδες

Οι βραδινές καλοκαιρινές καντάδες συνεχίζουν από τους νέους του χωριού μέχρι την δεκαετία του '70.

Επέτειος της 21^{ης} Απριλίου

Κατά την διάρκεια της επταετίας, στην επέτειο της 21^{ης} Απριλίου διοργανώνονταν γλέντι στην πλατεία με ζωντανή μουσική και την συμμετοχή με το καλλιτεχνικό μέρος να αναλαμβάνει ο Τάκης Κολιαδήμας. Στην επέτειο του 1968, το γλέντι είχε πραγματοποιηθεί στο καφενείο του Παναγιωταράκου.

¹⁵³Φυσιολατρικός Όμιλος Κερατέας. Για την δραστηριότητα του «Πάνα» βλ. Κεραταία Πόλις (περιοδικό), Από τον «Πάνα» στο Οβριόκαστρο, συνέντευξη του Μπάμπη Νικολάου στον Κώστα Αντωνίου, τευ. 3, Νοεμβριος - Δεκέμβριος 2011, Εκδόσεις ΝΟΩΝ, σελ 15-18.

¹⁵⁴ Η Δημοτική Φιλαρμονική Κερατέας ιδρύθηκε το 1968.

¹⁵⁵ Από το 2014 ξεκίνησε η αναβίωση του εθίμου από τον Σύλλογο Γυναικών Μνησιμάχη με την συμμετοχή ορχήστρας (κλαρίνο, λαούτο, νταούλι). Πραγματοποιείται από τότε κάθε καλοκαίρι την ημέρα του Αϊ- Γιάννη στις 29 Αυγούστου (ή κάποια κοντινή άλλη μέρα), σε χέρσο χωράφι πάνω από το Σχολικό Συγκρότημα του Γυμνασίου και Λυκείου Κερατέας. Επίσης εντοπίσαμε ένα μικρό άρθρο στα Νέα της Κερατέας (εφημερίδα), *Φωτιές του Αγίου Γιάννη*, στην στήλη Λεύκωμα αρ. φύλλου 7, Αύγουστος 1989, Εκδότης Σταύρος Ιατρού, σελ. 4 που περιγράφει πολύ γλαφυρά το παλιό έθιμο, (αντιγράφουμε): «Προς το τέλος Αυγούστου – αρχές Σεπτεμβρίου, την παραμονή του Αη Γιάννη (του Νησιτικού) πριν από μερικά χρόνια στην Κερατέα διατηρούσαμε το έθιμο της φωτιάς. Θυμάμαι μικρός μαθητής του Δημοτικού ακόμη με τα ποδήλατα και την παρέα μου γυρνούσαμε όλες τις φωτιές στις διάφορες γειτονίες του χωριού. Βλέπαμε λοιπόν στα σταυροδρόμια σωρούς από δεμάτια κλήματα, κούτσουρα, παλιοσανίδια, να ανάβουν, αγόρια και κορίτσια που πηδούσαν τις φωτιές ξεφωνίζοντας, πειράζοντας ο ένας τον άλλον, λέγοντας αστεία, βλέπαμε τους παππούδες και τις γιαγιάδες που κάθονταν στα πεζούλια των σπιτιών, τις πολυθρόνες ή τα σκαμνιά και παρακολουθούσαν μιλώντας χαμηλόφωνα: «Να φύγουμε απ' τα κακά να πάμε στα καλά». Την θυμάμαι αυτήν την ευχή, την είχα ακούσει από δύο νέα παιδιά που χέρι-χέρι πηδούσαν μια τέτοια φωτιά του Αη Γιάννη.»

3.3.6 Οι μουσικοί

Στη διάρκεια της περιόδου 1960-1980, συνεχίζει να εργάζεται ο Τάκης Κολιαδήμας ο οποίος συμμετέχει σε όλα τα γλέντια και πανηγύρια. Ο Νίκος Διοσμαρίνης από τα τέλη της δεκαετίας του '60, δεν αναλαμβάνει πλέον το μαγείρεμα στους γάμους, αφού και τα γλέντια των γάμων πια, μεταφέρονται από τις αυλές και τα δρομάκια του χωριού, στις κοσμικές ταβέρνες της εποχής. Έτσι και η δραστηριότητά του ως μουσικός περιορίζεται πια σε ιδιωτικά γλέντια, παρέες, εκδρομές κτλ. Επίσης ο Βαγγέλης Στουραϊτης, όπως και τα αδέρφια Στουραϊτη¹⁵⁶ (ή Πιπίνιδες ή τα Πιπινάκια) όπως τους φώναζαν χαϊδευτικά, σταμάτησαν να εργάζονται γύρω στο 1970. Γύρω στο 1977, αποσύρεται από την ενεργό δράση και ο Θεμιστοκλής Αγγελής.

Τέλος, από το 1961 ξεκινά τη μουσική της καριέρα και η Ρούλα Πρίφτη. Μάλιστα, μία από τις πρώτες τις εμφανίσεις ήταν στη γιορτή της Αγίας Τριάδος, στου Ασημάκη, μαζί με τους Στράτο Διονυσίου, Αργύρη Βαμβακάρη, Γιώργο Μανίσαλη, Νίτσα Αντωνάτου, Πετράκη κ.α. Και ο Θύμιος Στουραϊτης επανέρχεται γύρω στο 1962 στην ενεργό δράση παίζοντας μπουζούκι, μετά την ολιγοετή παρουσία του στην Πολεμική Αεροπορία. Τα επόμενα χρόνια, συνεχίζουν την καριέρα τους σε μεγάλα κέντρα της Αθήνας, η Πρίφτη με νησιώτικα σχήματα¹⁵⁷ και ο Στουραϊτης στα λαϊκά πάλκα. Και την περίοδο αυτοί, «φίρμες» και «μεγάλα ονόματα» της δισκογραφίας συνεχίζουν να παρελαύνουν στα Κερατέας. Μερικοί μόνο από αυτούς είναι οι: Σοφία Κολλητήρη, Κώστας Σκαφίδας, Δημήτρης Ζάχος, Βάσω Χατζή, Γιώργος και Λέλα Παπαδοπούλου, Βαγγέλης Περπινιάδης, Μίμης Ανδριανός, Γιώτα Λύδια¹⁵⁸ και πολλοί άλλοι.

3.3.7 Χώροι επιτέλεσης

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, τα καφενεία των Κώστα Παπαθανασίου ή «Μουρούζη» και Γιώργου Μαργώνη ή «Βλάχου», μαζί με αυτά των

¹⁵⁶ Ήταν μεταξύ τους συγγενείς από άλλο οικογενειακό κλάδο Στουραϊτέων.

¹⁵⁷ Σε τηλεφωνική επικοινωνία που είχαμε με τον Νίκο Οικονομίδη (Ιανουάριος 2019) για την συλλογή πληροφοριών, αφού μας είπε λίγα λόγια για την συνεργασία του με την Ρούλα Πρίφτη πριν πολλά χρόνια, συμπλήρωσε «...θυμάμαι χαρακτηριστικά όταν μιλάγαμε για την Ρούλα την Πρίφτη την θεωρούσαμε «δικιά μας» (σ.σ. νησιώτισσα). Άνηκε ουσιαστικά στην Νησιώτικη Μουσική οικογένεια.

¹⁵⁸ Ο Βαγγέλης Παναγιωταράκος θυμάται την Γιώτα Λύδια σε πανηγύρι στο καφενείο του πατέρα του γύρω στο 1962-63 αλλά και την Σοφία Κολλητήρη με κλαρίνο τον Αριστείδη Βασιλάρη.

Γιώργου Παναγιωταράκου και του Τάκη Μανώλη αποφάσισαν να φέρνουν από κοινού μία ορχήστρα για όλη την πλατεία.

Επίσης, παραπλεύρως της κεντρικής πλατείας, η ταβέρνα του Βαγγέλη Μαρινάκη¹⁵⁹ είχε μόνιμη ορχήστρα κάθε Σαββατοκύριακο μέχρι το 1970 περίπου¹⁶⁰. Επιπλέον, για λίγα χρόνια στη δεκαετία του 1960, μόνιμη ορχήστρα φιλοξενούσε και ο Ντίνος Λέπουρης (ιερέας σήμερα) σε καφενείο που διατηρούσε και αυτός στην πλατεία. Εκτός της κεντρικής πλατείας, στον δρόμο προς τον ναό της Αγ. Τριάδος ήταν τα καταστήματα του Θανάση Ασημακόπουλου ή «Ασημάκη» (έναντι του Α' Δημοτικού Σχολείου). Επίσης, κατά μήκος της κεντρικής λεωφόρου υπήρχαν τα καφενεία που επίσης φιλοξενούσαν ορχήστρες. Αυτά ήταν του Κώστα Ρώμα ή «Κολάρου», το οποίο λειτουργούσε κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες, του Γιώργου Θηβαίου ή «Κατσώλη», και του Γιώργου Λιάγκη ή «Γκουγκούτσα» έναντι της σημερινής πλατείας Ηρώων.

Τα πανηγύρια στην πλατεία της Κερατέας σταμάτησαν περίπου στο 1975¹⁶¹

3.3.8 Ρεπερτόριο

Όπως αναφέρθηκε και σε άλλα σημεία της εργασίας, το ρεπερτόριο συνολικά φάνηκε να ακολουθεί τη δισκογραφία των τραγουδιστών που εμφανίζονταν στα Μοσογείτικα γλέντια εκείνη την εποχή. Έτσι, στην περίοδο αυτή τα μουσικά σχήματα είναι είτε αμιγώς λαϊκά, με ονομαστούς σολίστες και συνθέτες του μπουζουκιού, είτε μεικτά, με μπουζούκι αλλά και κλαρίνο-βιολί για το δημοτικό πρόγραμμα.

¹⁵⁹ Στη θέση του, βρίσκεται σήμερα ένα εμπορικό κέντρο.

¹⁶⁰ Δούλευαν για πολλά χρόνια εκεί τα αδέρφια Στουραϊτή ή «Πιπίνηδες» εκεί πρωτοεμφανίστηκε σε ηλικία 12 ετών με το μπουζούκι ο Θύμιος Στουραϊτής.

¹⁶¹ Στα Καλύβια το μεγάλο πανηγύρι του χωριού που πραγματοποιούνταν κάθε Αύγουστο παραμονή του Σωτήρος (5-6 Αυγούστου) με την συμμετοχή όλων των Μεσογείων και ειδικά των κοντινών χωριών της Κερατέας, του Κουβαρά και του Μαρκοπούλου, είχε σταματήσει λίγα χρόνια νωρίτερα στα τέλη της δεκαετίας του 1960. ΜΑΡΓΑΡΗ Ζωή, *Πανηγύρι της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος ξανά: λαϊκή λατρεία, (ανα)βιώσεις και νέες βιώσεις στα Καλύβια Θορικού*, Πρακτικά ΙΔ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Θορικού Αττικής, 6-9 Οκτωβρίου 2011), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2013, σελ.363-376.

Οι μουσικοί στην Κερατέα

Οι πληροφορίες για τους μουσικούς στις αρχές του περασμένου αιώνα είναι ελάχιστες. Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι παλαιότεροι μουσικοί για τους οποίους υπάρχουν αναφορές, είναι ο Δημήτρης Στουραΐτης, ο οποίος έπαιζε λύρα και πέθανε κοντά στο 1910 σύμφωνα με τα εκκλησιαστικά αρχεία. Για τους υπόλοιπους μουσικούς, υπάρχουν αφηγήσεις από υπερήλικες πληροφορητές, αλλά και αυτές ξεκινούν από το 1920 και μετά. Πέρα λοιπόν από τις πληροφορίες που συλλέχθηκαν από τις συνεντεύξεις, εντοπίστηκε στο *Ανθολόγιο* του Γιώργου Π. Ιατρού (2015)¹⁶², ένα αναδημοσιευμένο άρθρο της εφημερίδας *Εστία* του 1895, όπου περιγράφεται ένας γάμος στην Κερατέα, στον οποίο συμμετείχαν δύο μουσικοί παίζοντας βιολί και λαούτο. Ο βιολιτζής αναφέρεται ως Μεγαρίτης στην καταγωγή, ενώ για τον λαουτιέρη δεν υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες. Είναι πιθανό ότι αν ήταν Κερατιώτες ή διέμεναν μόνιμα στην Κερατέα, θα συνέχιζαν τη δράση τους και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, κάτι όμως που δεν φαίνεται να συμβαίνει.

Για τις αντιλήψεις και τα στερεότυπα που είχαν για τους μουσικούς οι παλιοί κάτοικοι, χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Παναγιώτη Μιχάλη (γεν. 1930) αναφερόμενος στο γαμπρό του: «*Ο Τάκης ο Κολιαδήμας ήταν ένας ερασιτέχνης...*». Ερασιτέχνες λοιπόν, θεωρούνται από πολλούς Κερατιώτες οι περισσότεροι από τους καταγραφέντες μουσικούς, παρά το ότι είχαν ενεργό και σημαντικό ρόλο στα τοπικά δρώμενα του χωριού, εκτός από τον Θεμιστοκλή Αγγελή, τον Θύμιο Στουραΐτη και την Ρούλα Πρίφτη και που έκαναν καριέρα¹⁶³. Ουσιαστικά, με τον όρο ερασιτέχνης τους διαχωρίζουν από τους επαγγελματίες, τους οποίους συνδέουν κυρίως με τις μουσικές σπουδές καθώς και την επαγγελματική πορεία στην Αθήνα και τη δισκογραφία.

¹⁶² ΙΑΤΡΟΥ Π. Γιώργος, *Μεσόγεια, το χαμένο περιβόλι της Αττικής- Ανθολόγιο*, «Γάμος εν Κερατέα» ΑΩ Εκδόσεις, 2015, σελ. 527-536. Πρόκειται για άρθρο του Ανδρέα Καρκαβίτσα το οποίο είχε δημοσιευθεί στην *Εστία*, στην στήλη «Ανά τα Μεσόγεια», 25 & 26/1/1895.

¹⁶³ Εννοώντας ότι έφυγαν από το χωριό, ηχογράφησαν στην δισκογραφία, βιοπορίζονταν μόνο από την μουσική κτλ.

Για την πληρωμή των μουσικών οι πληροφορίες από τις συνεντεύξεις αναφέρουν ότι σχεδόν πάντα επρόκειτο για «χαρτούρα», ενώ πολύ αργότερα, μετά τον πόλεμο, αρχίζουν να κλείνουν κάποιες συμφωνίες με μικρά μεροκάματα. Πάντως και σε αυτή την περίπτωση, οι μουσικοί φαίνεται ότι βασιζόντουσαν στη χαρτούρα που θα έπαιρναν επιπλέον. Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αμοιβή των μουσικών αφορούσαν σχεδόν πάντα χρήματα. Η μόνη περίπτωση που καταγράφεται πληρωμή σε είδος, είναι του κλαρινίστα και σαντουριέρη, Σωτήρη Μωραΐτη ή Φουρκώμα. Σύμφωνα με πληροφορίες που προέρχονται από τα εγγόνια του, Σωτήρη και Μαρία Μωραΐτου, στις λίγες περιπτώσεις που ο παππούς τους δούλεψε στα χρόνια της κατοχής και πιθανότερα στην Αθήνα, πληρωνόταν και σε είδος, λάδι, στάρι, κτλ.

Σε κάποιες περιπτώσεις βιογραφικών που παρουσιάζονται παρακάτω, υπάρχουν πληροφορίες που επαναλαμβάνονται από προηγούμενα κεφάλαια ή βιογραφικά άλλων μουσικών. Αυτό γίνεται σκόπιμα, με στόχο να δοθεί η δυνατότητα στον αναγνώστη να έχει, εύκολη πρόσβαση σε συγκεντρωμένες πληροφορίες που αφορούν τον κάθε μουσικό ξεχωριστά.

ΟΝΟΜΑ	ΟΡΓΑΝΟ	ΕΖΗΣΕ	ΕΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΩΣ ΜΟΥΣΙΚΟΣ	ΚΑΤΑΓΩΓΗ	ΚΥΡΙΟ ΕΠΑΓΓΕΛ- ΜΑ Η ΜΟΥΣΙΚΗ- ΔΙΣΚΟΓΡΑ ΦΙΑ
Στουραϊτης Μήτσος	Λύρα	1855-1920 περίπου	<i>(προ 1900- 1910)</i>	Κερατέα (Αρβανίτης)	Όχι Όχι
Συρίγος Γιάννης (Ζάνας)	Πίπιζα – νταούλι	1860(περ)- 1940	<i>(προ 1900- 1938)</i>	Σαντορίνη	Όχι Όχι
Κώστας Κώνστας (Κωτσινικολοκώστας)	Νταούλι	1870-1942	<i>(προ 1900.- 1938)</i>	Κερατέα	Όχι Όχι
Στουραϊτης Δ. Κώστας	Βιολί	1887-1978	<i>(1910-1955)</i>	Κερατέα (Αρβανίτης)	Όχι Όχι

Μωραΐτης Σωτήρης (Φουρκώμας)	Σαντούρι- κλαρίνο	1899-1977	(1920-1955)	Κορωπί (Αρβανίτης)	Όχι Όχι
Αγγελής Θεμιστοκλής (Μιστόκλης)	Βιολί	1906-1983	(1923-1977)	Κερατέα (Αρβανίτης)	Ναι Ναι
Καλκούνης Γιάννης	Λαούτο- βιολί	1888-1974	(1924-1960)	Ύδρα (πιθανόν)	Όχι Όχι
Παναγιώτου Νίκος (Διοσμαρίνης)	Μαντολίνο - τραγούδι	1904-1984	(1925-1975)	Κερατέα (Αρβανίτης)	Όχι Όχι
Στουραΐτης Ευθ. Βαγγέλης	Βιολί- τραγούδι	1911-1998	(1925-1965)	Κερατέα (Αρβανίτης)	Όχι Όχι
Παναγιωταράκος Ευ. Γιώργος	βιολί	1912-1988	(1928-1940)	Αρεόπολη Λακωνίας	Όχι Όχι
Παναγιωταράκος Ευ. Μιχάλης	Λαούτο		(1928-1940)	Αρεόπολη Λακωνίας	Όχι Όχι
Ανδριανός Θανάσης	λαούτο	1913-1961	(1937-1958)	Κούλουρη (Αρβανίτης)	Όχι Όχι
Μωραΐτης Γιάννης (Φουρκώμας)	κλαρίνο	1924-2008	(1938-1955)	Κερατέα (Αρβανίτης)	Όχι Όχι
Στουραΐτης Κ. Δημήτρης	κιθάρα - τραγούδι	1922-2016	(1948-1970)	Κερατέα (Αρβανίτης)	Όχι Όχι
Στουραΐτης Κ. Σταμάτης	μπουζούκι	1925-1992	(1948-1970)	Κερατέα (Αρβανίτης)	Όχι Όχι
Κολιαδήμας Τάκης (Πούφης)	τραγούδι - κιθάρα	1928-1999	(1950-1980)	Κερατέα (Αρβανίτης)	Όχι Ναι
Στουραΐτης Κ. Παναγιώτης	κιθάρα- τραγούδι	1931(γεν.)	(1953-1970)	Κερατέα (Αρβανίτης)	Όχι Όχι
Στουραΐτης Ευα. Θύμιος	μπουζούκι	1942 (γεν.)	(1955- σήμερα)	Κερατέα (Αρβανίτης)	Ναι Ναι
Πρίφτη Ρούλα	τραγούδι	1945(γεν.)	(1961-2001)	Κερατέα (Αρβανίτης)	Ναι Ναι

Πίνακας 4.1: Οι Κερατιώτες Μουσικοί.

4.1 Οι ντόπιοι μουσικοί¹⁶⁴

4.1.1 Στουραΐτης Δημήτρης, λύρα

Γεννημένος πριν το 1860. Απέκτησε εννιά παιδιά εκ των οποίων ο γιος του Κώστας συνέχισε να ασχολείται επαγγελματικά με τη μουσική παίζοντας βιολί, ενώ ο Αλέξανδρος (Αλέκος) ασχολήθηκε ερασιτεχνικά με το μπουζούκι. Το κύριο επάγγελμα του Δημήτρη Στουραΐτη ήταν η γεωργία. Έπαιζε λύρα¹⁶⁵, το είδος της οποίας δεν είναι σαφές, αφού τα εγγόνια του, Δημήτρης και Παναγιώτης Στουραΐτης που συμμετείχαν στην έρευνα, δεν τον πρόλαβαν εν ζωή, αλλά βασίστηκαν σε διηγήσεις του πατέρα τους Κώστα (Κωτσιτζέλου), σύμφωνα με τις οποίες ο παππούς τους έπαιζε με τη λύρα σε γλέντια στο Μπιζάνι¹⁶⁶ (παλαιά πλατεία της Κερατέας) και ο χορός είχε τρεις «κύκλους». Πέθανε πριν το 1920¹⁶⁷.

4.1.2 Γιάννης Συρίγος (ή Ζάννας), πίπιζα-νταούλι

Με καταγωγή από τη Σαντορίνη, γεννήθηκε στην Κερατέα γύρω στο 1860. Παντρεμένος με την Μαγουλά (το μικρό της είναι άγνωστο) με την οποία απέκτησαν δύο παιδιά, το Γιώργο και τη Σοφία (συζ. Ιωάννη Μέγγουλη). Δούλευε στα μεταλλεία του Λαυρίου όπου λόγω των κακών συνθηκών εργασίας έχασε το φως του. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι εργαζόταν και ως ο ντελάλης του χωριού. Παρά το πρόβλημα της όρασης έπαιρνε μέρος σε πολλά γλέντια¹⁶⁸, σε γάμους, πανηγύρια, και προπαντός

¹⁶⁴Οι γηγενείς, οι Κερατιώτες.

¹⁶⁵ Δυστυχώς δεν έχουμε πληροφορίες για το είδος της λύρας, το κούρντισμα, την τεχνική παίξιματος κτλ, μπορούμε όμως να κάνουμε βάσιμες υποθέσεις από την καταγραφή του τελευταίου ίσως λυράρη των Μεσογείων από τον Τεντ Πετρίδη στα Σπάτα γύρω στα 1967-70, τον Θωμά Νικολάκη. Για περισσότερα βλέπε ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ Μάρκος, ο.π.

¹⁶⁶Το Μπιζάνι αποτελούσε την κεντρική πλατεία του χωριού μέχρι τις αρχές του περασμένου αιώνα όπου στα χρόνια της τουρκοκρατίας βρισκόταν η κατοικία του τοπικού τούρκου διοικητή (Σπαχή). Για περισσότερα βλέπε ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ι.Αθανάσιος (1994) σελ. 363-386.

¹⁶⁷Ο θάνατος του Δημήτρη Στουραΐτη πιθανολογούμε ότι τοποθετείται πριν το 1912. Αφού ελεγχοντας το βιβλίο θανάτου του Ι.Ν. Αγίου Δημητρίου Κερατέας το οποίο εκινείται από το 1912, εντοπίζουμε τον θάνατο τριών ατόμων με το όνομα Δημήτριος Στουραΐτης από το 1916 μέχρι το 1920 όμως δεν ταιριάζει το όνομα πατρός αφού τα θεωρώντας ότι κάποιο από τα εγγόνια του θα έχει το όνομα του (συνήθεια διαδεδομένη σε όλη την Ελλάδα και φυσικά στα Μεσόγεια) πράγμα που δεν συμβαίνει στην προκειμένη, αφού κανένα από τα 7 (η 8) παιδιά του δεν έχουν το ίδιο όνομα με τα πατρώνυμα που βρήκαμε. Αναλυτικά τα ονόματα των παιδιών του Δημητρίου Στουραΐτη ήταν τα εξής: Βαγγέλης, Τάσος, Διονύσης, Ελένη, Κατίνα (Κατερίνα), Κώνσταντίνος, Αλέκος και Μαρία. Για κάθε περίπτωση παραθέτουμε τα τρία στοιχεία που βρήκαμε:

Α) Δημήτριος Αγγέλου Στουραΐτης, Ημ/νία Θανάτου 7/4/1916, ετών 75

Β) Δημήτριος Λάμπρου Στουραΐτης, Ημ/νία Θανάτου 26/8/1918, ετών 75

Γ) Δημήτριος Σωτηρίου Στουραΐτης, Ημ/νία Θανάτου 23/11/1920, ετών 62.

¹⁶⁸ Οι πληροφορίες προέρχονται από την εγγονή του Αναστασία (Τασία) Ρώμα- Συρίγου μετά από μία συνέντευξη που πραγματοποιήθηκε στις 11/6/2012. Χαρακτηριστικά η εγγονή του θυμόταν ότι έχει

τις Απόκριες που έπαιζε πίπιζα, όντας μουσικό δίδυμο με τον Κωτσινικολοκάστα στο νταούλι. Με το νταούλι ασχολήθηκε και ο ίδιος, συνοδεύοντας κυρίως το Σωτήρη Μωραΐτη (Φουρκώμα) στο κλαρίνο. Πέθανε στις 28 Νοεμβρίου 1940¹⁶⁹, ενώ ως μουσικός εργαζόταν μέχρι το 1937-38 περίπου.

4.1.3 Κωνσταντίνος Κώνστας (ΚωτσιΝικολοκάστας), νταούλι¹⁷⁰

Γεννημένος το 1870, έπαιζε νταούλι και συνεργαζόταν ως επί το πλείστον με τον Γιάννη Συρίγο (ή Ζάνα) στην πίπιζα. Μαζί έπαιζαν σε γάμους, πανηγύρια, και εξωκλήσια. Προπολεμικά, αποτελούσαν τηνκαθιερωμένη ζυγιά στο δημόσιο χορό την Κυριακή της Αποκριάς. Ήταν παντρεμένος με την Μαρία Μιχαήλ με την οποία απέκτησαν πέντε παιδιά, τον Παναγιώτη, τον Δημήτρη, τη Λουκία, τη Δήμητρα και τη Δάφνη. Πέθανε στις 24 Μάϊου 1942¹⁷¹ ενώ εργαζόταν ως μουσικός μέχρι το 1937-38 περίπου.

Εικόνα 4.1 Ο Κώστας Στουραΐτης ή Κωτσιτζέλος

4.1.4 Στουραΐτης Κώστας (Κωτσιτζέλος), βιολί

Γεννήθηκε στη Κερατέα το 1887. Παντρεμένος με τη Δέσποινα Βρανά από τις Καρούτες της Καρύστου, μαζί με την οποία απέκτησαν επτά παιδιά εκ των οποίων τα τρία αγόρια συνέχισαν να ασχολούνται με τη μουσική. Το κύρια επαγγέλματα από τα οποία συντηρούσε και την οικογένειά του ήταν η γεωργία ενώ είχε εργαστεί και στη Γαλλική Εταιρία Μεταλλείων στο Λαύριο. Δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες για το πότε ακριβώς ξεκίνησε το βιολί. Έπαιζε σε γάμους, πανηγύρια, γιορτές, αρρεβώνες και όλες τις άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις. Συνεργαζόταν πιο πολύ με τους λαουτιέρηδες Θανάση Ανδριανό (ή

Κουλουριώτη) και το Γιάννη Καλκούνη, καθώς και με τον σαντουριέρη Αντώνη

παίζει ακόμα και στο στο μετεκλογικό γλέντι για τον νέο πρόεδρο της Κοινότητας Κερατέας Αριστοτέλη Μπότση το 1933-34.

¹⁶⁹ Πληροφορία από τα Εκκλησιαστικά Αρχεία Ι.Ν. Αγ. Δημητρίου Κερατέας (Βιβλίο Θανάτων 1912-1961).

¹⁷⁰ Οι πληροφορίες προέρχονται από την εγγονή του Αριάδνη Κώνστα - Χαλβατζή.

¹⁷¹ Εκκλησιαστικά Αρχεία ο.π.

Μητρογιάννη από τον Κουβαρά. Δούλευε μέχρι το 1955 περίπου. Με ευρύ ρεπερτόριο και ευρωπαϊκό¹⁷². Αυτό επιβεβαιώθηκε και από μία ηχογράφιση σε κασέτα που παραχώρησε ο Γιώργος Ελευθερίου-Γκίνης, και στην οποία ο Κώστας Στουραϊτής παίζει και τραγουδά ένα καλαματιανό, παίζει σόλο ένα άλλο καλαματιανό καθώς και τέσσερα ευρωπαϊκά, εκ των οποίων το ένα είναι βαλς, και τέλος τον Εθνικό Ύμνο. Η ηχογράφιση πραγματοποιήθηκε γύρω στις αρχές της δεκαετίας του '70.

Αξίζει να σημειωθεί ότι διετέλεσε επί χρόνια και ιεροψάλτης σε ενορία του Παλαιού Ημερολογίου. Πέθανε στις 6 Δεκεμβρίου 1978¹⁷³ σε ηλικία 91 ετών.

4.1.5 Σωτήρης Μωραϊτής (Φουρκώμας)¹⁷⁴, σαντούρι-κλαρίνο

Εικόνα 4.2 Ο Σωτήρης Μωραϊτής με το σαντούρι σε γλέντι στην Παναγία Γκαρικά γύρω στο 1920.

Γεννήθηκε το 1899 στο Κορωπί. Γιος του Δημητρίου Μωραϊτή και της Αργυρίου (με άγνωστο το μικρό της όνομα), οι οποίοι απέκτησαν έξι παιδιά, τέσσερα αγόρια και δύο κορίτσια. Παντρεύτηκε στην Κερατέα γύρω στο 1920 τη Μαρία Σοφρώνη, με την οποία απέκτησε τέσσερα αγόρια: το Γιάννη, το Δημήτρη, το Γιώργο και το Σταύρο, εκ των οποίων μόνο ο Γιάννης συνέχισε να ασχολείται με την μουσική παίζοντας κλαρίνο. Εκείνος έπαιζε σαντούρι και κλαρίνο σε γάμους, βαφτίσεις, πανηγύρια, αλλά και σε άλλα γλέντια όπως στις φωτιές του ΆηΓιάννη στα τέλη

¹⁷² Αυτό μας αναφέρει ο γιος του Παναγιώτης εννοώντας πιθανόν κάποια βαλς κτλ.

¹⁷³ Εκκλησιαστικά Αρχεία ο.π.

¹⁷⁴ Οι πληροφορίες για τον Σωτήρη Μωραϊτή προέρχονται από τα εγγόνια του Σωτήρη (επίσης μουσικό-πιανίστα) και Μαρία Μωραϊτού (Ζωγράφου-Γλύπτρια), μετά από μία συνέντευξη που μου παραχώρησαν στις 3/10/2011.

Αυγούστου. Με τη μουσική ασχολούνταν και τα τρία του αδέρφια στο Κορωπί¹⁷⁵, ο Κώστας (κλαρίνο-λαούτο), ο Γιώργος (κλαρίνο-σαντούρι) ο οποίος ήταν και κατασκευαστής σαντουριών, και ο Βασίλης (βιολί), με τους οποίους δούλευε πιο εντατικά πριν παντρευτεί στην Κερατέα. Ως μουσικός δραστηριοποιείτο μέχρι το 1955 περίπου¹⁷⁶. Συνεργάστηκε με όλους τους ντόπιους μουσικούς σε Κερατέα Λαύριο Κουβαρά Καμάριζα κα. Το βασικό του επάγγελμα ήταν το ξυλουργείο με το οποίο συνέχισε να ασχολείται και αφού αποσύρθηκε από την μουσική και η γεωργία. Πέθανε στην Κερατέα στις 15 Δεκεμβρίου 1977¹⁷⁷.

4.1.6 Αγγελής Θεμιστοκλής (Μιστόκλης), βιολί¹⁷⁸

Γεννημένος στην Κερατέα το 1906, ήταν γιος του Μανώλη Αγγελή και της Μαρίας Στουραϊτή, αδερφή του βιολιτζή Κώστα Στουραϊτή-Κωτσιτζέλου. Παντρεύτηκε δύο φορές αλλά δεν απέκτησε παιδιά. Ξεκίνησε να ασχολείται με την μουσική με ένα αυτοσχέδιο βιολί που είχε φτιάξει ο ίδιος στα εννιά του χρόνια με την

Εικόνα 2.3 Ο Θεμιστοκλής Αγγελής

βοήθεια του θείου του Κώστα Στουραϊτή, και στα δεκαεπτά πήγε στην Κούλουρη, στον Ξενοφόντα Ανδριανό για «να τελειοποιήσει την τέχνη του» όπως ο ίδιος έχει διηγηθεί. Η καριέρα του ξεκίνησε σε ηλικία δεκαεπτά ετών όταν και πρωτοέπαιξε με κομπανία στο καφενείο του Σταύρου Αντωνίου στο πανηγύρι του Αγ. Δημητρίου. Το 1938 ταξίδεψε για δουλειά στη Γερμανία. Στη διάρκεια της καριέρας του συνεργάστηκε με όλα τα μεγάλα ονόματα της εποχής του: τους τραγουδιστές Γιώργο Παπασιδερη, Κώστα Ρούκουνα (ή Σαμιωτάκη), Βαγγελάκη (Ευάγγελο Σοφρωνίου), Δημήτρη

¹⁷⁵ ΚΙΟΥΣΗ Βάσω, *Οι οργανοπαίχτες στο Κορωπί 1880-1960*, χχχχ, Κορωπί 1996, σελ. 56.

¹⁷⁶ Φωτογραφία στην είσοδο του Αγίου Δημητρίου Κερατέας όπου τελέστηκε ο γάμος του Δημητρίου Ζαγουρή και της Γεωργίας Ευστρατίου το 1935-36 εμφανίζονται να παίζουν μουσική ο Σωτήρης Μωραϊτής ή Φουρκώμας σαντούρι και βιολί ο αδερφός του γαμπρού Ανδρέας Ζαγουρής. ΠΕΠΠΑΣ Γιώργος, *Η Καμάριζα χθες και προχθές*, Εκδόσεις ΚΥΠΡΗ, Αγ. Κωνσταντίνος Λαυρεωτικής 2014, σελ. 111.

¹⁷⁷ Εκκλησιαστικά Αρχεία ο.π.

¹⁷⁸ Οι πληροφορίες προέρχονται από μια μικρή συνέντευξη που είχε δώσει σε περιοδικό των Σπάτων με αφορμή τον εορτασμό των τοπικών Αγίων Πέτρου κ Παύλου. Αναλυτικά βλέπε ΜΑΡΚΟΥ Σ. Δημήτρης, «Τα μουσικά όργανα του Αγίου Πέτρου», Ανεξάρτητη έκδοση, Αθήνα 1979, σελ.110-112.

Ατραϊδη, Μήτσο Αραπάκη (έπαιζε και τσίμπαλο), Μίμη Κουλουργιώτη (Ανδριανό), Παναγιώτη Σαρίκα, Κώστα Παλαιολόγο, Νίκο Σαραγούδα, Γεωργία Μηττάκη. Επιπλέον, συνεργάστηκε με τον λαουτιέρη Σιδέρη Ανδριανό –πατέρα του Μίμη Ανδριανού–, και του σαντουριέρηδες Κώστα Παλαιολόγου και Γιάννη Ζαφειρόπουλο (Γιαννάκης), τον Μανώλη Χρυσάφκη (Φιστιζής) και τον Παναγιώτη Τατάρη. Από κλαριντζήδες συνεργάστηκε με τους Γιώργο Ανεστόπουλο, Απόστολο Σταμέλλο, Κώστα Καραγιάννη –παππούς του κιθαρίστα Κώστα Χατζή– από την Λειβαδιά, Κώστα Γιαούζο, Φουσκομπούκα από το Μεσολόγγι –πατέρας του Αριστείδη Μόσχου–, Αθανάσιο Βρούβα από τη Θήβα και τον Στούκο. Φυσικά, συνεργάστηκε και με όλους σχεδόν τους τοπικούς μουσικούς της Κερατέας που αναφέρονται στην παρούσα εργασία. Δούλεψε σε πανηγύρια και σε γάμους σε όλη την Ελλάδα, ενώ συνεργαζόταν επίσης με το Λύκειο των Ελληνίδων και ηχογραφούσε επί χρόνια για την ΕΡΤ. Ακόμη, συνέθεσε και δικά του τραγούδια όπως το «Ο γέρο-τσέλιγκας», «Μια βλαχοπούλα όμορφη», «Αγάπη είχα κι έχασα», «Μια βλάχα παινεμένη» κ.α. τα οποία ηχογραφήθηκαν από την Columbia.

Από το 1955 περίπου μέχρι το 1968 ήταν μόνιμο μέλος της παραδοσιακής ορχήστρας της ΕΡΤ (Ε.Ι.Ρ. τότε) υπό την διεύθυνση του Παντελή Καβακόπουλου¹⁷⁹ όπου συνεργάστηκε επίσης με τους Γ. Κόρο (βιολί), Τάσο Χαλκιά (κλαρίνο), Φώτη Χαλκιά (λαούτο) και άλλους, ενώ γύρω στο 1968 υπό τη διεύθυνση και ενορχήστρωση του Παντελή Καβακόπουλου συμμετείχε σε δισκάκι της εταιρίας DECCA (No. 8025-45-DRG) το οποίο περιελάμβανε το παραδοσιακό τραγούδι της Σκοπέλου «Θάλασσα Λεβεντοπνήχτρα» (παραδοσιακό τραγούδι της Σκοπέλου) και το μικρασιάτικο αντικριστό χορό «Το νερατζολέμονο» (Μικρασιάτικος αντικριστός χορός), τα οποία ερμήνευσε η Σούλα Πασσαλάρη¹⁸⁰ μαζί με τους μουσικούς Πελοπίδα Πάνου στο κλαρίνο, Θεμιστοκλή Αγγελή στο βιολί, Τάσο Ζέρβα κιθάρα και Αριστείδη Μόσχο στο σαντούρι.

Επίσης, από τη διδακτορική διατριβή του βιολιστή Γιάννη Ζαρία¹⁸¹ με τίτλο «Η διαποίκιση στην ελληνική παραδοσιακή βιολιστική τέχνη» προκύπτει η συμμετοχή του Αγγελή στις παρακάτω ηχογραφήσεις:

2008 Η Κυρία Γιώτα Λύδια EMI 206502 5CDs IV 15, 20 συνθ.

¹⁷⁹ Οι πληροφορίες αυτές προέρχονται από το ΚΑΒΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Παντελής, *Ανθολογία μουσικολογικών ανακοινώσεων και δημοσιευμάτων 1954-2008*, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 2008, σελ. 6-13.

¹⁸⁰ ΚΑΒΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ο.π. σελ. 358-360.

¹⁸¹ ΖΑΡΙΑΣ Γιάννη « *Η διαποίκιση στην ελληνική παραδοσιακή βιολιστική τέχνη*», Edition Orpheus since 1918, Αθήνα 2013, σελ. 836, 988.

2008 Χρονικό του Δημοτικού Τραγουδιού Α' Hellenic 1414 14 συνθ.
2008 Χρονικό του Δημοτικού Τραγουδιού Β' Hellenic 1415 5 συνθ.
2008 Χρονικό του Δημοτικού Τραγουδιού Γ' Hellenic 1416 16 συνθ.
2005 Τσιφτετελια 2 – Γιώτα Λύδια Panivar 56147 5 συνθ.
2003 Τα προπολεμικά Δημοτικά Νο. 15 Αθηναϊκή 209 16 συνθ.
1998 Τραγούδια από τις 45 στροφές, Δημοτικά – Γιώτα Λύδια MINOS 495227 13 ,
1972/1995 Ένα ταξίδι στην Ελλάδα με την Δόμνα Σαμίου LYRA 3252 LP/0179 CD
1-12
Ηχ. 1956 Ανέκδοτες ηχογραφήσεις από ερευνητικές αποστολές του ΚΕΕΑ της
Ακαδημίας Αθηνών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν και άλλες ηχογραφήσεις στη δισκογραφία των 78' και 45' στροφών, για τις οποίες όμως δεν εντοπίστηκε κάποια επανέκδοση σε MC, LP, CD. Πέθανε στις 7 Σεπτεμβρίου 1983.

4.1.7 Καλκούνης Γιάννης, λαούτο-βιολί¹⁸²

Βρέθηκε στην Κερατέα κοντά στο 1920. Γεννημένος το 1888 με καταγωγή από την Ύδρα¹⁸³. Ήπαιξε λαούτο ενώ πολύ αργότερα ασχολήθηκε ερασιτεχνικά και με το βιολί με το οποίο όμως πιθανόν να μην έπαιξε επαγγελματικά, αν και πολλοί είναι οι Κερατιώτες οι οποίοι τον έχουν συνδυάσει στην μνήμη τους με το βιολί που ακουγόταν από τα φραγγοραφεία που διατηρούσε. Στην Κερατέα είχε συνεργαστεί με όλους σχεδόν τους μουσικούς, Βαγγέλη Στουραϊτή, Θεμιστοκλή Αγγελή, Κώστα Στουραϊτή (ή Κωτσιτεζέλος), Θανάση Ανδριανό, Σωτήρη Μωραϊτή και άλλους. Ήταν

¹⁸²Ο Καλκούνης ήταν ξένος, δηλαδή δεν ήταν Κερατιώτης. Οι πληροφορίες για τον Γιάννη Καλκούνη προέρχονται από τρεις συνεντεύξεις, η πρώτη με γειτόνισσα και κόρη φίλου του Καλκούνη την κ. Μπίλιν Βογιατζή- Παπανικολάου η οποία πραγματοποιήθηκε στις 4/10/2011, η δεύτερη με τον κ. Τάκη (Δημήτρη) Αλεξίου (2/4/2012) ο οποίος διατηρούσε ζαχαροπλαστείο -καφέ στην Κερατέα και είχε υπάλληλο τον Καλκούνη για δύο χρόνια, και η τρίτη με τον κ. Ιωάννη Α. Βόσιο στις 21/11/2011. Ο κ. Βόσιος είχε παντρευτεί την ανιψιά του Καλκούνη Σοφία Αθανασίου (Σάφκα) και ασχολιόταν και εκείνος ερασιτεχνικά με το λαούτο, είχε μείνει για 4-5 μήνες στην Κερατέα και είχε καθημερινή επαφή με τον Καλκούνη από τον οποίο λόγω του ενδιαφέροντός του για το λαούτο είχε ακούσει πολλά. Αφηγήσεις σχετικά με τα έθιμα του γάμου αλλά και τους οργανοπαίχτες στο ΙΑΤΡΟΥ Π. Γιώργος – ΠΡΙΦΤΗ Σ. Αναστασία, *Το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Πρίφτη από την Κερατέα της Αττικής*, Εκδόσεις ΑΩ, Κερατέα 2010.

¹⁸³ Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα εκκλησιαστικά αρχεία (Βιβλίο Θανάτων) του Αγ. Δημητρίου όπου εμφανίζεται ως Ύδραϊός στην καταγωγή. Επίσης για το πώς βρέθηκε στην Κερατέα, και για την εξ Ύδρας καταγωγή του εντοπίσαμε ένα άρθρο στο Ανθολόγιο ΙΑΤΡΟΥ Π. Γιώργος, *Μεσόγεια, το χαμένο περιβόλι της Αττικής, «Ο Ζορμπάς στην Κερατέα»* ΑΩ Εκδόσεις, 2015, σελ. 546-548. (Πρόκειται για απόσπασμα από τον βιβλίο του Γιάννη Γουδέλη «Ο Καζαντζάκης ζανασταυρώνεται», Εκδ. ΔΙΦΡΟΣ 1987).

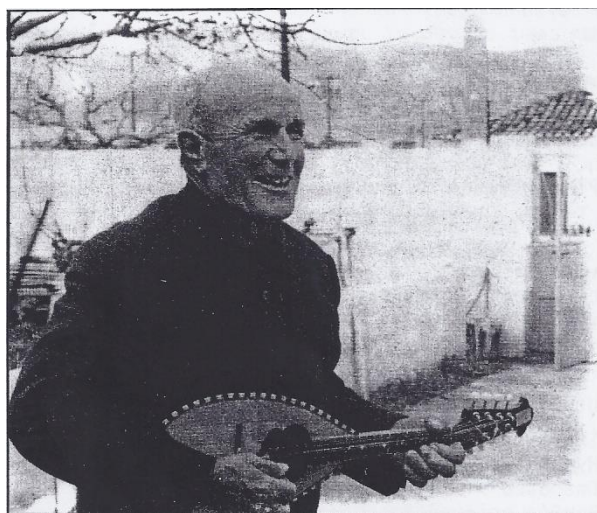
γραμμένος και στο σωματείο μουσικών της Αθήνας και έτσι συνεργαζόταν και με μουσικούς σε όλη την Αττική. Στην Κερατέα είχε έρθει καθώς η αδερφή του Τερψιθέα Καλκούνη είχε παντρευτεί τον Γιάννη Αθανασίου (Σάφκα). Έπαιζε και συνοδευτικά και τραβηγιά (σόλο). Ήταν ράφτης και είχε το ραφείο του κοντά στην κεντρική πλατεία της Κερατέας. Δούλευε επαγγελματικά με το λαούτο μέχρι το 1948-50 περίπου. Μάλιστα ο Δημήτρης Νικολάου (1946-2008) από την Κερατέα, συνθέτης κλασικών έργων ο οποίος δραστηριοποιήθηκε επαγγελματικά στη Ρώμη όπου διέμενε μόνιμα μετά το 1965 φεύγοντας από την Κερατέα για μουσικές και λογοτεχνικές σπουδές, του είχε αφιερώσει ένα από τα 260 και πλέον έργα του, με τίτλο «ΟmagioKalkounis»¹⁸⁴ δηλαδή «Με σεβασμό στον Καλκούνη». Όπως ο ίδιος ο Δημήτρης Νικολάου είχε διηγηθεί στην τοπική εφημερίδα *Νέα της Κερατέας*, του το αφιέρωσε διότι «Ο Καλκούνης υπήρξε ένα από τα πρώτα δυνατά ερεθίσματα για να μπω στον κόσμο της Μουσικής». Ο Γιάννης Καλκούνης πέθανε 1974.

Εικόνα 4.4 Ο Γιάννης Καλκούνης στην μέση με το λαούτο. Αρχείο Αντωνίου Γούλα (Μηχανικού).

¹⁸⁴Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε ΙΑΤΡΟΥ Π. Γιώργος, *Σούνιο- Λαύριο-Κερατεα Η τεθλασμένη της μνήμης*, σελ 522-524 (Πρόκειται για απόσπασμα από την εφημερίδα ΝΕΑ ΤΗΣ ΚΕΡΑΤΕΑΣ, αρ. Φύλλου 45, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1994, σελ 8,11).

4.1.8 Παναγιώτου Νίκος (Διοσμαρίνης) – μαντολίνο¹⁸⁵

Εικόνα 4.5 Ο Νίκος Παναγιώτου ή Διοσμαρίνης.

Γιος του Λουκά Παναγιώτου και της Αικατερίνης Σιδέρη από τα Καλύβια Κουβαρά, είχε ακόμα μια αδερφή και έναν αδερφό. Γεννήθηκε στην Κερατέα το 1904, παντρεύτηκε την Φωτεινή Ρώμα με την οποία απέκτησε τέσσερα παιδιά, τρία κορίτσια και ένα αγόρι. Έχοντας μείνει ορφανός από πατέρα, από μικρός πήγε ως «υπηρέτης» στο Μαρκόπουλο και με τα πρώτα του

μεροκάματα αγόρασε το πρώτο του μαντολίνο το οποίο τον συνόδευε σε όλη του τη ζωή¹⁸⁶, ακόμα και στα χωράφια που δούλευε. Πριν παρουσιαστεί φαντάρος περίπου για δυο χρόνια (1922-24) εργάστηκε και στα Σπάτα ως κρεοπώλης. Στον στρατό έγινε μάγειρας, και έτσι στη συνέχεια αναλάμβανε γάμους και βαφτίσεις κυρίως, καθώς ήξερε να φτιάχνει μεγάλες ποσότητες από φαγητά που σερβίρονταν τότε στους γάμους, αλλά εργαζόταν και ως οικοδόμος και αγρότης. Ως μάγειρας και

¹⁸⁵ Οι πληροφορίες για τον Νίκο Παναγιώτου προέρχονται από δύο συνεντεύξεις με τα παιδιά του οι οποίες πραγματοποιήθηκαν η πρώτη στις 21/7/2011 με τον Λουκά Παναγιώτου και η δεύτερη στις 25/7/2011 με τις κόρες του Ευαγγελία Παναγιώτου-Ασαριωτάκη και Κατερίνα Παναγιώτου-Δημητρίου. Αλλά σημαντικότερη όλων πηγή αποδείχθηκε η εύρεση δύο κασετών στο αρχείο του Γιώργου Μέγγουλη (1945-2010) – ράφτη στο επάγγελμα, ενός ανθρώπου φιλόμουσου, ο οποίος είχε την πρόνοια και το 1979 κατέγραψε τον Νίκο Παναγιώτου να εξιστορεί την προσωπική του πορεία δίνοντας μας πληροφορίες και για τον ίδιο και για τα μουσικά δρώμενα της Κερατέας από την δεκαετία του 20 και μετά, Επίσης στις δύο κασέτες αυτές, παίζει και τραγουδάει 20 τραγούδια με το μαντολίνο του, ενώ υπάρχουν άλλες 3-4 κασέτες ακόμα από ιδιωτικά γλέντια με παρέα, στα οποία παίζει και τραγουδάει ο Διοσμαρίνης. Οι λίστες με τα τραγούδια που ερμηνεύει σε όλες τις κασέτες που βρήκαμε παραθέτονται στο Παράρτημα της εργασίας.

¹⁸⁶ Απόσπασμα από την συνέντευξη στον Γ.Μέγγουλη:

- Μπάρμπα-Νίκο, πως ήτανε, τι σε έκανε να ασχοληθείς με το όργανο με την μουσική;
- Έτσι μου τη είχε δώσει. Ήμουνα παιδί εκεί χάμω, και ήμουνα στο Μαρκόπουλο υπάλληλος, ζευγάριζα όλη τη μέρα τα αμπέλια.
- Υπηρέτης.
- Ναι υπηρέτης στον Νικολάου και κουβάλαγα και ψάρια και τα πήγαινα στην Αθήνα. Ε λοιπόν του λέω του αφεντικό, δεν μου δίνεις κάνα 300άρι να πα'ρω ένα παλτό μια και θα πάω στην Αγορά εκεί; Ε μου λέει... μου 'δωσε 300 δραχμές, πήγα εγώ, πήγα απέναντι στον Μουρούζη ήτανε ένα οργανοποιείο και αγόρασα ένα μαντολίνο. Και ήρθα στο σπίτι, και μου λέει πήρες παλτό; Πήρα του λέω. Που το 'χεις; Στο κασελάκι της σουσάτας. Πήγε και το ανοίγει, και το παίρνει ετούτο... τι το 'θελες αυτό ρε; Να ρίξεις την μπουγάδα μου λέει; Θα στο σπάσω στο κεφάλι! Και τι σου κάνω εσένα μωρέ, άστο μωρέ. Και πήγα σε κάποιον εκεί στο Μαρκόπουλο και μου 'δειξε την κλίμακα, μου 'δειξε μερικές νότες εκεί πέρα, και αρχίησα. Το πρώτο τραγούδι ήτανε ένα νερόκυρά Βαγγελιώ.

μουσικός εργάστηκε και εκτός Κερατέας σε όλα τα Μεσόγεια. Τελειώνοντας το σερβίρισμα αναλάμβανε και την διασκέδαση του κόσμου με το μαντολίνο και την φωνή του ενώ στις περιπτώσεις που υπήρχε ορχήστρα συνόδευε. Τα πρώτα χρόνια που ξεκίνησε το κουρμπάνι στην Παναγία Γκαρικά, το μαγείρεμα του στιφάδου αναλάμβανε ο Διοσμαρίνης. Εκτός από το μαντολίνο γύρω στο 1960 αγόρασε και ένα πάντζο¹⁸⁷ με το οποίο όμως δεν πρέπει να δούλεψε για πάρα πολλά χρόνια. Δούλεψε περίπου μέχρι το 1975. Φυσικά οι περιπτώσεις που έπαιζε μαντολίνο και τραγουδούσε δεν ήταν μόνο οι γάμοι αλλά όλες οι κοινωνικές εκδηλώσεις, απόκριες, σε οικογενειακά γλέντια, σε γιορτές γειτόνων και συγγενών, σε παρέες, του Αγίου Γιάννη του Κλείδωνα ανάβοντας φωτιές στους δρόμους, σε εξωκλήσια, όπως στην Ζωοδόχο πηγή, στην Ευαγγελίστρια Κουβαρά, στην Υπαπαντή, στον Άγιο Αντώνη κτλ .

Το ρεπερτόριό του, το οποίο όπως μαρτυρεί ο ίδιος, το έχτιζε «κλέβοντας» από ένα-δυο τραγούδια από τις κομπανίες σε κάθε γάμο ή γλέντι που εργαζόταν ως μάγειρας, περιελάμβανε δημοτικά κυρίως αλλά και σμυρναίικα, ρεμπέτικα και λαϊκά τραγούδια του μπουζουκιού. Το προσωνύμιο του Διοσμαρίνης του το «κόλλησαν» μια παρέα Κερατιώτες ένα βράδυ γύρω στο 1945 σε κάποιο γλέντι στο καφενείο του Σταύρου Αντωνίου, από ένα τραγούδι που είπε, αραβικής προέλευσης όπως υποστηρίζει ο ίδιος, στο οποίο εκείνος προσάρμοσε στίχους ελληνικούς που έλεγαν «*Κι αν είσαι διοσμαρίνι να πέσουν τα άνθη σου...*». Μνημειώδης ήταν οι εκδρομές που συμμετείχε αφού αναλάμβανε την ψυχαγωγία όλων των εκδρομέων όχι μόνο με το μαντολίνο του αλλά και με τα αστεία που έλεγε. Επίσης φαίνεται να είχε διδάξει και λίγους Κερατιώτες μαντολίνο, με τον ίδιο να αναφέρει δύο μαθητές του, τους Μήτσο Τζέλο (Στουραϊτης στο επίθετο, Τζέλος το οικογενειακό παρατσούκλι)¹⁸⁸ και Νίκο Ευ. Ρώμα. Μάλιστα στην κηδεία του, οι φίλοι τον αποχαιρέτησαν με ένα κλέφτικο τραγούδι από μαγνητόφωνο το οποίο είχε ερμηνεύσει ο ίδιος μερικά χρόνια πριν¹⁸⁹. Πέθανε στις 19 Μαΐου, την Μεγάλη Πέμπτη του 1984¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Για το πάντζο εν έχουμε καμία πληροφορία για το κούρντισμα και τον τρόπο παιξίματος του.

¹⁸⁸ Για τον πρώτοσήταν ο Δημήτρης Διον. Στουραϊτης (Τζέλος). Ο Σταμάτης Μανώλης (Τσαμούσης) μας είχε αναφέρει ότι, όταν ήταν νέος προπολεμικά κάνανε καντάδες με την παρέα του, και έπαιζε μαντολίνο ο Δ.Στουραϊτης. Για τον δεύτερο επιβεβαιώνεται η διδασκαλία του καθώς μας το ανέφερε η χήρα του Νικ. Ρώμα, Τασία (γεν. Συρίγου) σε συνέντευξη που της είχαμε πάρει παλαιότερα για τον παππού της Γιάννη Συρίγο ή Ζάνα.

¹⁸⁹ Αυτό μας το είχαν αναφέρει και οι κόρες του στην συνέντευξη που μας παραχώρησαν και το επιβεβαιώσαμε από ένα μικρό άρθρο με τίτλο «*Δυο λόγια για τον μπάριμπα Νίκο*» στο περιοδικό ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ, τευχ. 29, Κερατέα Οκτώβρης 1984, σελ. 32.

¹⁹⁰ Εκκλησιαστικά Αρχεία ο.π.

Εικόνα 4.6 Ο Βαγγέλης Στουραϊτής αριστερά με το βιολί και ο Θύμιος Στουραϊτής με το μπουζούκι.

4.1.9 Στουραϊτής Βαγγέλης¹⁹¹, βιολί-τραγουδι

Γιος του Θύμιου Στουραϊτή ¹⁹² και της Ελευθερίας. Γεννημένος στις 31 Δεκεμβρίου του 1911. Από μικρός ασχολήθηκε με το βιολί. Ο προτελευταίος από τα πέντε παιδιά που απέκτησαν οι γονείς του και το μοναδικό αγόρι. Μεγάλωσε στην Κερατέα και

τελείωσε το σχολαρχείο. Παντρεύτηκε το 1938 με την Σοφία Μαρινάκη και απέκτησαν δύο παιδιά το Θύμιο και το Βασίλη. Το κανονικό του επάγγελμα ήταν κουρέας και για λίγο εργάστηκε και ως εισπράκτορας στα λεωφορεία. Έμαθε βιολί από τον Ξενοφώντα Ανδριανό στην Σαλαμίνα, ενώ ήταν μέλος του σωματείου μουσικών στην Αθήνα¹⁹³. Δούλευε σε όλη την Αττική, Μεσόγεια, Ασπρόπυργο, Βίλια, καθώς και στην Εύβοια στο Μαρμάρι¹⁹⁴ σε πανηγύρια, γάμους, πατινάδες. Σταμάτησε να εργάζεται επαγγελματικά ως μουσικός γύρω στο 1965. Είχε συνεργαστεί με τον Παπασιδέρη, τον Κοκοντίνη, τον Σαλέα, τον Κουλουργιώτη λαουτιέρη Σταύρο Ανδριανό, ενώ από τους ντόπιους συνεργαζόταν πιο συχνά με τον Θανάση Ανδριανό (αδερφό του Σταύρου) και τον Γιάννη Καλκούνη στο λαούτο. Το

¹⁹¹ Αφηγήσεις σχετικά με τα έθιμα του γάμου αλλά και τους οργανοπαίχτες στο ΙΑΤΡΟΥ Π. Γιώργος – ΠΡΙΦΤΗ Σ. Αναστασία, *Το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Πρίφτη από την Κερατέα της Αττικής*, Εκδόσεις ΑΩ, Κερατέα 2010. Οι πληροφορίες για τον Βαγγέλη Στουραϊτή προέρχονται από τον γιο του Θύμιο Στουραϊτή σε δύο συνεντεύξεις που μου παραχώρησε στις 24/2/2011 και στις 15/6/2011 και από την Αυτοβιογραφία του Θύμιου Στουραϊτή που περιλαμβάνεται στο ένθετο του cd «*Θύμιος Στουραϊτής*», *Μπουζουξήδες 4*, SONY/PORTRAIT, Υπευθ. Έκδοσης Κώστας Χτζηδουλής, Επιμέλεια-Κείμενα Γιώργος Τσάμπρας, Αθήνα 1995 στην οποία εμφανίζονται και πληροφορίες για τον πατέρα του. Επίσης Πληροφορίες αντλήθηκαν και από Μεσογείτικα Χρονικά (περιοδική έκδοση), *Ενάγγελος Στουραϊτής, ο βιολιστής της Κερατέας*, καλοκαίρι 2018, εκδόσεις Prima Materia, σελ. 159-166. Το άρθρο περιλαμβάνει φωτογραφικό υλικό από την μουσική επαγγελματική διαδρομή του Βαγγέλη Στουραϊτή, μάλιστα υπάρχει και μια φωτογραφία που τον απεικονίζει με βιολί σε ηλικία 12 ετών το 1923.

¹⁹² Σύμφωνα με τον εγγονό του Θύμιο Στουραϊτή και αυτός έπαιζε κάποιο μουσικό όργανο «μικρό» πιθανόν κάποιο είδος τζουρά με το οποίο όμως δεν δούλευε επαγγελματικά.

¹⁹³ ΖΑΡΙΑΣ Γιάννη « *Η διαποίκιση στην ελληνική παραδοσιακή βιολιστική τέχνη*», Edition Orpheus since 1918, Αθήνα 2013, σελ. 1022.

¹⁹⁴ Σύμφωνα με τον γιο του Θύμιο Στουραϊτή στην Αυτοβιογραφία του, που περιλαμβάνεται στο ένθετο του cd «*Θύμιος Στουραϊτής*», *Μπουζουξήδες Νο 4*, σελ.6 η απότερη καταγωγή των Στουραϊτών της Κερατέας (και πιθανόν και των υπόλοιπων Μεσογείων) είναι τα Στούρα ή Στείρα Ευβοίας και έτσι πιθανόν να ερμηνεύεται η επαγγελματική παρουσία του Βαγγέλη Στουραϊτή στην Νότια Εύβοια.

ρεπερτόριο που έπαιζε ήταν Δημοτικό δηλαδή κλέφτικα, συρτά, καλαματιανά και λίγα νησιώτικα. Πέθανε το 1998.

4.1.10 Αδέρφια Παναγιωταράκου:

Γιώργος Παναγιωταράκος, βιολί και Μιχάλης Παναγιωταράκος, λαούτο¹⁹⁵

Καταγόμενοι από την Αρεόπολη Λακωνίας γεννήθηκαν στην Κερατέα, στις 12/12/1912 ο Γιώργος, ενώ ο Μιχάλης ήταν γεννημένος γύρω στο 1905¹⁹⁶. Γιοι του Ευάγγελου Παναγιωταράκου και της Ευαγγελίας Φλεβάρη από τα Βάτικα. Έμαθαν μουσική στη Σαλαμίνα από τον Κουλουργιώτη Ξενοφώντα Ανδριανό, ο Γιώργος βιολί μαθητεύοντας για έναν χρόνο περίπου μαζί του και ο Μιχάλης λαούτο. Εργάστηκαν ως μουσικοί για μία δεκαπενταετία περίπου, από το 1925 μέχρι την κατοχή. Έπαιζαν σε γάμους και πανηγύρια σε Κερατέα, Πλάκα Κερατέας¹⁹⁷ αλλά και Λαύριο. Η επικοινωνία και η συμμετοχή σε γλέντια του Λαυρίου οφείλεται πιθανόν στις επαφές με Πελοποννήσιους της Ν. Λαυρεωτικής (Καμάριζα, Πλάκα Κερατέας, Λαύριο) αλλά και γιατί η οικογένεια Παναγιωταράκου παραθέρριζε τους καλοκαιρινούς μήνες στο Τουρκολίμανο Κερατέας, παραλία η οποία ανήκει στην Κερατέα αλλά είναι πολύ πιο κοντά στον κεντρικό οικισμό του Λαυρίου.

Σύμφωνα με το Βαγγέλη Παναγιωταράκο, το ρεπερτόριο του πατέρα του περιελάμβανε και δημοτικά αλλά και νησιώτικα τραγούδια. Σε άλλη συνέντευξη που πραγματοποιήσαμε με τον αιωνόβιο Σταμάτη Μανώλη μας διηγήθηκε την καλοκαιρινή διαμονή στις καλύβες στην παραλία του Τουρκολίμανου όπου επίσης παραθέρριζε η οικογένεια Παναγιωταράκου, καθώς και ένα αυτοσχέδιο τραγούδι που είχε βγάλει η κυρία Σμαράγδα (δασκάλα στην Κερατέα) που έλεγε:

*Βιολέτα μου ανθισμένη και δεντρολίβανο,
ποτέ δεν θα ξεχάσω το Τουρκολίμανο,
τις έμορφες καλύβες τα γλέντια του Μπελιά(;;;)
του Παναγιωταράκου σαντούρια και βιολιά.¹⁹⁸*

¹⁹⁵ Για τους αδερφούς Παναγιωταράκου οι περισσότερες πληροφορίες αντλήθηκαν από τον γιο του Γιώργου, Βαγγέλη Παναγιωταράκο σε μία συνέντευξη που μας παραχώρησε στις 2/2/2015 στην Ν. Ιωνία Αττικής και επιβεβαιώθηκαν από του υπερήλικες Σταμάτη Μανώλη (Τσαμούση) και Μιλίτσα Λιάπη –Λιαγκη.

¹⁹⁶ Δυστυχώς δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε ακριβή χρονολογία γέννησης, αλλά ξέρουμε ότι ήταν μεγαλύτερος από τον αδερφό του Γιώργο.

¹⁹⁷ Ένας από τους μεγαλύτερους οικισμούς που ανήκει στην Δημοτική Ενότητα (και πρώην Δήμο) Κερατέας ο οποίος αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αι. από εσωτερικούς μετανάστες που απασχολούνταν στα μεταλλεία Λαυρίου, πολλές από τις στοές της Γαλλικής Εταιρίας μάλιστα καταλήγουν στον οικισμό της Πλάκας.

¹⁹⁸ Για τον Μπελιά οι εκδοχές είναι δύο πρώτη ότι ήταν μάλλον κάποιος προϊστάμενος στην Γαλλική Εταιρία, στο σπίτι του οποίου στην Πλάκα είχαν παίζει πολλές φορές οι αδερφοί Παναγιωταράκου

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Μιλίτσα Λιάπη-Λιάγκη ανέφερε και εκείνη το ίδιο τραγούδι από τις μνήμες της στο Τουρκολίμανο. Σύμφωνα με την ίδια, τα αδέρφια Παναγιωταράκου διατηρούσαν καλοκαιρινό ημι-υπαίθριο καφενείο στο οποίο έκαναν γλέντια με τους αδερφούς Γιώργο και Μιχάλη Παναγιωταράκο. Οι στίχοι που θυμάται και μας ανέφερε ξεκινώντας από τον τελευταίο στίχο του τετράστιχου που προαναφέραμε είναι οι εξής

*Στου Παναγιωταράκου Σαντούρια και Βιολιά
καν' την έτσι καν' την έτσι την ψιλή λιγνή σου μέση¹⁹⁹.
Σ' αγαπω και δεν το ξέρεις το 'μαθες και δεν με θέλεις.
Σ αγαπώ σ' αγαπώ και ντρέπομαι να σου το πω.*

Για τους Παναγιωταράκους δεν υπάρχουν αναφορές για συνεργασίες με άλλους Κερατιώτες μουσικούς, γεγονός που οδηγεί στην υπόθεση ότι επρόκειτο για μία τυπική οικογενειακή ζυγιά βιολί-λαούτο. Όπως προαναφέρθηκε, εργάστηκαν ως μουσικοί μέχρι το '40. Μάλιστα ο Γιώργος πολέμησε στην Αλβανία και το παράπονό του ήταν ότι γυρνώντας από το μέτωπο το '42, η οικογένειά του είχε πουλήσει το βιολί. Ο Μιχάλης Παναγιωταράκος, αρρώστησε από φυματίωση και πέθανε κατά τη διάρκεια της κατοχής²⁰⁰. Ο Γιώργος μετά και την κατοχή και μέχρι το 1954-56 άνοιξε συνεταιρικά, καφενείο με τον Παναγιώτη Παπαδόπουλο και το 1956 άνοιξε καφενείο μόνος του στην κεντρική πλατεία, στο οποίο φιλοξενούσε και ορχήστρες για το πανηγύρι της Αγίας Τριάδος σε συνεργασία με τα γειτονικά καφενεία του Παπαδόπουλου και του Τακη (Δημητρίου) Μανώλη. Το διατήρησε μέχρι που πέθανε το 1988²⁰¹.

(εκδοχή από τον γιο του Γιώργου Βαγγέλη Παναγιωταράκο αλλά και του Σταμάτη Μανώλη) και η δεύτερη σύμφωνα με ένα δημοσίευμα στα Νέα της Κερατέας που αφορά στα χρόνια της Μικρασιατικής καταστροφής και την ολιγοήμερη εγκατάσταση προσφύγων στην Κερατέα. Ο αρθρογράφος εξιστορεί και αναφέρει: «Τη Δευτέρα όμως, ο μπάριμα- Νικόλας ο τυφλός ντελάλης του χωριού, ακούστηκε να διαλαλεί με τη μπάσα φωνή του: Στου Ντέκουλη το μανάβικο δίπλα στον Αϊ-Δημήτρη, ο Μπελιάς, όπως κάθε χρόνο, μαζεύει χόρτα για την Αθήνα, όποια γυναίκα θέλει να του τα πηγαίνει με 1,20 δρχ. την οκά. [...] Όσες θέλετε να πιάσετε δουλειά στον Μπελιά θα σας δώσει τσουβάλια και σουγιάδες.» Οπότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι ασχολιόταν με το εμπόριο και προμήθευε οπωρολαχανικά την Αθήνα. Βλέπε Νέα της Κερατέας (εφημερίδα), Κερατέα 1922: Οι πρόσφυγγοι, άρθρο του συντ/χου Λυκειάρχη Γιάννη Χριστοφίλου, αρ. φύλλου 38, Οκτώβριος 1992, σελ. 8. Όσον αφορά το σαντούρι που αναφέρεται στο παραπάνω τετράστιχο, υποθέτουμε ότι χρησιμοποιείται καταχρηστικά ως πιο εύηχο.

¹⁹⁹ Ο δεύτερος στίχος εντοπίζεται στο τραγούδι *Κάποιο βράδυ με φεγγάρι* του

Μουσική - Στίχοι: Μ. Βαμβακάρης Πρώτη εκτέλεση: Μ. Βαμβακάρης / Σ. Καλφοπούλου Έτος ηχογ.: 1950 (Parlophone/B-74186-II/GO4249-I). Πιθανολογούμε πως απόσταση τόσων ετών και το προχωρημένο της ηλικίας της πληροφορήτριας ίσως δημιουργούν κάποια σύγχυση.

²⁰⁰ Δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε το όνομα του και την ημερομηνία θανάτου στο βιβλίο Θανάτων του Αγίου Δημητρίου. Ως εκ τούτου διατηρούμε επιφυλάξεις για την χρονολογία.

²⁰¹ Το καφενείο του Γιώργου Παναγιωταράκου πέρασε στην συνέχεια στους κληρονόμους τους και μέχρι σήμερα λειτουργεί με άλλους ιδιοκτήτες, στο ίδιο σημείο.

Εικόνα 4.7 Ο Θανάσης Ανδριανός αριστερά με το λαούτο, ο Νίκος Διοσμαρίνης με το μαντολίνο. Με το κλαρίνο άγνωστος. (αρχείο Δ.Ιατρού)

4.1.11 Ανδριανός Θανάσης- λαούτο²⁰²

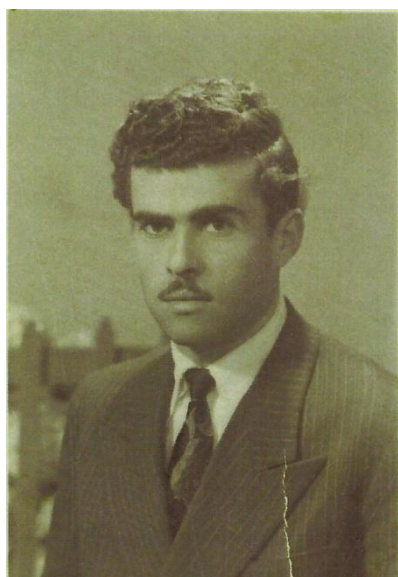
Γεννημένος στην Κούλουρη (Σαλαμίνα) το 1913. Προερχόταν από μουσική οικογένεια και ήταν γιος του βιολιτζή Ξενοφώντα Ανδριανού και αδερφός του Σιδέρη και του Σταύρου οι οποίοι έπαιζαν και αυτοί λαούτο. Εκείνος διδάχθηκε λαούτο από τον μεγαλύτερό του αδερφό Σιδέρη. Είχε βασικές μουσικές γνώσεις, έπαιζε συνοδευτικά στο κλαρίνο ή το βιολί με κοπανιαμένα, αλλά έπαιζε και σολιστικά ενώ χρησιμοποιούσε πένες από φτερά πουλιών . Η παρουσία του πατέρα και των αδερφών του στα πανηγύρια και τους γάμους της Κερατέας από τη

δεκαετία του '20 είχε σαν αποτέλεσμα, οι Κουλουργιώτες να αναπτύξουν φιλίες και κουμπαριές με τους Κερατιώτες και έτσι το 1937, με προξενιό ο Θανάσης Ανδριανός παντρεύτηκε στην Κερατέα τη Μαρίνα Σοφρώνη. Απόκτησαν δύο κόρες την Ιωάννα (Γιαννούλα) η οποία παντρεύτηκε τον Γιάννη Αντωνίου (Χαρτοπόλεμο) και την Ελένη, η οποία παντρεύτηκε το Θανάση Σωτήρχο. Τα πρώτα χρόνια, δούλευε μόνο ως μουσικός, ενώ το 1953 έπιασε δουλειά στο ΚΤΕΛ Ν. Αττικής ως εισπράκτορας συνεχίζοντας παράλληλα να δουλεύει με το λαούτο. Το 1958 περίπου, σταμάτησε να εξασκεί τελείως το επάγγελμα του μουσικού, χαρίζοντας μάλιστα και το λαούτο του. Συνεργαζόταν κυρίως με τους επίσης τοπικούς μουσικούς Θεμιστοκλή Αγγελή, Βαγγέλη Στουραϊτή, τον Κώστα Στουραϊτή που έπαιζαν βιολί, το Σωτήρη Μωραϊτή (Φουρκώμα) που έπαιζε κλαρίνο και σαντούρι και το Θύμιο Στουραϊτή στο μπουζούκι. Συνόδευε μόνιμα τον Μίμη Ανδριανό, που ήταν και ανιψιός του από την

²⁰² Οι περισσότερες πληροφορίες για τον Θανάση Ανδριανό προέρχονται τρεις συνεντεύξεις, δύο από την κόρη του Ιωάννα (Γιαννούλα Αντωνίου) στις 13/2/2011 και στις 26/2/2011 και μία κοινή μαζί με την αδερφή της Ελένη Σωτήρχου στις 15/10/2013 .

Κούλουρη, και το Γιώργο Παπασιδέρη, επίσης συμπατριώτη του κάθε φορά που δούλευαν στην Κερατέα. Ήταν μέλος στο σωματείο μουσικών. Μετά το γάμο του στην Κερατέα κράτησε τις επαφές που είχε με τους συναδέλφους μουσικούς από την Αθήνα και έτσι δούλεψε και εκτός Κερατέας, στα γύρω χωριά Κουβαρά, Καλύβια αλλά και εκτός Μεσοεγείων όπως στον Πόρο, στην Εύβοια, στα Μέθανα κ.α. Πέθανε στην Κερατέα το 1961 σε ηλικία 48 ετών.

4.1.12 Μωραΐτης Γιάννης- κλαρίνο (Φουρκώμας)²⁰³

Εικόνα 4.8 Ο Γιάννης Μωραΐτης ή Φουρκώμας.

Γεννημένος το 1924 στην Κερατέα. Γιος του Σωτήρη Μωραΐτη. Παντρεύτηκε τη Βασιλική Αντωνίου το 1958-59 και απέκτησαν δύο παιδιά το Σωτήρη και τη Μαρία. Έμαθε από τον πατέρα του κλαρίνο και τον συνόδευε στις δουλειές μέχρι το 1955 περίπου που σταμάτησαν. Προπολεμικά αλλά και μεταπολεμικά ακόμα έπαιζε μαζί με τον πατέρα του Σωτήρη σαντούρι και τον θείο του Βασίλη βιολί σε παραστάσεις Καραγκιόζη που έδινε ο αδερφός του και ζωγράφος Σταύρος²⁰⁴.

Μάλιστα ο ίδιος διηγείτο στα παιδιά του πως στα χρόνια του εμφυλίου όταν και είχε απαχθεί ως αιχμάλωτος από τους αντάρτες κατάφερε να επιζήσει με την τέχνη του, διασκεδάζοντάς τους με το κλαρίνο. Ήταν μαραγκός ως κύριο επάγγελμα και διατηρούσε το ξυλουργείο που είχε ξεκινήσει ο πατέρας του Σωτήρης, μέχρι το 1982 όταν και συνταξιοδοτήθηκε. Πέθανε στις 13 Σεπτέμβριο 2008²⁰⁵.

²⁰³ Οι πληροφορίες για τον Γιάννη Μωραΐτη προέρχονται από τον γιο του Σωτήρη (επίσης μουσικό-πιανίστα) και και την ανηψιά του Μαρία Μωραΐτου (Ζωγράφο- Γλύπτρια), μετά από μία συνέντευξη που μου παραχώρησαν στις 3/10/2011 και από το βιβλίο της ΚΙΟΥΣΗ Βάσω, *Οι οργανοπαίχτες στο Κορωπί 1880-1960, χχχχ*, Κορωπί 1996, σελ. 56.

²⁰⁴ Βλ. Κεραταΐα Πόλις (περιοδικό), άρθρο που επιμελείται ο Κώστας Αντωνίου, *Σταύρος Μωραΐτης - Ένας άγνωστος ζωγράφος από την Κερατέα*, τεύχ. 4, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2012, Εκδόσεις ΝΟΩΝ, σελ.4-5.

²⁰⁵ Εκκλησιαστικά Αρχεία ο.π.

4.1.13 Αδέρφια Στουραϊτη (Πιπίνηδες ή Τα Πιπινάκια)

Στουραϊτης Δημήτρης (Μήτσος Πιπίνης)²⁰⁶, κιθάρα- τραγούδι

Γεννημένος το 1922 στην Κερατέα όπου και μεγάλωσε. Προέρχεται από μουσική οικογένεια καθώς και ο πατέρας του έπαιζε μουσική και συγκεκριμένα βιολί και ο παππούς του έπαιζε λύρα. Γιος του Κώστα Στουραϊτη και της Δέσποινας Δημ. Βρανά οι οποίοι απέκτησαν επτά παιδιά. Παντρεύτηκε τη Δήμητρα Παπαγιάννη από το Μαρκόπουλο το 1959 με την οποία απέκτησε μία κόρη την Δέσποινα. Το βασικό του επάγγελμα ήταν το παντοπωλείο που διατηρούσε με τον αδερφό του Σταμάτη.

Γύρω στο 1946, με τη βοήθεια του πρώτου ξάδερφου του και μουσικού επίσης Θεμιστοκλή Αγγελή (βιολί) αγόρασαν με τον αδερφό του Σταμάτη όργανα από την

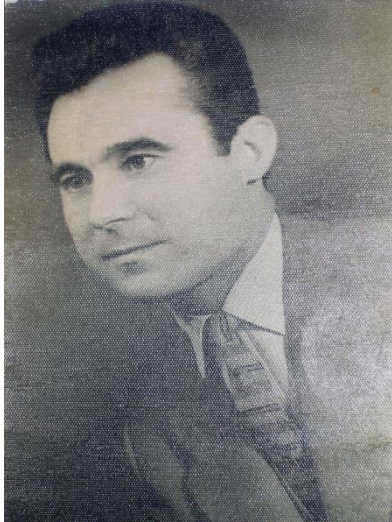
Εικόνα 4.9 Ο Μήτσος Στουραϊτης ή Πιπίνης στρατιώτης.

Αθήνα και συγκεκριμένα, δύο μπουζούκια και δύο κιθάρες με τα οποία δύο περίπου χρόνια μετά ξεκίνησαν τις μουσικές εμφανίσεις τους. Ο μικρότερος αδερφός της οικογένειας Παναγιώτης ξεκίνησε λίγα χρόνια αργότερα.

Ο Μήτσος έπαιζε κιθάρα τραγουδούσε και αμανέδες, συρτά, καλαματιανά, τσάμικα, έβγαζαν τα τραγούδια από το ράδιο, τις πλάκες²⁰⁷ και τα άλλα πανηγύρια που πήγαιναν για διασκέδαση αλλά και για να «κλέψουν» ρεπερτόριο. Ο Μήτσος Στουραϊτης πέθανε στις 30 Μαρτίου 2016.

²⁰⁶ Οι πληροφορίες προέρχονται από τον ίδιο τον Δημήτρη Στουραϊτη μετά από τρεις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στις 21/9/2011, 8/10/2011 και στις 16/10/2011.

²⁰⁷ Μας ανέφερε χαρακτηριστικά «...καινούργια τραγούδια, αυτά που ακούγαμε παίζαμε». Τους δίσκους γραμμοφώνου. Μία σοβαρή απόδειξη το πόσο επηρέασε η τότε δισκογραφία το τοπικό ρεπερτόριο. Ενώ Ένα από τα τραγούδια που μας τραγούδησε πολλές κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων ο Μήτσος Στουραϊτης το οποίο θυμόταν ότι είχε πολύ μεγάλη ζήτηση και ξεσηκωνε τον κόσμο ήταν το «Σπάσταγκρέμιστα μια δόση, και ο λεβέντης θα πληρώσει...» των Τσαουσάκη – Τατασόπουλου του 1953.

Εικόνα 4.10 Ο Σταμάτης Στουραΐτης ή Πιπίνης

Στουραΐτης Σταμάτης (Πιπίνης ή Σταματάτος),
μουζούκι

Γεννημένος το 1925-26 στην Κερατέα όπου και μεγάλωσε. Προέρχεται από μουσική οικογένεια καθώς και ο πατέρας του έπαιζε μουσική και συγκεκριμένα βιολί και ο παππούς του έπαιζε λύρα. Γιος του Κώστα Στουραΐτη και της Δέσποινας Δημ. Βρανά οι οποίοι απέκτησαν εφτά παιδιά. Παντρεύτηκε την Ευθυμία Σπύρου με την οποία απέκτησε δύο κόρες Δέσποινα και την Ελένη. Το βασικό του επάγγελμα ήταν το παντοπωλείο που

διατηρούσε με τον αδερφό του Μήτσο.

Γύρω στο 1946 με την βοήθεια του πρώτου ξάδερφου του και μουσικού επίσης Θεμιστοκλή Αγγελή (βιολί) αγόρασαν με τον αδερφό του Μήτσο όργανα από την Αθήνα και συγκεκριμένα δύο μουζούκια και δύο κιθάρες με τα οποία δύο περίπου χρόνια μετά ξεκίνησαν τις μουσικές εμφανίσεις τους. Ο μικρότερος αδερφός της οικογένειας Παναγιώτης ξεκίνησε λίγα χρόνια αργότερα.

Ο Σταμάτης έπαιζε μουζούκι αλλά σύμφωνα με τις μαρτυρίες δεν τραγουδούσε πολύ καθώς οι τραγουδιστές του συγκροτήματος ήταν τα αδέρφια του Μήτσος (Δημήτρης) και Παναγιώτης. Ο Σταμάτης Στουραΐτης πέθανε στις 18 Ιανουαρίου 1992²⁰⁸.

²⁰⁸Πληροφορία από τα εκκλησιαστικά αρχεία του Ι.Ν. Αγίου Δημητρίου Κερατέας, Βιβλίο Θανάτων 1961-2005.

Εικόνα 4.11 Ο Παναγιώτης Στουραϊτης ή Πιπίνης.

Γεννημένος το 1931 στην Κερατέα όπου και μεγάλωσε. Προέρχεται από μουσική οικογένεια καθώς και ο πατέρας του έπαιζε μουσική και συγκεκριμένα βιολί και ο παππούς του που όπως θυμάται από τις διηγήσεις του πατέρα του έπαιζε λύρα. Γιος του Κώστα Στουραϊτη και της Δέσποινας Δημ. Βρανά. Ο μικρότερος από τα επτά παιδιά της οικογένειας. Παντρεύτηκε τη Βασιλική Ανδ. Αντωνίου και έχει δύο κόρες την Δέσποινα και την Μαρία. Σε μικρή ηλικία 16-17 χρονών ξεκίνησε να

κάνει μεροκάματα στην οικοδομή. Στη συνέχεια, από το 1949 μέχρι και το 1952, δούλεψε στην Αμερικανική Εταιρία (Μεταλλεία) στο Λαύριο, και τα επόμενα χρόνια δούλεψε, για δύομισι χρόνια, στην επιθεώρηση υφασμάτων στο Καρέλα (Λαύριο), πεντέμισι χρόνια στο χημείο του Σπιρτάδικου, οκτώμισι χρόνια στα χυτήρια της ΙΖΟΛΑ, το 77-78 σε ναυπηγεία και από το 1980 άνοιξε μεσιτικό γραφείο το οποίο και διατήρησε μέχρι το 1997 που συνταξιοδοτήθηκε.

Ξεκίνησε να ασχολείται με τη μουσική έχοντας δανειστεί το μαντολίνο του πρώτου του ξάδερφου Δημητρίου Διον. Στουραϊτη, ο οποίος παλιότερα είχε μαθητεύσει στον Διοσμαρίνη, ενώ στην συνέχεια ασχολήθηκε με την κιθάρα. Τα αδέρφια του, ήδη από το 1948, ξεκινούν να εργάζονται ως μουσικοί έτσι και ο Παναγιώτης τους ακολουθεί λίγα χρόνια αργότερα γύρω στο 1953. Έπαιζε κιθάρα και τραγουδούσε, με ιδιαίτερη προτίμηση και αγάπη κυρίως στα λαϊκά και ελαφρά τραγούδια όπως (βαλς, ταγκό κτλ) αυτά των Γούναρη, Μαρούδα, Πατέτσου κ.α. Για αυτό και ως νέος συμμετείχε πολλές φορές σε καντάδες με φίλους του, τα βράδια του καλοκαιριού στα στενά της Κερατέας, ενώ πολύ αργότερα υπήρξε ενεργό μέλλον της Δημοτικής Ευρωπαϊκής Χορωδίας (4φωνης) του Δήμου Κερατέας. Έπαιζε και συνοδευτικά με ακόρντα και σόλο. Χαρακτηριστικό ο ίδιος λέει «έπαιζα και τραβηχτα...» εννοώντας το σόλο παίξιμο.

Ο Παναγιώτης Στουραϊτης πέθανε στις 21 Αυγούστου 2014²¹⁰.

²⁰⁹Οι πληροφορίες προέρχονται από τον ίδιο τον Παναγιώτη Στουραϊτη μετά από δύο συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στις 16/5/2011 και 17/5/2011.

Η μουσική δραστηριότητα των αδερφών Στουραϊτή

Τα πρώτα χρόνια δούλευαν έχοντας μαζί και τον πατέρα τους, Κώστα Στουραϊτή στο βιολί, ενώ μετά το 1955 περίπου που αποσύρθηκε, συνεργάζονταν με μουσικούς από την Αθήνα, τους οποίους έβρισκαν μέσω του τότε καφενείου μουσικών στην Ομόνοια. Είχαν συνεργαστεί με τους Κερατιώτες Βαγγέλη Στουραϊτή, Θανάση Ανδριανό, Τάκη Κολιαδήμα, Νίκο Διοσμαρίνη, με τον Κουβαριώτη Αντώνη Μητρογιάννη στο σαντούρι κ.α. αλλά και με «ξένους» μουσικούς όπως τους κλαρινίστες Νίκο Καρακώστα και Κουτσομούτη, τον βιολιτζή Νίκο Ρεγκούκο και δύο φορές με τον Ναύτη (Βαγγέλη Ανδριά) σε δύο γάμους ο ένας στη Μπάλα²¹¹ και ο άλλος στον Κουβαρά. Πολλά τα γλέντια που πήραν μέρος δημόσια και ιδιωτικά, συνήθως τις απόκριες, ενώ συμμετείχαν και στο έθιμο για τις φωτιές του Αγίου Γιάννη Κλειδώνα τον Αύγουστο.

Τα αδέρφια Στουραϊτή (ή αλλιώς Πιπίνηδες ή και Πιπινάκια) εργάζονταν όχι μόνο στην Κερατέα αλλά και στα γύρω χωριά των Μεσογείων και λίγες φορές σε Αθήνα και ΒΑ Αττική όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω. Πιο συγκεκριμένα, και σύμφωνα με τις μαρτυρίες των Παναγιώτη και Δημήτρη Στουραϊτή είχαν εργασθεί στην Ανάβυσσο, στην Καμάριζα στο πανηγύρι του Αγ. Κωνσταντίνου της Αγίας Τριάδας και της Αγίας Βαρβάρας, στο Κορωπί, στο Μαρκόπουλο στο «Καρτέρι»²¹², στο Λαύριο σε γάμους²¹³, στο εξωκλήσι της Ζωοδόχου Πηγής στο Πάνειο Όρος, στον Κουβαρά στο καφενείο του ξάδελφου τους Γιώργου Στουραϊτή, στα Καλύβια. Επίσης είχαν παίξει στο πανηγύρι των Αγίων Αναργύρων στον «Πεύκο»²¹⁴ στον οικισμό της Πλάκας Κερατέας.

Στην Κερατέα δούλευαν για χρόνια στο οινομαγειρείο του Μαρινάκη²¹⁵. Επίσης είχαν παίξει στο καφενείο του Λάμπρου Ρουμπάνη στα Πάνω Καφενεία, στου

²¹⁰ Πληροφορία από τα εκκλησιαστικά αρχεία του Ι.Ν. Αγίου Δημητρίου Κερατέας, Βιβλίο Θανάτων.

²¹¹ Πρώην οικισμός της Κοινότητας Σταμάτας Αττικής στην ΒΑ Αττική. Σήμερα έχει μετονομαστεί σε Ροδόπολη και αποτελεί Δημοτική Κοινότητα Διονύσου μετά τον Καλλικράτη.

²¹² «Και το 1928 το Μαρκόπουλο απέκτησε το πρώτο του “Εξοχικόν Κέντρον Διασκεδάσεως”. Ήταν το Καρτέρι, του Δημητρίου Γεωργίου Δρίτσα, ή επί το λαϊκότερον η Μπούρα του Μητσογιώργη. Βρισκόταν στη θέση Πιστικό στις επι της λεωφόρου Σουνίου στις νότιες παρυφές του Μαρκοπούλου και βαφτίστηκε Καρτέρι από τον Ιωάννη Σπυράκη, λόγω των κηρυγερικών επιδόσεων του ιδιοκτήτη του. [...] Αργότερα εξελίχθηκε σε Εξοχικόν Κέντρον, στο οποίο κατέληγε η βόλτα ή νυφοπάζαρο του Μαρκοπούλου, ενώ ακόμα πιο μετά κατέληξε σε Κέντρον Διασκεδάσεως μετά μουσικής, αφού τα Σαββατοκύριακα έφερνε όργανα και τραγουδιστές.» ΜΕΘΕΝΙΤΗΣ Δημ. Σταμάτης, *Το Μαρκόπουλο των Μεσογείων, Οδοιπορικό στους αιώνες*, Έκδοση Νίκος Κ. Λυμπέρης, Μαρκόπουλο 2007, σελ. 302.

²¹³ Στο φωτογραφικό παράρτημα υπάρχει φωτογραφία από πατινάδα στο Λαύριο.

²¹⁴ Ταβέρνα των αδερφών Κατσίκη που συνεχίζει να λειτουργεί μέχρι και σήμερα στην ίδια θέση.

²¹⁵ Βλέπε φωτογραφικό παράρτημα. Επίσης Ο Παναγιώτης Στουραϊτής μας ανέφερε πως επί δύο χρόνια έπαιζαν κάθε βδομάδα στο καφενείο του π. Ντίνου Λέπουρη (τότε λαϊκός). Όταν

«Λευτεράκη» καφενείο του Ελευθερίου Παπανικολάου στην πλατεία Κανατά ή αλλιώς στην Λεύκα. Είχαν παίξει στο καφενείο του ΓιωργοΜανώλη (Πάνω Καφενεία) για την επιτυχία στις εκλογές του 1952 του δημάρχου Κωνσταντίνου Χρ. Πρίφτη (Κωτσιγαϊδούρη, 1902-1966²¹⁶). Είχαν δουλέψει σε πανηγύρι της Αγίας Τριάδος στον Καροποϊού²¹⁷ με δυο μουσικούς από το Μαρκόπουλο, τον Γιώργο Τσάκλη στο μπουζούκι και κάποιον ακόμα στο σαντούρι, πιθανολογούμε ότι ήταν ο Σταυρος Σταύρου ή Παναγάκης²¹⁸, τελευταίος σαντουριέρης του Μαρκοπούλου. Μάλιστα όπως ανέφεραν ο Μήτσος και ο Παναγιώτης Στουραΐτης, όλα τα χρόνια που ήταν ενεργοί μουσικοί έκαναν πρόβες σχεδόν καθημερινά ώστε να αναπτύξουν το ρεπερτόριο τους και να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες της δουλειάς.

Τα αδέρφια Στουραΐτη ή αλλιώς οι Πιπίνηδες ή τα Πιπινάκια όπως του αποκαλούσαν χαϊδευτικά σταμάτησαν να εργάζονται γύρω στο 1970.

Εικόνα 4.12 Τα αδέρφια Στουραΐτη ή Πιπίνηδες ή τα Πιπινάκια σε ημερήσιο πανηγύρι σε κάποιο εξωκλήσι.

προσπαθήσαμε να το διασταυρώσουμε από τον ίδιο τον π. Κωνσταντίνο Λέπουρη εκείνος το αρνήθηκε.

²¹⁶ Πληροφορία από το ταφικό μνημείο στο Κοιμητήριο της Κερατέας. Ο Κωνσταντίνος Πρίφτης διετέλεσε Δήμαρχος Κερατέας 1952-1960. Πληροφορία από ΡΩΜΑΣ 2008, σελ.218-219.

²¹⁷ Οι μέχρι τώρα πληροφορίες σχετικά με την καφετέρια του Καροποϊού δεν μας έχουν δείξει να φιλοξενούσε ζωντανή μουσική. Σύμφωνα με την μαρτυρία όμως του Παναγιώτη Στουραΐτη ότι είχαν δουλέψει εκεί της Αγίας Τριάδος πιθανολογούμε ότι αυτό ήταν μια μεμονωμένη περίπτωση, λογικά στις αρχές τις δεκαετίας του '50 ώστε λίγοι να το θυμούνται.

²¹⁸ ΜΕΘΕΝΙΤΗΣ 2007, σελ. 301.

4.1.14 Κολιαδήμας Τάκης (Δημήτρης , Τάκης Πούφης)²¹⁹, τραγούδι- κιθάρα

Γεννημένος το 1928 στην Κερατέα. Γιος του Γεωργίου Κολιαδήμα και της Ελευθερίας Σοφρώνη. Έμεινε ορφανός από μητέρα μικρός, και μεγάλωσε με τον παππού του και την θεία του Μαρίνα Σοφρώνη, σύζυγο του Θανάση Ανδριανού, ο οποίος τον ώθησε στην δουλειά. Παντρεύτηκε την Έλλη Μιχάλη (ή αλλιώς Ντουράζη) γύρω στο 1945-1950. Το κύριο επάγγελμα του ήταν η γεωργία και αργότερα δούλεψε και στο εργοστάσιο της ΔΕΗ στο Λαύριο. Το ρεπερτόριο που τραγουδούσε ήταν δημοτικά, αρβανιτικά και αμανέδες. Δούλευε σε όλη την Αττική και κυρίως στα Μεσόγεια αλλά και στα αρβανιτοχώρια της ΒΑ Αττικής. Στην Κερατέα συνεργαζόταν σχεδόν με όλους τους συναδέλφους του αφού υπάρχουν φωτογραφίες με τους Βαγγέλη και Θύμιο Στουραΐτη, Σταμάτη και Μήτσο Στουραΐτη (Πιπίνιδες). Επίσης συμμετείχε πάντα στα συγκροτήματα των Γιώργου Παπασιδέρη, Μίμη Ανδριανού, Γιώργου Κόρου και του Μιστόκλη όταν αυτοί δούλευαν στην Κερατέα. Από το φωτογραφικό υλικό προκύπτει ότι δούλευε και με πολλά λαϊκά-δημοτικά συγκροτήματα όταν έρχονταν στην Κερατέα. Το φωτογραφικό υλικό που εντοπίστηκε τον δείχνει σε πανηγύρια της Κερατέας με ορχήστρες λαϊκές όπως του Πρόδρομου Τσαουσάκη, αλλά και δημοτικές όπως του κλαριτζή Γιώργου Γούση, με την ορχήστρα του οποίου ηχογράφησε και ένα τραγούδι σε δίσκο 45 στροφών, τσάμικο με τίτλο «Γιατί παιδιά με δέρνετε» από την Εταιρία Μινόρε με αριθμ. 105. Στις φωτογραφίες εμφανίζεται πάντα σχεδόν με κιθάρα στα χέρια, αν και από την παρούσα έρευνα δεν προκύπτουν στοιχεία σχετικά με την κατάρτισή στο όργανο. Εξάλλου, έμεινε στην ιστορία και θύμηση του κοινού αλλά και των συναδέλφων του²²⁰ ως ένας πολύ καλλίφωνος τραγουδιστής. Πέθανε στις 15 Δεκεμβρίου 1999.

²¹⁹Οι πληροφορίες προέρχονται από τον Παναγιώτη Γ. Μιχάλη (Ντουράζη) κουνιάδο του Κολιαδήμα μετά από μία συνέντευξη που μου παραχώρησε στις 15/10/2011 και τις ξαδέρφες του Γιαννούλα Αντωνίου και Ελένη Σωτήρχου (το γένος Ανδριανού) 13/2/2011, 26/2/2011 και 15/10/2013 .

²²⁰Μας τον έχουν αναφέρει ως καλλίφωνο συνάδελφο οι Σαραγούδας, Καρατάσος κα.

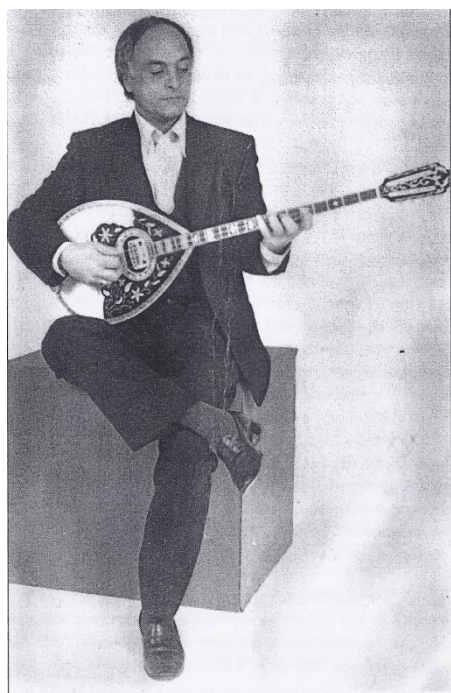
0. Έτοιμη η μουσική κομπανία, έτοιμα και τα γκαρσόνια, ο Βαγγέλης Λουκάς, ο Νίκου Ιουκάς και ο Νίκος Αγγελόπουλος να υποδεχτούν και να ευχαριστήσουν τους πελάτες-πανηγυριστές στο μαγαζί του Βαγγέλη Δαρζέντα που εικονίζεται σκυμμένος (1957).

Εικόνα 4.13 Αριστερά ο Τάκης Κολιαδήμας ή Πούφης με την κιθάρα.²²¹

²²¹ Φωτογραφία με Λαϊκή Ορχήστρα στην Καμάριζα σε πανηγύρι του Αγίου Κωνσταντίνου στο μαγαζί του Βαγγέλη Δαρζέντα το 1957. ΠΕΠΠΑΣ Γιώργος, *Η Καμάριζα χθες και προχθές*, Εκδόσεις ΚΥΠΡΗ, Αγ. Κωνσταντίνος Λαυρεωτικής 2014, σελ. 118.

4.1.15 Στουραϊτης Ε. Θύμιος, μπουζούκι²²²

Γεννημένος στην Κερατέα την 1^η Φεβρουαρίου του 1942. Προέρχεται από μουσική οικογένεια. Γιος του Βαγγέλη Στουραϊτη και της Σοφίας Μαρινάκη, έχει έναν ακόμα αδερφό το Βασίλη. Σε ηλικία έξι ετών, ένας θείος του κάνει δώρο για τη γιορτή του ένα μαντολίνο από το οποίο εκείνος αφαιρεί δύο χορδές για να μοιάζει περισσότερο στο μπουζούκι. Σιγά σιγά αρχίζει να βγάζει μόνος του τραγούδια που ήξερε ή άκουγε στο ραδιόφωνο. Έτσι, ο πατέρας του στα έξι, του αγοράζει μια κιθάρα και τον στέλνει σε δάσκαλο μουσικής. Επειδή όμως, δεν του άρεσε το ρεπερτόριο που του έδειχνε ο δάσκαλός του, παράτησε την κιθάρα και στα επτά του παίρνει το πρώτο του μπουζούκι (τρίχορδο). Στα δώδεκά του παίζει πρώτη φορά στο καφενείο του θείου του Μαρινάκη στην πλατεία και από τότε ο πατέρας του τον παίρνει στις δουλειές μαζί του, «...τα έπαιζα όλα, τσάμικα, καλαματιανά... μόνο κλέφτικα δεν έπαιζα...» λέει χαρακτηριστικά. Σε αυτά τα χρόνια συνεργάστηκε με

Εικόνα 4.14 Ο Θύμιος Στουραϊτης.

όλους σχεδόν τους τοπικούς μουσικούς της Κερατέας. Στα δεκαπέντε του σταματάει να δουλεύει και να παίζει μπουζούκι και το 1959 στα δεκαεπτά του χρόνια που έδωσε εξετάσεις και μπήκε στην Σ.Τ.Υ.Α. (Σχολή Τεχνικών Υπαξιωματικών Αεροπορίας), την οποία τελείωσε μετά από δύο χρόνια μετατιθέμενος αρχικά στην Ελευσίνα και στην Τανάγρα έπειτα. Στα δεκαεννιά του, ξαναρχίζει να ασχολείται με τη μουσική παράλληλα με την υπηρεσία του στην Αεροπορία την οποία στα 22 του αφήνει, αφού επέλεξε να ασχοληθεί με το μπουζούκι (τετράχορδο αυτή τη φορά) επαγγελματικά πια. Αρχικά, πηγαίνει στην αρχή στο Θεόδωρο

²²² Οι πληροφορίες προέρχονται από τον ίδιο τον Θύμιο Στουραϊτη σε δύο συνεντεύξεις που μου παραχώρησε στις 24/2/2011 και στις 15/6/2011 οι οποίες επιβεβαιώθηκαν από το ένθετο του cd «Θύμιος Στουραϊτης», Μπουζουζήδες Νο 4, SONY/PORTRAIT, Υπευθ. Έκδοσης Κώστας Χτζηδουλής, Επιμέλεια-Κείμενα Γιώργος Τσάμπρας, Αθήνα 1995, από μια συνέντευξη που είχε παραχωρήσει στον Άρη Νικολαΐδη τον Ιούλιο του 2005 για το Διαδικτυακό Περιοδικό για το Λαϊκό Τραγούδι «Η Κλίκα» και επίσης από το . Ντέφι (περιοδικό), Θύμιος Στουραϊτης Ένας μπουζουζής στην Κερατέα, Τεύχος 9, 10-11/83, σελ. 40-42.

Δερβενιώτη για να τον ακούσει και να του πει την γνώμη του. Εκείνος τον ενθαρρύνει να ασχοληθεί και έτσι στη συνέχεια πηγαίνει στο καφενείο μουσικών στην Σατωβριάνδου στην Ομόνοια, όπου σύχναζαν οι μουζουξήδες, και από εκεί ξεκινά η καριέρα του²²³.

Από το καφενείο μουσικών γνωρίζεται με το Γιάννη Παπαϊωάννου, με τον οποίο αρχίζει να συνεργάζεται σε πανηγύρια μαζί με τους Γιώργο Λαύκα και Ρίτα Σακελαρίου. Λίγο πριν αφήσει την Αεροπορία γύρω στο 1964 συνεργάζεται με την Βίκυ Μοσχολιού στο «Τζίμη του Χοντρού» μαζί με το Βασίλη Βασιλειάδη και το Σταμάτη Κόκοτα που ακόμα δεν έχει εμφανιστεί ως τραγουδιστής και παίζει και αυτός μπουζούκι. Στη συνέχεια πηγαίνει για λίγο στην «Φωλιά» και μετά στο «Χάραμα» στην Καισαριανή με Γιάννη Παπαϊωάννου, Ρίτα Σακελαρίου, Άντζελα Γκρέκα και Γιώργο Χατζηαντωνίου, ενώ στη συνέχεια πηγαίνει στην Κοκκινιά στο Κεφάλαια, ενώ από εκεί ο Σπύρος Ζαγοραϊός τον παίρνει στον Μάτσα για ηχογραφήσεις. Την σεζόν 1968-69 δουλεύει στο Κουίντα στη Φωκίωνος Νέγρη με δεύτερο μπουζούκι το Μάκη Ευθυμίου όπου εμφανιζόταν η Μπέμπα Μπλάνς και η Καίτη Αμπάβη. Το 1969 κάνει πρόβες με το Μανώλη Χιώτη για τα «Ξημερώματα» στην Πατησίων, αλλά τελικά δεν συνεργάστηκαν. Τη σεζόν 1969-70 δουλεύει στην «Λουζιτάνια» στο Αιγάλεω με το Σπύρο Ζαγοραίο, ενώ την επόμενη χρονιά εμφανίζεται στο Κάσπα στην Κοραή και στο Κόπακαμπάνα. Από το 1971 μέχρι και το 1975, για πέντε συνεχόμενες σεζόν δουλεύει μόνιμα στη «Φαντασία» όπου και συνεργάστηκε με τους Γρηγόρη Μπιθικώτση, Τόλη Βοσκόπουλο, Μιχάλη Μενιδιάτη, Πόλυ Πάνου, Γιάννη Καλατζή, Γιάννη Πουλόπουλο, Φίλιππο Νικολάου, Γιάννη Βογιατζή και Χρήστο Νικολόπουλο. Μετά τη Φαντασία πηγαίνει στο «Ζορμπά» πάλι με την Πόλυ Πάνου. Το 1976 συνεργάζεται με τον Γιάννη Καραμπεσίνη και τη Μαίρη Μαράντη στο κέντρο «Αθήνα», ενώ το 1977 έφυγε για Γερμανία απ' όπου γύρισε στα τέλη του 1980. Εκεί, εργάστηκε σε όλες τις μεγάλες πόλεις και έγινε συνιδιοκτήτης σε δύο ελληνικά νυχτερινά κέντρα. Σε ένα από αυτά, στην Φρανκφούρτη, συνεργάστηκε με τον Πόλυ Κερμανίδη, και με την Πόλυ Πάνου. Τον Απρίλιο του 1981 άνοιξε δικό του νυχτερινό κέντρο στην Κερατέα το οποίο διατήρησε μέχρι τον Μάιο του 1984. Στην διάρκεια της καριέρας του συνεργάστηκε επίσης με το Γιώργο Ζαμπέτα, την Καίτη Γκρέη, τη Δούκισσα, τη Μαίρη Λίντα, το

²²³Να αναφέρουμε ότι μετά από ένα γάμο γύρω στο 1980 απέκτησε δύο κόρες, την Σοφία και την Λουτσιάννα.

Δημήτρη Κοντογιάννη, τον Πάνο Μαρίνο κ.α. Επίσης, πέρασε και από τα νυχτερινά κέντρα «Νεράιδα», «9/8», «Βικτώρια».

Μερικές από τις περιοδείες που έκανε στο εξωτερικό ήταν το 1970, στην Αμερική με τον Γιώργο Νταλάρα κάνοντας τρεις εμφανίσεις σε Σικάγο, Βοστώνη και Νέα Υόρκη, το 1972 για μερικές εμφανίσεις στον Καναδά με τον Νίκο Ξανθόπουλο και τον Νίκο Πάνου, και στο τέλος της σεζόν 1973-74 που συνεργάζεται με την Πόλυ Πάνου πηγαίνουν μαζί για 34 εμφανίσεις στην Γερμανία.

Εκτός από τα νυχτερινά κέντρα και τις μεγάλες πίστες, το καλοκαίρι ειδικότερα δούλευε και σε πανηγύρια. Όπως ο ίδιος αναφέρει, θυμάται ότι είχε δουλέψει με το Γιάννη Ταλιούρη και το Βαγγέλη Σούκα σε ένα πανηγύρι στο Μαρκοπούλο (Μεσογείων) του Αγ. Κωνσταντίνου. Στο Άργος με τη Ρίτα Σακελλαρίου και τη Λέλα Παπαδοπούλου και στο Κορωπί με τη Βίκυ Μοσχολιού.

Δισκογραφία:(ή «φωνοληψίες» όπως τις αποκαλεί ο Στουραϊτης). Ηχογραφήσε συστηματικά για οχτώ χρόνια περίπου από το 1965 μέχρι το 1972²²⁴ με κύριους συνεργάτες στα περισσότερα, τους Χρήστο Ψαρρό και το Χρήστο Νικολόπουλο. Το πρώτο τραγούδι ήταν του Ζαγοραίου, το «Ποιος είσαι και από που κρατάς», ενώ στη συνέχεια ηχογραφεί εκατοντάδες τραγούδια, μεταξύ των οποίων και του Στέλιου Καζαντζίδη (όλα του Βασιλειάδη) «Κάψε κάψε τι θα κάψεις», «Κι όμως κυρία μου οι άντρες κλαίνε», «Σαββάτο σήμερα μπα σε καλό μου», «Στα βράχια της Πειραιϊκής», «Πάρε τα χνάρια», του Τόλη Βοσκόπουλου οι «Αναμνήσεις», «Έχω μιαναρραβωνιέρα», «Ψύλλοι στ' αυτιά μου μπήκανε», του Κουγιουμτζή που ερμήνευσε ο Γιώργος Νταλάρας «Να τα 'νε το 21'», «Το σακάκι μου κι αν στάξει» του Καλατζή «Ο Σταμούλης ο λοχίας», «Επιπόλαιος», του Πάριου «Καθισμένος στο απέναντι παγκάκι» κ.α. Στα οχτώ χρόνια συστηματικών ηχογραφήσεων συνεργάστηκε επίσης, με το Γιώργο Μητσάκη, τη Λίτσα Διαμάντη, Δούκισσα, τη Φωτεινή Μαυράκη, τον Πόλη Κερμανίδη, τον Πάνο Μαρίνο, το Θεόδωρο Σιναϊδη το Θεόδωρο Δερβενιώτη, τον Απόστολο Καλδάρη, το Μάνο Λοΐζο²²⁵, το Μπάμπη Τσετίνη, το Βαγγέλη Περπινιάδη και με τους επίσης μουζουξήδες Γιώργο Λαύκα, Γιάννη Καραμπεσίνη, το Γιάννη Παπαϊωάννου, τον Άκη Πάνου, το Γιάννη Μωραϊτή, το Χρήστο Ψαρρό, το Χρήστο Νικολόπουλο, Στέλιο Μακρινιάκη, Μίμη

²²⁴ Σταμάτησε την συνεργασία με εταιρίες αλλά συνέχισε να ηχογραφεί διάσπαρτα και μεμονωμένα.

²²⁵ Στον δίσκο του Μάνου Λοΐζου *Θαλασσογραφίες* (MINOS 127LP- 538549 CD) του 1970 συμμετέχει ως μουζουξής μαζί με τους Στέλιο Ζαφειρίου, Θανάση Πολυκανδριώτη, Χρήστο Νικολόπουλο και Θανάση Ξαπλαντέρη. ΣΥΛΙΒΟΣ Θανάσης (επιμέλεια), *Μάνος Λοΐζος απ' την μνήμη στην καρδιά*, Μετρονόμος, Αθήνα 2012, σελ. 250.

Ξαπλαντέρη κ.α. Σε αυτά ταοκτώ χρόνια δούλεψε σε διάφορες εταιρίες, κυρίως με την Odeon αλλά και με τις Columbia, Philips, Sony και Πολυφών στην οποία έκανε το πρώτο του δισκάκι με δικά του σόλο το 1968-69. Έχει συνθέσει γύρω στα είκοσι τραγούδια και πολλά σόλο. Από τα τέλη του 1980, όταν επέστρεψε από την Γερμανία ξαναέπιασε το τρίχορδο με το οποίο συνεχίζει να δουλεύει. Μετά τα 1984 όταν και έκλεισε το νυχτερινό κέντρο στην Κερατέα επέλεξε να μην ξαναεμφανιστεί σε «μεγάλες πίστες» και συνεχίζει να εμφανίζεται σε μικρά μαγαζιά με συγκεκριμένο ρεπερτόριο, με βασική συνεργάτιδα τα τελευταία χρόνια τη λαϊκή τραγουδίστρια Μαρία Καπετανίδου. Μένει μόνιμα στην Κακή Θάλασσα Κερατέας.

4.1.16 Πρίφτη Ρούλα, τραγουδίστρια

Γεννήθηκε στην Κερατέα το 1944 και βαπτίστηκε Σωτηρία, αν και όλοι την ξέρουν από μικρή ως Ρούλα. Ήταν η κόρη του Σπύρου Πρίφτη και της Ανδρονίκης Αντωνίου (Γούλα), οι οποίοι ήταν κτηνοτρόφοι και έτσι το σπίτι που μεγάλωσε ήταν λίγο έξω από το χωριό της Κερατέας όπου βρίσκονταν και τα μαγιά της οικογένειας. Επειδή από πολύ

μικρή της άρεσε η μουσική και ιδιαίτερα το τραγούδι, έπεισε τον πατέρα της να την πάει στον ωδείο, και έτσι από τα δεκαπέντε μέχρι τα είκοσί της (1960-65 περ.) παρακολούθησε μαθήματα φωνητικής, θεωρητικών της ευρωπαϊκής μουσικής και σολφέζ, σε ωδείο των Αθηνών, το οποίο βρισκόταν στην Πειραιώς με δασκάλα την Ζοζεφίνα Σαμοθράκη.

Στα δεκαεννιά περίπου, έκανε την πρώτη επίσημη εμφάνιση στη Λάρισα, στη Λέσχη Αξιωματικών για τις Απόκριες με ελαφρά και ελαφρολαϊκά τραγούδια. Από τις πρώτες εμφανίσεις της στην Κερατέα ήταν στις αρχές τις δεκαετία του '60, όταν τραγούδησε στο πανηγύρι της Αγίας Τριάδος (μάλλον στου Ασημάκη), με ορχήστρα τους Διονυσίου, Μανησαλή, Αργύρη Βαμβακάρη Στουραϊτή, Νίτσα Αντωνάτου, Μαίρη Πετράκη. Από τη γνωριμία της με τους μουσικούς που έπαιζαν στο πανηγύρι αυτό, τις δύο επόμενες χρονιές εργάστηκε στου Κεφάλου με Μιχάλη Μενιδιάτη, Απόστολο Καλδάρου, Φούλη Δημητρίου, Νίτσα Αντωνάτου, τον τρελό το

Εικόνα 4.15 Το εξώφυλλο δίσκου με την Ρούλα Πρίφτη και τον Γιώργο Μπίλη.

Βασιλειάδης, Σπύρο Δημητρίου, Μαίρη Κάλλη και το Στράτος Διονυσίου, και στη συνέχεια στο Περιβόλλα. Το επόμενο καλοκαίρι εμφανίστηκε στο Χρυσό Βαρέλι με νησιώτικο πρόγραμμα στην παραλιακή. Ακολούθως, πήγε για έξι μήνες στην Κύπρο μαζί με την Άρτεμη Δεληγιώργη. Η ορχήστρα ήταν ήδη εκεί (πριν την εισβολή), τρεις μήνες Λευκωσία και τρεις στη Λάρνακα, ενώ στη συνέχεια εργάστηκε για δύο χρόνια σε ένα πλωτό καράβι στο Ισραήλ. Επίσης, εμφανιζόταν στο Τελ Αβιβ στο καφέ Αριαάνα, στα Ιεροσόλυμα, με τον Κώστα Σαμιωτάκη κιθάρα και τον Κώστα Κανιάκα από τους Σοφάδες Καρδίτσας στο μπουζουκι με ελληνικό λαϊκό ρεπερτόριο. Επίσης, εργάστηκε στη Χάιφα τραγουδώντας με τη Μαίρη Οικονομίδου στο Café Vasili. Επιστρέφοντας από το Ισραήλ εργάστηκε για μια σεζόν περίπου στο «Βελούχι» (υπόγειο Παπαχρήστου Ομόνοια) με Αλέκο Κιτσάκη Βασίλη Σούκα, Κώστα Σούκα(κιθαρα) και Καψάλης (βιολί). Εκεί τραγουδούσε συρτά,καλαματιανά και λαϊκοδημοτικά. Από την επόμενη σεζόν και μετά τη συνεργασία της με το Μανώλη Μπαρμπεράκη, καθιερώθηκε ως τραγουδίστρια του νησιώτικού ρεπερτορίου, μέχρι το 2001 όταν και αποσύρθηκε από την ενεργό δράση.

Δούλεψε με όλους σχεδόν τους νησιώτες καλλιτέχνες, τα περισσότερα χρόνια δίπλα στους Γιώργο Μπίλη και τον Μανώλη Μπαρμπεράκη. Στην επαγγελματική της πορεία συνεργάστηκε επίσης με τους Νίκο Οικονομίδη, Μπάμπη Βενέτη, Λέττα και Νικηφόρο Κορρέ, Μαρία Σκουλά, Νίκο Ευβοιωτη, Στάθη και Βαγγέλη Κουκουλάρη, Βασίλη, Νίκο και Νικόλα Χατζόπουλο, Αντώνη Κονιτόπουλο, Νίκο Κονιτόπουλο, Νικόλα και Δημήτρη Μπαρμπεράκη (Φακίνο), Βασίλη τον Κατράκο και Μήτσο Βελουσαίο από την Εύβοια, Λεονάρδο Μπουρνέλη, Γιώργο και Λέλα Παπαδοπούλου, Χάρη Καράβολα, Κώστα Ρώτα και πολλούς άλλους.

Το χειμώνα εμφανιζόταν σε νυχτερινά κέντρα όπως το Αιγαίο, Άνεσις, Χρυσό Βαρέλι κ.α. και το καλοκαίρι σε πανηγύρια και γάμους σε όλη την Νότια Ελλάδα. Πέρασε σχεδόν σε όλα τα νησιά των Κυκλάδων αλλά και των Δωδεκανήσων, την Εύβοια, την Κρήτη. Επίσης ταξίδεψε για να τα τραγουδήσει στον απόδημο ελληνισμό μία φορά στην Αυστραλία και δύο φορές στην Αμερική (Ν. Υόρκη, Ν. Τζέρσεϋ, Αστόρια και Μανχάταν).

Ξεκίνησε να ηχογραφεί στην PANIVAR του Δημήτρη Πολίτη, ενώ τις περισσότερες ηχογραφήσεις έχει στην εταιρία Αιγαίον του Γ. Μπίλη. Δισκογράφησε πάνω από 60 τραγούδια ενώ συμμετείχε σε άλλα τόσα ως Β' φωνή. Συνέθεσε μουσικά και στιχουργικά επίσης πάνω από 20 τραγούδια. Όπως μας διηγήθηκε, πάντα ήθελε να γράψει ένα τραγούδι που να εξυμνεί τα μέρη που γεννήθηκε, τα Μεσόγεια

και την Κερατέα ειδικότερα. Το 1976 έκανε εγχείρηση από πολύποδα στις φωνητικές χορδές, από τον Κερατιώτη γιατρό ΩΡΛ Βαγγέλη Λιάπη. Στον ενάμιση μήνα μετεγχειρητικής και πλήρους αφωνίας, έγραψε τους στίχους για τα «Μεσόγεια» και αμέσως μετά την αποθεραπεία της φωνής της, ήταν το πρώτο που ηχογράφησε. Ακόμα και σήμερα αποτελεί έναν άτυπο «Εθνικό “Υμνο» για όλους τους Μεσογείτες.

Εργαζόταν μέχρι το 2001 όταν και αποσύρθηκε, επιστρέφοντας στην Κερατέα όπου και διαμένει μόνιμα.

4.2 Ερασιτέχνες μουσικοί

Εκτός των μουσικών με επαγγελματική δραστηριότητα που παρουσιάστηκαν παραπάνω, από την έρευνα προέκυψαν και κάποιοι οι οποίοι αν και ασχολήθηκαν με τη μουσική, δεν φαίνεται να είχαν ενεργό επαγγελματικό ρόλο στην τοπική ζωή της Κερατέας. Αυτοί είναι οι: Σταύρος Γκίνης (περιπτεράς) - βιολί, Σπύρος Γ. Χατζής (Μπιζάνι) - βιολί, Μιχάλης Κ. Κοσμάς - βιολί, Στουραϊτής Αλέκος - μπουζούκι²²⁶, Θύμιος Στουραϊτής-παππούς του προαναφερόμενου που έπαιζε πιθανόν κάποιο είδος τζουρά ή ταμπουρά ή και λύρας²²⁷, Θεμιστοκλής Παναγιωταράκος²²⁸- μαντολίνο, Σταμάτης Σοφρώνης (Πούφης ή Χασομέρης) – μπουζούκι, ΔημητρηςΔιον. Στουραϊτής – μαντολίνο και ο Νίκος Ευ. Ρώμας – μαντολίνο, που πολλές φορές συνόδευε τους Πιπίνηδες σε γάμους. Αυτό το μαρτυρεί και το φωτογραφικό υλικό²²⁹ αλλάτο επιβεβαίωσαν και τα αδέρφια Στουραϊτή. Βέβαια, από την παρούσα έρευνα, δεν προκύπτει ότι είχε σημαντική δράση στα τοπικά μουσικά δρώμενα μεμονωμένα ως μουσικός.

4.3 Μεσογείτες μουσικοί στην Κερατέα

Μια άλλη ομάδα μουσικών εκτός των Κερατιωτών και των μεγάλων ονομάτων που πέρασαν από την Κερατέα, και στους οποίους θα γίνει αναφορά πιο

²²⁶ Τα ανίψια του Δημήτρη και Παναγιώτης Στουραϊτής μας ανέφεραν ότι ο θείος τους Αλέκος Στουραϊτής έπαιζε μπουζούκι αλλά διατηρούμε κάποιες επιφυλάξεις ως προς το όργανο, ίσως ήταν κάποιο άλλο ίσως μαντολίνο, καθώς γεννημένος κοντά ή και πριν το 1900.

²²⁷ Σε συνέντευξη του Θύμιος Στουραϊτή (μπουζούκι) στον Γιώργο Κοντογιάννη για το περιοδικό Ντέφι το 1983, η οποία πραγματοποιήθηκε στο κέντρο διασκέδασης που διατηρούσε ο ίδιος στην Κερατέα, ήταν παρών και ο πατέρας του Βαγγέλης Στουραϊτής (βιολί). Στην ερώτηση λοιπόν για τους προγόνους του φαίνεται ο Θύμιος να απευθύνεται προς τον πατέρα του, μεταφέρουμε το απόσπασμα: *Ντέφι: Οι παππούδες σου παίζαν κανένα όργανο; Θύμιος: Δεν ξέρω. (Πατέρα, παίζαν κανένα όργανο παλιά στην οικογένεια πριν από σένα; - Λύρες τέτοια πράγματα).* Βλ. Ντέφι (περιοδικό), *Θύμιος Στουραϊτής Ένας μπουζουζής στην Κερατέα*, Τεύχος 9, 10-11/83, σελ. 40-42.

²²⁸ Αδερφός του Γιώργου και του Μιχάλη που καταγράφουμε πιο πάνω.

²²⁹ Βλέπε Φωτογραφικό Παράρτημα σελ.

κάτω, αναφέρονται επίσης και κάποιοι Μεσογείτες από τα διπλανά χωριά όπως ο Κουβαράς και το Μαρκόπουλο. Αυτοί είτε έρχονταν σαν μία ομάδα αυτόνομη να παίξουν στην Κερατέα, όπως τις Απόκριες οι Κουβαριώτες Παναγιώτης Γκίκας – πίπιζα και ο Δημήτρης Γκίνης (ή Μίκλιος) – νταούλι, είτε πλαισίωναν τις τοπικές ορχήστρες σε γάμους και πανηγύρια. Στην ομάδα αυτή σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας εργασίας κατατάσσονται πέντε άτομα, αν και είναι πιθανό ότι υπήρχαν και άλλοι, αφού από τις συνεντεύξεις προκύπτει ότι οι περισσότεροι από τους καταγραφέντες είχαν εργασθεί και σε άλλα χωριά των Μεσογείων καιάρα και στην Κερατέα πρέπει να είχαν εργασθεί πολλοί άλλοι Μεσογείτες. Οι πέντε που προαναφέρθηκαν και για τους οποίους δεν θα δοθούν βιογραφικά σημειώματα καθώς είναι κάτι που ξεφεύγει από τα όρια της παρούσας εργασίας, είναι οι Γκίκας Παναγιώτης – πίπιζα (1923-2015), Δημήτρης Γκίνης ή Μίκλιος -τούμπανο (νταούλι, 1922-1990) και ο Αντώνης Μητρογιάννης - σαντούρι από τον Κουβαρά²³⁰. Σε αυτούς μπορούν να προστεθούν και οι Μαρκοπουλιώτες Τσάκλης Γιώργος (μπουζούκι) και Σταύρος Σταύρου ή Σταυροπαναγάκης, σαντούρι, οι Δημήτρης Ζαγουρή(1906-1966)και Μιχάλης Ζαγουρή (1914-2008), λαούτο και βιολί από την Καμάριζα καθώς και ο Νίκος Σαραγούδας από τα Σπάτα τον οποίο λόγω του βελινεκούς του θα τον συμπεριλάβουμε στην λίστα των «ξένων» μουσικών.

4.4 Οι ξένοι μουσικοί

Οι δύο λίστες που παρατίθενται πιο κάτω είναι αποτέλεσμα των πληροφοριών που προέκυψαν από τις 40 και πλέον συνεντεύξεις, και αφορά τα ονόματα των καλλιτεχνών που οι συνεντευξιζόμενοι θυμόντουσαν ότι έχουν περάσει από την Κερατέα, και από πληροφορίες που προέρχονται απόφωτογραφικό υλικό, βιβλιογραφικές πηγές και έντυπα όπως εφημερίδες, περιοδικά, τοπικά και μη κτλ. Βλέποντας τα ονόματα, παρατηρεί κανείς ότι οι μνήμες των ανθρώπων συγκράτησαν πιο εύκολα τα ονόματα των μουσικά που έπαιζαν σολιστικά όργανα (κλαρίνο, βιολί, μπουζούκι) και των τραγουδιστών και δευτερευόντως των μουσικών συνοδείας (λαούτο, σαντούρι, κρουστά, κιθάρες, ακορντεόν κτλ) για τα οποία προέκυψαν πολύ λιγότερα ονόματα.

²³⁰ Οι πληροφορίες για την ζυγιά των Δημήτρη Γκίνη (Μίκλιου) και Παναγιώτη Γκίκα, προέρχονται από δύο συνέντευξεις, μία με τον ίδιο τον Γκίκα στις 17-9-2011 και μία από την κόρη του Μίκλιου, Αθηνά Σουλιώτη στις 4-6-2011.

ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΟΥ

ΤΡΑΓΟΥΔΙ	ΚΛΑΡΙΝΟ	ΒΙΟΛΙ	ΛΑΟΥΤΟ	ΣΑΝΤΟΥΡΙ	ΚΙΘΑΡΑ
Ανδριανός Μίμης ²³¹	Ανεστόπουλος Γιώργος	Ανδριανός Ξενοφών	Ανδριανός Σιδέρης	Ζαφειρόπουλος Γιάννης (ή Γιαννάκης)	Δημήτρης Δήμας
Παπασιδέρης Γιώργος	Γιαούζος Κώστας	Ρεγκούκος Νίκος	Ανδριανός Σταύρος	Λαβίδας Τάκης	Τάσος Αναστασίου
Ρούκουνας Κώστας (ή Σαμιοτάκης)	Σαλλέας Βασίλης	Κόρος Γιώργος			
Σκληρός Γιάννης ²³²	Κοκοντίνης Παναγιώτης	Αλέκος Αραπάκης			
Ζάχος Δημήτρης	Γιαούζος Γιώργος ²³³	ΜήτσοΣτας ή Καλυβιώτης			
Κολλητήρη Σοφία	Απόστολος Σταμέλος	Γιώργος Δήμας			
Βέρα Τασία	Γιάννης Βασιλόπουλος	Δημήτρης Λαβίδας			
Κόλλιας Τάκης	Κουτσομύτης				
Ρίτα Αμπατζή	Νίκος Καρακώστας				
Κοζαδίνος ή Γοζαδίνος Γεώργιος	Αριστείδης Βασιλάρης				
Εσκενάζυ Ρόζα	Βασίλης Σκαλιώτης				

²³¹ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Χαρ. Γιάννης, *Οι μεγάλοι του Δημοτικού Τραγουδιού*, Εκδόσεις Αθηναϊκή – Πάλκο, Αθήνα 1996, σελ.125. «Στα Αρβανιτοχώρια της Αττικής ο Μίμης Ανδριανός ήταν ασυναγώνιστος, Θεός! Στα πανηγύρια της Ελευσίνας, του Ασπροπύργου, του Μαρκοπούλου, της Κερατέας, ο Ανδριανός και ο Σκληρός θεωρούνται οι πρώτοι των πρώτων.»

²³²ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ σελ 125,

²³³ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Χαρ. Γιάννης, *Οι μεγάλοι του Δημοτικού Τραγουδιού*, Εκδόσεις Αθηναϊκή – Πάλκο, Αθήνα 1996, σελ.78. Γράφει για τον Γιώργο Γιαούζο«*Η πρώτη του δουλειά στην Αθήνα ήταν με τον Γιώργο Ζαμπέτα και την Πόλυ Πάνου, που έπαιζαν στο πανηγύρι της Κερατέας*».

Σκαφίδα Κώστας	Κώστας Ανατσελόπουλο ς				
Σαραγούδας Νίκος ⁻²³⁴	Νίκος Χρηστάκης				
Μητάκη Γεωργία					
Καβουρας Γιώργος					
Ατραϊδης Δημήτρης					
Καραγεωργίου Λούση					
Γιώργος Παπαδόπουλος					
Λέλα Παπαδοπούλου					
Βάσω και Ζωή Αναστασίου					
Φρόσω Ηλιοπούλου					

Πίνακας 4.2. Οι «ξένοι» μουσικοί του Δημοτικού ρεπερτορίου.

ΟΙ ΛΑΪΚΟΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ

ΤΡΑΓΟΥΔΙ		ΜΠΟΥΖΟΥΚΙ	
Καζαντζίδης Στέλιος	Πόλυ Πάνου ²³⁵	Τσιτσάνης Βασίλης	Χρυσίνης Στέλιος
Καίτυγκέν Αγγελική (Κική) Καλαϊτζή	Σακελαριου Ρίτα	Παπαϊωάννου Γιάννης	Τσαουσάκης Πρόδρομος
Διονυσίου Στράτος		Γεράσιμος Κλουβάτος	Δερβενιώτης Θεόδωρος
Ζαγοραίος Σπύρος	Περπινιάδης Βαγγέλης	Γουναρόπουλος Λευτέρης	Τατασόπουλος Γιάννης

²³⁴ Φωτογραφικό παράρτημα σελ.

²³⁵ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ο.π.

Τζουανάκος Στάυρος	Μενιδιάτης Μιχάλης (Καλογράνης)	Μπέπμης – Στεργίου Δημήτρης	Γιώργος Ζαμπέτας ²³⁶
Γαβαλάς Πάνος		Λαύκας Γιώργος	Πικρίδας Δημήτρης

Πίνακας 4.3 Οι «ξένοι» μουσικοί του Λαϊκού ρεπερτορίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Το μουσικό ρεπερτόριο

Μέσα από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν, τις βιβλιογραφικές πηγές από βιβλία κυρίως τοπικού λαογραφικού ενδιαφέροντος και προσανατολισμού, και από το μικρό οπτικοακουστικό υλικό που εντοπίστηκε προέκυψε ένας πολύ μεγάλος όγκος πληροφοριών όσον αφορά το ρεπερτόριο και τα τραγούδια που ήταν δημοφιλή στα Μεσόγεια και την Κερατέα στην περίοδο που καλύπτει η παρούσα εργασία. Πρόκειται για δημοτικά και νεοδημοτικά²³⁷, ρεμπέτικα και λαϊκά τραγούδια. Αξίζει να σημειωθεί, ότι ένα μεγάλο μέρος των παλιών δημοτικών τραγουδιών ανήκουν στα λεγόμενα πανελλήνια ή είναι γνωστά ως χαρακτηριστικά τραγούδια άλλων περιοχών της Νότιας Ελλάδας.

5.1 Το ρεπερτόριο μέσα από το οπτικοακουστικό υλικό

Επειδή μία λεπτομερής παρουσίαση, αξιολόγηση και μουσικολογική ανάλυση θα ήταν ανέφικτο να παρουσιαστεί στα στενά όρια μίας πτυχιακής εργασίας, ο ερευνητή επέλεξε να παρουσιάσει σε τίτλους τα τραγούδια που εντοπίστηκαν σε κασέτες και βίντεο, και η καταγραφή τους αποτελεί πρωτότυπο υλικό.

Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, το υλικό αυτό περιλαμβάνει :

- (1) Τρεις ερασιτεχνικές ηχογραφήσεις του Νίκου Παναγιώτου-Διοσμαρίνη, στις οποίες παίζει και τραγουδάει με παρέα, και άλλη μία που συμπληρώνεται

²³⁶ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ο.π.

²³⁷ Νεότερες συνθέσεις τραγουδιών.

από διαλόγους για την ιστορία και προσωπική του πορεία²³⁸ (συνολικά τέσσερις)

(2) Η καταγραφή οκτώ τραγουδιών που ερμηνεύει μόνο με τη φωνή, ο Γιάννης Δ. Σίνης ή Τσόφλιας, από τον ελληνοαμερικάνο Τεντ Πετρίδη, ερευνητή ο οποίος είχε περάσει από όλα τα Μεσόγεια καταγράφοντας τραγούδια από ντόπιους²³⁹.

(3) Μία κασέτα με έξι ηχογραφήματα από τον Κώστα Στουραΐτη (Κωτσιτζέλο).

(4) Βιντεοσκόπηση 17 τραγουδιών από τον Βαγγέλη Στουραΐτη να παίζει βιολί και να τραγουδάει μόνος του, η οποία πραγματοποιήθηκε το 1995 από τον χοροδιδάσκαλο Βασίλη Οικονόμου,

Για τις τρεις ερασιτεχνικές ηχογραφήσεις του Νίκου Παναγιώτου (από τους Κώστα Σπύρου, Γιώργο Αγγελή και Γιώργο Μέγγουλη), οι ήχοι της παρέας, η φασαρία, το τσούγκρισμα των ποτηριών, τα επιφωνήματα και οι φωνές μας επιβεβαιώνουν ότι πρόκειται για ελεύθερα γλέντια που έτυχε να ηχογραφηθούν. Μόνο για την τέταρτη κασέτα που περιλαμβάνει τραγούδια αλλά και διαλόγους συνέντευξης προς τον Διοσμαρίνη (Ν. Παναγιώτου) από το Γιώργο Μέγγουλη, από κάποιες φράσεις των διαλόγων αλλά και από τους ήχους έναρξης/παύσης ηχογράφησης του καταγραφικού, εξάγεται το συμπέρασμα ότι τα τραγούδια που καταγράφονται να ήταν ενδεχομένως προετοιμασμένα από πριν. Αντίστοιχα, για τη δεύτερη κασέτα, ο Τεντ Πετρίδης κατέγραφε τοπικά τραγούδια από ντόπιους μουσικούς χωρίς να ζητάει συγκεκριμένα τραγούδια ή να υποδεικνύει τι να παίζουν ή να τραγουδήσουν οι πληροφορητές του²⁴⁰. Στην τρίτη καταγραφή, αυτή του Κώστα Στουραΐτη που περιλαμβάνει επτά ηχογραφήματα, στα οποία περιλαμβάνονται δύο καλαματιανά, ενώ τα υπόλοιπα ήταν δύο βαλς, δύο εμβατήρια, και ο Εθνικός Ύμνος. Ίσως, στην «πρόσκληση-πρόκληση» από το Γιώργο Ελευθερίου-Γκίνη για την

²³⁸ Από τις τέσσερις ερασιτεχνικές ηχογραφήσεις του Διοσμαρίνη, η μία είναι του Κωνσταντίνου Σπύρου από ιδιωτικό γλέντι στην οικία του στην Κερατέα το Πάσχα του 1975, η δεύτερη του Γιώργου Σπ. Αγγελή από την Ταβέρνα του Αδάμη στο Δασκαλειό Κερατέας το 1978 περίπου, και οι άλλες δύο του Γιώργου Μέγγουλη.

²³⁹ Βλέπε ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ Φ. Μάρκος, ο.π.

²⁴⁰ Την άποψη μας ότι ο Πετρίδης δεν παρενέβη με οποιονδήποτε τρόπο στην καταγραφή του υλικού ενισχύει το γεγονός ότι οι καταγραφές του στα Μεσόγεια περιλαμβάνουν δημοτικά παραδοσιακά τραγούδια, νεοδημοτικά, λαϊκά, νησιώτικα μέχρι και εκκλησιαστικούς ύμνους. Πληροφορίες για την έρευνα του Πετρίδη βλ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ο.π. και Σουλακέλλης Α. Θεοφάνης, *Μουσικολογραφικές αποστολές στη νοτιοανατολική Αττική*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θεοφάνη Αττικής 2008, σελ. 213-218.

ηχογράφηση της τέχνης του, ο πληροφορητής επέλεξε να παίξει πιο πολλά κλασικίζοντα κομμάτια θεωρώντας τα ως δείγμα υψηλότερης τέχνης.

Τέλος, για την τέταρτη, ο κ. Βασίλης Οικονόμου ενημέρωσε τον ερευνητή²⁴¹ ότι στον Βαγγέλη Στουραϊτή είχε ζητηθεί να παίξει ό,τι εκείνος ήθελε, χωρίς να τον καθοδηγήσει, από το παλιό ρεπερτόριο του.

Σύμφωνα με αυτά, εξάγεται το συμπέρασμα ότι τα τραγούδια που ερμηνεύουν ο πρώτος (Νίκος Παναγιώτου) με το μαντολίνο και τη φωνή του, ο δεύτερος (Γιάννης Σίνης) μόνο με την φωνή, ο τρίτος (Κώστας Στουραϊτής) και ο τέταρτος (Βαγγελής Στουραϊτής) με το βιολί και τη φωνή του, ανήκαν μεν στο προσωπικό τους ρεπερτόριο, αλλά τα περισσότερα από αυτά ανήκαν επίσης και στο τοπικό ρεπερτόριο. Οι αναλυτικές λίστες με τραγούδια από τις κασέτες και το βίντεο που εντοπίστηκαν παρατίθενται στο Παράρτημα στο τέλος της εργασίας.

5.2 Περιοδολόγηση και η μεταβολή του μουσικο-χορευτικού ρεπερτορίου

Η μικρή απόσταση από την πρωτεύουσα, έφερνε από την Αθήνα στα Μεσόγεια, φίρμες της εποχής, καλλιτέχνες που είχαν πρόσβαση στην τότε ελληνική δισκογραφία και ερμήνευαν τραγούδια από πολλές περιοχές της Ελλάδας τα οποία σιγά σιγά εισάγονταν στο τοπικό ρεπερτόριο των Μεσογείων. Για το λόγο αυτό, ένα μεγάλο μέρος του ρεπερτορίου των δημοτικών τραγουδιών ανήκει στα λεγόμενα «πανελλήνια». Το ρεπερτόριο αυτό ακολουθούσαν και οι ντόπιοι μουσικοί, αφού η «επιβολή» της δισκογραφίας ήταν σαρωτική και αναπόφευκτη²⁴². Επίσης παρατηρούμε ότι τραγούδια της προφορικής παράδοσης της Κερατέας και των Μεσογείων ευρύτερα, τα οποία έχουν καταγραφεί από βιβλία λαογραφικού ενδιαφέροντος²⁴³ κυρίως, δεν περιλαμβάνονται στο ρεπερτόριο των πανηγυριών, στο χρονικό πλαίσιο που καλύπτει η παρούσα εργασία. Φαίνεται ότι το δημοτικό ρεπερτόριο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους τραγουδιστές που επισκέπτονται τακτικά την Κερατέα. Ουσιαστικά οι τραγουδιστές που αναφέρονται στους πίνακες

²⁴¹ Σε τηλεφωνική επικοινωνία που είχαμε, όταν και του ζητήθηκε η άδεια χρήσης του οπτικοακουστικού υλικού.

²⁴² Οι Δημήτρης και Παναγιώτης Στουραϊτής μας ανέφεραν και οι δύο ότι παρακολουθούσαν πολύ την δισκογραφία και προσέθεταν στο ρεπερτόριο τους ότι καινούργιο έβγαине νεοδημοτικά, λαϊκά αλλά και ελαφρά.

²⁴³ ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Δ. Γεώργιος, *Τα λαογραφικά της Μεσογαίας Αττικής*, Τυπογραφικές Εργασίες Ασκληπιός, Αθήνα 1980 και ΚΙΟΥΣΗ Βάσω, *Τα τραγούδια των γυναικών στα Μεσόγεια 1900-1950*, ΕΝΤΟΣ, χχχχ.

των «ξένων μουσικών» (κεφ. 3.3), που πέρασαν δηλαδή από τα πανηγύρια και τους γάμους των Μεσογείων, και επηρέασαν και διαμόρφωσαν το τοπικό δημοτικό ρεπερτόριο ήταν οι: Δημήτρης Αραπάκης, Κώστας Ρούκουνας, Δημήτρης Ατραϊδης, Ρόζα Εσκεναζύ, Ρίτα Αμπατζή και αργότερα οι Κώστας Σκαφίδας, Δημήτρης Ζάχος, Σοφία Κολλητήρη, Τασία Βέρα, Γιώργος Παπαδόπουλος, Λέλα Παπαδοπούλου, Βαγγέλης Περπινιάδης.

Στην πορεία των ετών από το 1930 προς το 1980, παρατηρείται μεταβολή του μουσικού ρεπερτορίου. Σε μία απόπειρα περιοδολόγησης της αλλαγής αυτής του ρεπερτορίου στην πορεία των ετών, μπορεί να ισχυρισθεί κανείς ότι μέχρι το 1950, το ρεπερτόριο είναι κυρίως δημοτικό, αν και σίγουρα ακούγονται και τα ρεμπέτικα των Σμυρνιών από τραγουδιστές όπως ο Κάβουρας, ο Ατραϊδης, η Ρόζα κ.α. που όπως ειπώθηκε ήδη έπαιζαν στα πανηγύρια της Κερατέας προπολεμικά. Από το 1950 και μετά και την διάδοση του μπουζουκιού²⁴⁴ στο ρεπερτόριο μπαίνουν το Χασάπικο, το Χασαποσέρβικο και ο Καρσιλαμάς, ένα είδος που ακόμα δεν έχει εξακριβωθεί πως προέκυψε στην Κερατέα. Ενδεχομένως, αυτό να έχει να κάνει με επιρροές από τους μικρασιατικούς προέλευσης πληθυσμούς της Ν. Λαυρεωτικής, κάτι που όμως δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί καθώς όπως έχει αναφερθεί, οι σχέσεις με τους Αναβυσιώτες, τους Λαυριώτες και τους Φωκιανούς δεν ήταν πάντα οι καλύτερες δυνατές και μόνο ως τυπικές θα χαρακτηρίζονταν. Επίσης, από νησιώτικα δεν λείπει ο κλασικός μπάλος και η τσαμπούνα που έπαιζαν τα βιολιά. Μετά το 1960, τα νησιώτικα και τα ζεϊμπέκικα αυξάνονται και εμφανίζονται στα πανηγύρια λαϊκές καθαρά ορχήστρες. Στη δεκαετία του 1970, στα πανηγύρια της Κερατέας τα λαϊκά σχήματα αυξάνονται και ο Γαβαλάς, ο Περπινιάδης, ο Καζαντζίδης περνούν από το πάλκο της πλατείας της Κερατέας. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον Παναγιώτη Στουραΐτη, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 που εργάζονταν με τα αδέρφια του ως μουσικός, και στα πανηγύρια αλλά και στα γλέντια ή τα καφενεία, η βραδιάς ξεκινούσαν με δημοτικά («*Πάντα ξεκινάγαμε με δημοτικά...*») και ακολουθούσαν τα λαϊκά, ελαφρολαϊκά κ.λ.π. ενώ ο αδερφός του Δημήτρης Στουραΐτης λέει χαρακτηριστικά «*Τα δημοτικά ήταν τα πρώτα...*».

Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της Κερατέας πρόκειται για Αρβανίτες αλλά από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα

²⁴⁴ Υπάρχει φωτογραφία από πανηγύρι σε καφενείο της Κερατέας το 1952 με λαϊκή ορχήστρα που αποτελείται από τους Στέλιο Χρυσίνης, Θεόδωρο Δερβενιώτη.

εγκαθίστανται μόνιμα στην περιοχή και οικογένειες Σαρακατσαναίων²⁴⁵. Σε γενικές γραμμές, το ρεπερτόριο που ακούνε είναι το ίδιο, αλλά σύμφωνα με τις συνεντεύξεις, οι Βλάχοι έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση στα κλέφτικα και τα τσάμικα²⁴⁶.

Σύμφωνα με τους πληροφορητές, το ρεπερτόριο των πανηγυριών ήταν κοινό σε όλα τα Μεσόγεια, ενώ σε πανηγύρια και γλέντια που υπήρχε κόσμος από το Λαύριο και την Καμάριζα, όπως στην πλάκα των αγίων Αναργύρων, ζητούσαν πιο πολλά λαϊκά ²⁴⁷. Ενδεχομένως, το αστικό λαϊκό τραγούδι είχε μεγαλύτερη ανταπόκριση σε μια κοινωνία με εμφανή τα αστικά της χαρακτηριστικά, όπως ήταν από τότε αυτή του Λαυρίου.

5.3 Τα Αρβανίτικα τραγούδια

Σύμφωνα με τις συνεντεύξεις, αυτό που προκύπτει για τη χρήση της Αρβανίτικης γλώσσας είναι ο έντονος χαρακτήρας αυτολογοκρισίας καθώς και η διάθεση για την εγκατάλειψη ²⁴⁸ τους. Οι φράσεις των πληροφορητών είναι χαρακτηριστικές και μαρτυρούν πολλά. Ο Παναγιώτης Στουραΐτης λέει για τα Αρβανίτικα:

...ε' δε μ' αρέσανε. Έλα μωρέ τώρα... βαριά γλώσσα αυτή... αυτούς που μιλάγανε αρβανίτικα τους λέγαμε οπισθοδρομικούς.,

(Παναγιώτης Στουραΐτης, γεν. 1931)

Επιπλέον, ο Θύμιος Στουραΐτης αναφέρει τα εξής:

Είχε βγει προπαγάντα να μη μιλάμε αρβανίτικα [...] οι ξένες γλώσσες δεν μ' αρέσουν εμένα, καθόλου...»[...] Άμα θέλανε να πούνε κανά ιδιαίτερο μιλάγανε... οι γονείς μου απόφευγαν να μας λένε αρβανίτικα...

(Θύμιος Στουραΐτης, γεν. 1942)

Παρ' όλα αυτά, όπως προκύπτει από την έρευνα, στην περίπτωση της διασκέδασης, των πανηγυριών, των γάμων και του χορού ευρύτερα τα Αρβανίτικα

²⁴⁵ Η αλλιώς Βλάχοι, όπως τους αποκαλούν οι Αρβανίτες, κυρίως λόγω της επαγγελματικής του ενασχόλησης με την κτηνοτροφία.

²⁴⁶ Αυτό μας βεβαιώνει ο Παναγιώτης Στουραΐτης.

²⁴⁷ Ο Παναγιώτης Στουραΐτης μας λέει χαρακτηριστικά: (Στο Λαύριο) «δεν τα θέλανε αυτά τα χωριάτικα (τα δημοτικά)...».

²⁴⁸ Απόσπασμα διαλόγου με την Φούλη Αλεξίου: -Αρβανίτικα μιλάτε

-αμέ...κι ο πατέρας μου δεν ήθελε... α παπαπαπα, μην μας άκουγε να λέγαμε αρβανίτικα

-φαρσί... όλη Κερατέα αρβανίτικα (μιλάγε)

-Με τον άντρα σας μιλάγατε εσείς (αρβανίτικα)

-Άμπα, δεν τα θελε...

Γιατί δεν συνέχισαν τα αρβανίτικα....

-ε χωριάτικα...

ποτέ δεν έσβησαν, αφού οι Κερατιώτες ζητούσαν Αρβανίτικα τραγούδια αλλά όχι πολλά. Αυτά που είχαν δασωθεί²⁴⁹ και μέχρι και σήμερα χορεύονται, «εις ανάμνησιν» της καταγωγής, αφού πια ελάχιστοι μιλάνε τη γλώσσα και καταλαβαίνουν τους στίχους, είναι τα καλαματιανά Ρα καμπάνα Υπαπαντίσε, Νι βάϊζε νι κοπίλιε, ΛίτσεμοηΛίτσε, Ανθίσει ντρίζα ε μάλικαι το συρτό Ντο τ'πρεσκοσιδέτε στο οποίο πολλές φορές συμπλήρωναν δίστιχα στην ίδια μελωδία οι τραγουδιστές την ώρα του πανηγυριού²⁵⁰. Το ίδιο συνέβαινε και στην καθημερινότητα του κόσμου που πολλές φορές γλεντούσε μόνο με το τραγούδι χωρίς όργανα οπότε ήταν απαραίτητη η «παραγωγή» νέων στίχων. Όπως προαναφέρθηκε, σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις και γλέντια ακούγονταν τα λίγα αυτά αρβανίτικα τραγούδια. Η περίοδος όμως που δεν έλειπαν ποτέ, που είχαν την τιμητική τους ήταν οι απόκριες. Έτσι, πολλές φορές στα τραγούδια που έλεγαν, τα συνέχιζαν με αυτοσχέδια στιχάκια σκωπτικά και ερωτικά πολλές φορές. Ίσως, η χρήση της αρβανίτικης κατά την περίοδο των αποκριών έχει να κάνει με τους τολμηρούς στίχους τους οποίους τα παιδιά πολλές φορές δεν καταλάβαιναν καλά. Οι μελωδίες ήταν λίγες και πάνω σε αυτές συνέχιζαν τα αυτοσχέδια δίστιχα, ενώ με την έλευση της δισκογραφίας και του ραδιοφώνου, τα αυτοσχέδια τραγούδια περιορίζονται έναντι αυτών που τραγούδησε στους πρώτους δίσκους ο Γιώργος Παπασιδέρης. Πιθανόν, κάποια από αυτά να προϋπήρχαν στην περιοχή των Μεσογείων, μπορεί όμως και όχι. Πάντως, μετά το 1935 αυτά μένουν και αντέχουν στον χρόνο.²⁵¹ Πρέπει να σημειωθεί εδώ, ότι σε αντίθεση με τα αρβανιτοχώρια της Βόρειας Αττικής, Βοιωτίας και Κορινθίας δεν εισήχθησαν στο ρεπερτόριο, η νέα φουρνιά αρβανίτικων τραγουδιών που κυκλοφόρησαν στις δεκαετίες 60-70 με κύριους εκφραστές τους Αλέκο Δήμου, Νίκο Πανουργιά και Κώστα Πισίνα²⁵².

²⁴⁹ Ο Χατζησωτηρίου στα Λαογραφικά της Μεσογαίας έχει καταγράψει και άλλα αρβανίτικα τραγούδια τα οποία δεν κατάφεραν να επιζήσουν στην πορεία των ετών.

²⁵⁰ ΜΙΧΑΗΛ-ΔΕΔΕ Μαρία, Αρβανίτικα Τραγούδια Σειρά Α', Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1978, σελ. 12-16.

²⁵¹ ΜΩΡΑΪΤΗΣ Θανάσης, *Η Αρβανίτικη γλώσσα στα παραδοσιακά τραγούδια*, Η μουσική νεοελληνικού νεοελληνικού στο Ετερότητες & Μουσική στα Βαλκάνια, Τα κείμενα, Εκδόσεις Τμήματος Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής – Κέντρο Μειονοτικών Ομάδων, Άρτα 2008, σελ. 28-32.

²⁵² Για τα «ΝεοΑρβανίτικα» που κυκλοφόρησαν κυρίως από εταιρίες της Ομόνοιας βλέπε Καμπόλης Δημήτρης, «*Τα Αρβανίτικα Τραγούδια στον δημόσιο χώρο: Ζητήματα μουσικής πολιτικής*», Πολυφωνία (περιοδικό), Άνοιξη 2013, Εκδόσεις Κουλτούρα, σελ. 75-111 και ΜΠΑΛΤΣΙΩΤΗΣ Λάμπρος, *Η δισκογραφική παραγωγή στ αρβανίτικα και τα βλάχικα στην μεταπολεμική Ελλάδα*, στο Ετερότητες & Μουσική στα Βαλκάνια (Τετράδιο Νο 4), Εκδόσεις Τμ. Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής – ΚΕΜΟ, Άρτα 2008, σελ. 60-79.

5.4 Χοροί και χορευτές

Οι χοροί των Μεσογείων είναι το Καλαματιανό, το Συρτό, το Τσάμικο. Παλιότερα ίσως και το αντικριστό καγκέλι, κάτι που όμως επιβεβαιώθηκε από την έρευνά ²⁵³. Μετά την δεκαετία του '30, προστίθενται ο καρσιλαμάς και το ζειμπέκικο²⁵⁴.

Στην Κερατέα οι δύο από τους τρεις χορευτικούς συλλόγους που υπάρχουν σήμερα, ιδρύθηκαν και οι δύο το 1990. Πρόκειται για το Λαογραφικό Σύλλογο Κερατέας «Απόλλων» και το Λύκειο των Ελληνίδων-Παράρτημα Κερατέας. Όπως γίνεται αντιληπτό, μέχρι τότε και άρα καθ' όλη την περίοδο που καλύπτει η παρούσα εργασία, η διαδικασία μετάδοσης και συνέχειας των χορών γινόταν με τη συμμετοχή των μικρών παιδιών στον χορό, όπου στο τέλος πιάνονταν και σιγά σιγά προσπαθούσαν να μιμηθούν τις κινήσεις των μεγάλων. Πρόκειται για μία βιωματική μάθηση του χορού. Όπως λέει χαρακτηριστικά για το Μπιζάνι, ο Παναγιώτης Στουραΐτης:

Κοιτούσε ο ένας τα πόδια του αλλουνού» [...] Ο καθένας έκανε την φιγούρα τη δική του

(Παναγιώτης Στουραΐτης, γεν. 1931)

Ενώ παρακάτω συμπληρώνει σχετικά με τις απαιτήσεις των χορευτών και δη των καλών:

Ο χορευτής έτσι και του 'χανες το ρυθμό μπορεί να σε πλάκωνε στο ζύλο... τον ντροπιάζεις δηλαδή...

(Παναγιώτης Στουραΐτης, γεν. 1931)

Μέσα από τις συνεντεύξεις και τα λεγόμενα των πληροφορητών, καταγράφηκαν πολλά ονόματα –πάνω από είκοσι–Κερατιωτών, οι οποίοι έχουν μείνει στις θύμισες της κοινότητας ως μερακλήδες και καλοί χορευτές. Δεν θα γίνει παρουσίαση όλων τους εδώ, καθώς κάτι τέτοιο θα ήταν εκτός της θεματολογίας της εργασίας, ενώ είναι σαφές ότι είναι απαραίτητη μία περισσότερο ενδελεχής και αναλυτική έρευνα σχετικά με το χορό και τους χορευτές στην Κερατέα. Η μόνη

²⁵³ Για τους χορούς των Μεσογείων βλέπε ΤΟΣΚΑ – ΚΑΜΠΙΑ Σούλα, *Παραδοσιακοί χοροί – Ηπείρου – Θεσσαλίας- Στερεάς- Αττικής – Ευβοίας –Πελοποννήσου*, Φιλιππότης, Αθήνα 1996, σελ. 103-109 και ΜΑΡΓΑΡΗ Ν. Ζωή, *Μουσική και χορός. Ψηφίδες πολιτισμού στα Μεσόγεια*, Πρακτικά Θ' Επιστημονική Συνάντηση ΝΑ. Αττικής, Λαύριο Αττικής, 13-16 Απριλίου 2000, Εταιρία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού, Απρίλης 2008, σελ. 491-502.

²⁵⁴ Πιθανότατα εισήχθη στο χορευτικό ρεπερτόριο λόγω της γειννίασης με τον πληθυσμό της Ν.Λαυρεωτικής (Λαύριο, Ανάβυσσος, Π.Φώκεια).

περίπτωση που θα αναφερθεί είναι αυτή του Σταμάτη Αλεξίου²⁵⁵, γύρω από το όνομα του οποίου, κατά κοινή ομολογία όλων των συνεντευξιαζόμενων, έχει δημιουργηθεί ένας μικρός μύθος, ενώ χόρευε και επαγγελματικά για δύο χρόνια περίπου (1956-58), με το συγκρότημα της Δώρας Στράτου²⁵⁶. Όλοι οι παλιοί Κερατιώτες εκθειάζουν τον χορό του, ειδικά στο τσάμικο. Από ότι φαίνεται, έχει επηρεάσει και διαμορφώσει κατά πολύ το χορευτικά μοτίβα της Κερατέας. Όλοι τον είχαν ως το πρότυπο χορευτή και πιθανόν να έκανε και μαθήματα χορού σε κάποιους.

Τέλος, παρά το ότι δεν υπάρχει στις καταγραφές, αξίζει να αναφερθεί ότι πολλά ήταν και τα τραγούδια που γράφτηκαν για τα χωριά των Μεσογείων από την δεκαετία του '20 και μετά. Όλοι οι παλιοί τραγουδιστές, προφανώς λόγω της έντονης και πολυετούς παρουσίας τους στα Μεσόγεια είχαν δισκογραφήσει τραγούδια με θέμα τα Μεσόγεια. Μερικά από αυτά μόνο είναι η «Μαρκοπουλιώτισσα» της Ρίτας Αμπατζή, η «Ωραία Μεσογείτισσα» του Παπασιδέρη, το «Μια κόρη Μεσογείτισσα» που ερμήνευσε η Σωτηρία Μπέλλου και ήταν σύνθεση του Στέλιου Χρυσίνη (1948), η «Μεσογείτισσα» του Δημήτρη Ζάχου και πολλά άλλα. Γεγονός όμως είναι ότι από αυτά κανένα δεν εντάχθηκε στο τοπικό ρεπερτόριο²⁵⁷. Τα μόνα τραγούδια που είχαν ανταπόκριση και υπάρχουν στο τοπικό ρεπερτόριο μέχρι και σήμερα είναι το «Μια Καλυβιώτισσα μικρή» του Στελλάκη Περπινιάδη (1954) το οποίο γράφτηκε για τα Καλύβια της Χασίας δηλαδή για τον Ασπρόπυργο, πέρασε στο δημοτικό ρεπερτόριο και έγινε δημοφιλές στα Καλύβια Κουβαρά αλλά και σε όλα τα Μεσόγεια, καθώς και «Τα Μεσόγεια» της Ρούλας Πρίφτη.

²⁵⁵ Ο Δημήτρης Στουραϊτής μας λέει χαρακτηριστικά «στον χορό ήταν μόνο ο Σταμάτης» (Αλεξίου).

²⁵⁶ Ίσως συνεργάστηκε για λίγο και με το Λύκειο Ελληνίδων αλλά δεν έχει εξακριβωθεί.

²⁵⁷ Κανένας από τους πληροφορητές μας αναφέρθηκε σε κανένα από αυτά τα τραγούδια.

Συμπεράσματα

Με βάση τα όσα ειπώθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια μπορούν να εξαχθούν τα εξής συμπεράσματα:

1. Το ρεπερτόριο των Μεσογείων ήταν κατά βάση ομοιογενές και διέφερε από το ρεπερτόριο της Ν. Λαυρεωτικής. Παρ' όλα αυτά επηρεαζόταν έντονα από τη δισκογραφία και το επονομαζόμενα Πανελλήνια τραγούδια.
2. Ο μικρός αριθμός επαγγελματιών μουσικών από την Κερατέα, δείχνει την επιλογή της μουσικής ως δεύτερου επαγγέλματος. Επίσης, σύμφωνα με τις πληροφορίες που έδωσαν οι εν ζωή μουσικοί ή οι απόγονοι των θανόντων, είναι πως, οι μουσικές δουλειές ήταν συγκεκριμένες μέσα στον χρόνο, ενώ το εισόδημα που συγκέντρωναν από την «χαρτούρα» ήταν πολύ μεγαλύτερο από αυτό του κύριου επαγγέλματος που ακολουθούσαν.
3. Βασικοί παράγοντες για την εγκατάλειψη του δημοτικού ρεπερτορίου και της αρβανίτικης γλώσσας, έπαιξε και η γειτνίαση με τον «ξένο» μη αρβανιτόφωνο πληθυσμό της Ν. Λαυρεωτικής (Λαύριο, Ανάβυσσος, Φώκεια, Καμάριζα, Πλάκα) και η συμβίωση τους στους χώρους εργασίας (μεταλλεία, αλυκές εργοστάσια Λαυρίου), αλλά και δημόσια εκπαίδευση²⁵⁸.
4. Το ότι όλοι σχεδόν οι καταγραφέντες μουσικοί είχαν δουλέψει με όλους τους υπόλοιπους συναδέλφους τους στην Κερατέα μας εκφράζει μία απουσία ανταγωνισμού μεταξύ τους.
5. Αξιοσημείωτο είναι ότι στους μουσικούς που καταγράφηκαν δεν υπάρχει κανείς Σαρακατσάνος.

²⁵⁸ Να θυμίσουμε ότι το πρώτο Δημοτικό σχολείο στα Μεσόγεια ιδρύθηκε στην Κερατέα το 1885. Για περισσότερα βλ. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ Χάρης, *Η ίδρυση του Δημοτικού Σχολείου Κερατέας 1845*, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ», Κερατέα 2001, σελ.675-688.

6. Γενικά, βρέθηκε μία μόνο περίπτωση γυναίκας, αυτή της Ρούλας Πρίφτη, που ασχολήθηκε με τη μουσική. Δείγμα του συντηρητικού και κλειστού χαρακτήρα των Μεσογειτών.
7. Οι αλλαγές στο οργανολόγιο: Στις αρχές του 1900 το οργανολόγιο περιλαμβάνει λύρα, πίπιζα και νταούλι ενώ από την δεύτερη κιάλας δεκαετία του 1900 μετασχηματίζεται με την είσοδο οργάνων της κλασικής στεριανής κομπανίας όπως κλαρίνο, βιολί λαούτο και σαντούρι. Ενώ στην τέταρτη δεκαετία προστίθενται το μπουζούκι και η κιθάρα. Το νταούλι και η πίπιζα συνεχίζουν να υπάρχουν αλλά αφορούν μόνο τα γλέντια στα εξωκλήσια και τις αποκριές.
8. Παρατηρείται στους ντόπιους Κερατιώτες μία προτίμηση για το βιολί, παρά το ότι το ρεπερτόριο που έπαιζαν ήταν δημοτικό στεριανό. Κλαρίνο έπαιζαν μόνο οι Σωτήρης και Γιάννης Μωραϊτης- Φουρκώμας (πατέρας και γιος). Βέβαια όλα τα συγκροτήματα που έρχονταν είχαν πάντα μεγάλα ονόματα και οργανοπαίκτες του κλαρίνου μαζί, όπως οι Καρακώστας Γιαούζος κ.α. Η διαφορά είναι μεγάλη καθώς στους τέσσερις βιολιστές από τους δεκαεπτά μουσικούς που καταγράφηκαν, πρέπει να προστεθούν και άλλοι τέσσερις, οι οποίοι ασχολήθηκαν ερασιτεχνικά με το βιολί. Ίσως στην προτίμηση αυτή να πρέπει να αποδοθεί και η μελλοντική στροφή των Κερατιωτών μετά το '70 προς το νησιώτικο ρεπερτόριο.
9. Παρατηρείται απουσία ρομά μουσικών από την περιοχή, μόνιμα εγκατεστημένων όπως σε άλλες περιοχές της Ελλάδος π.χ. Ήπειρος Θεσσαλία²⁵⁹ κ.α. Υπήρξαν ελάχιστες μόνο αναφορές για πλανόδιους ρομά μουσικούς, μετά την δεκαετία του 70 στα εξωκλήσια, όταν και οι τελευταίοι ντόπιοι μουσικοί αρχίζουν να αποσύρονται.

²⁵⁹ Ενδεικτικά βλ. ΚΟΚΚΩΝΗΣ Γεώργιος, *Μουσική από την Ήπειρο*, Έκδοση του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2008, σελ. 27-73 και ΖΗΣΗΣ Περικλής, *Οι λαϊκοί μουσικοί της περιοχής των Τρικάλων. Γενεαλογία - μουσικά δίκτυα*, Πτυχιακή εργασία στο Τμ. Λαϊκής & Παραδοσιακής Μουσικής του Α.Τ.Ε.Ι. Ηπείρου στην Άρτα, με επιβλέποντα καθηγητή τον κ. Κοκκώνη Γεώργιο, Άρτα Ιούνιος 2014, σελ. 10-12 και 139-144.

10. Δεν παρατηρούνται μεγάλες μουσικές οικογένειες ως συγκρότημα, όπως συμβαίνει σε άλλα μέρη της Ελλάδας²⁶⁰. Μία μεγάλη οικογένεια υπήρξε μόνο, αυτή των Στουραϊτέων που τον παππού Δημήτριο που έπαιζε λύρα ακολούθησε ο γιος Κωνσταντίνος (Κωτσιτζέλος) που έπαιζε βιολί και τέλος τα εγγόνια Δημήτρης, Σταμάτης, και Παναγιώτης (Πιπινάκια) με μπουζούκια και κιθάρες. Επίσης τα αδέρφια Παναγιωταράκου αποτελούσαν ζυγιά βιολιλαούτο.
11. Η αλματώδης οικιστική ανάπτυξη και αστικοποίηση της Κερατέας όσο πλησιάζουμε στο '80, με ότι αυτό συνεπάγεται στην αλλαγή της καθημερινότητας και του τρόπου ζωής των Κερατιωτών, ταυτίζεται με αλλαγές στο μουσικό ρεπερτόριο, το οποίο κάποτε ήταν μόνο δημοτικό ενώ φτάνοντας στο '80 μετατρέπεται σε λαϊκό. Επίσης, λόγω της αλλαγής στον τρόπο ζωής φαίνεται ότι μετά το '80 σταματούν τα πανηγύρια, ενώ οι εκδηλώσεις που περιελάμβαναν μουσική περιορίζονται στο ελάχιστο.
12. Οι τρεις από τους τέσσερις που έπαιζαν βιολί είχαν μαθητεύσει στην Κούλουρη στην σχολή του Ξενοφώντα Ανδριανού²⁶¹ δείγμα των επαφών και των πολλών σχέσεων που είχαν και έχουν ακόμα οι Αρβανίτες των Μεσογείων μα αυτούς της Σαλαμίνας.

²⁶⁰ ΚΟΚΚΩΝΗΣ ο.π. και ΖΗΣΗΣ ο.π.

²⁶¹ Σε αυτούς προσθέτουμε και τα αδέρφια Μιχάλη και Δημήτριο Ζαγουρή από την Καμάριζα οι οποίοι έπαιζαν βιολί και λαούτο αντίστοιχα, και όπως προέκυψε με την έρευνά μας, και αυτοί είχαν μαθητεύσει στον Ξεν. Ανδριανό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στοιχεία Συνεντεύξεων:

A / A	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ ΣΥΝΕΝΕΥΞΕΩ N	ΤΟΠΟΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ (& ΘΝΑΤΟΥ)
1.	ΜΑΡΙΑ Γ. ΜΑΝΩΛΗ	10/8/10	ΔΑΣΚΑΛΕΙΟ	1931
2.	ΓΙΑΝΝΟΥΛΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ	13/2/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1945
3.	ΘΥΜΙΟΣ ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ	24/2/2011	ΚΑΚΗ ΘΑΛΑΣΣΑ	1942
4.	ΓΙΑΝΝΟΥΛΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ	26/2/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1945
5.	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ	16/5/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1931 -2014
6.	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ	17/5/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1931-2014
7.	ΘΥΜΙΟΣ ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ	15/6/2011	ΚΑΚΗ ΘΑΛΑΣΣΑ	1942
8.	ΛΟΥΚΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ	21/7/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1934
9.	ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ κ ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ	25/7/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1940 κ 1930
10	ΑΘΗΝΑ ΓΚΙΝΗ-ΣΟΥΛΙΩΤΗ	4/8/2011	ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟ	1958
11	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΚΙΚΑΣ	17/9/2011	ΚΟΥΒΑΡΑΣ	1923-2015
12	ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ	21/9/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1922-2016
13	ΣΩΤΗΡΗΣ & ΜΑΡΙΑ ΜΩΡΑΪΤΟΥ	3/10/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1966 κ 1953
14	ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ	8/10/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1922 -2016
15	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΙΧΑΛΗΣ	15/10/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1930
16	ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ	16/10/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1922 -2016
17	ΑΛΕΞΙΟΥ ΦΟΥΛΗ (ΕΥΜΟΡΦΙΑ)	19/11/2011	ΚΕΡΑΤΕΑ	1919
18	ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΟΣΙΟΣ	20/11/2011	ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣ Η ΑΤΤΙΚΗΣ	1928
19	ΤΑΚΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ	2/4/2012	ΚΕΡΑΤΕΑ	1929 περ.
20	ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ	12/4/2012	ΚΕΡΑΤΕΑ	1915 -2015
21	ΜΑΡΓΩΝΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ	24/5/2012	ΚΕΡΑΤΕΑ	1929 - 2016
22	ΤΑΣΙΑ ΡΩΜΑ	11/6/2012	ΚΕΡΑΤΕΑ	1927
23	ΜΠΙΛΙΩ ΒΟΓΙΑΤΖΗ	4/12/2012	ΚΕΡΑΤΕΑ	1933
24	ΜΙΛΙΤΣΑ ΔΙΑΓΚΗ-ΛΙΑΠΗ	12/4/2013	ΚΕΡΑΤΕΑ	1917 - 2018

25	ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ (ΚΑΡΟΠΟΙΟΣ)	28/4/2013	ΚΕΡΑΤΕΑ	1958
26	ΕΛΕΝΗ ΣΩΤΗΡΧΟΥ- ΓΙΑΝΝΟΥΛΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ (γέννος Ανδριανού)	15/10/2013	ΚΕΡΑΤΕΑ	& 1945
27	ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΡΑΚΟΣ	2/2/2015	Ν.ΙΩΝΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ	1958
28	ΕΥΔΟΚΙΑ ΓΙΑΝΝΗ	21/4/2015	ΚΕΡΑΤΕΑ	1931
29	ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ	16/5/2015	ΣΑΡΩΝΙΔΑ	1948
30	ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΣΜΑΣ	11/4/2016	ΚΕΡΑΤΕΑ	1934
31	ΝΙΚΟΣ & ΓΙΑΣΕΜΗ ΣΑΡΑΓΟΥΔΑ	11/8/2016	ΣΠΑΤΑ	
32	ΡΟΥΛΑ ΠΡΙΦΤΗ	12/8/2018	ΚΕΡΑΤΕΑ	
33	ΚΩΣΤΑΣ ΣΚΑΦΙΔΑΣ	16/6/2017	ΜΑΡΑΘΩΝΑΣ	1937
34	ΤΟΥΛΑ ΑΓΓΕΛΗ	27/8/2015	ΚΕΡΑΤΕΑ	1927
35	ΞΑΝΘΗ ΖΑΓΟΥΡΗ	20/3/2019	ΚΕΡΑΤΕΑ	1950
36	ΦΩΤΩ ΜΕΘΕΝΙΤΗ - ΛΑΜΠΡΟΥ	25/9/2015	ΚΕΡΑΤΕΑ	1928-2016
37	ΝΙΚΟΣ ΖΑΓΟΥΡΗΣ	16/3/2019	ΛΑΥΡΙΟ	1945
38	ΞΑΝΘΗ ΖΑΓΟΥΡΗ	20/3/2019	ΚΕΡΑΤΕΑ	1950
39	ΑΝΤΩΝΗΣ ΖΑΓΟΥΡΗΣ	18/4/2019	ΛΕΓΡΑΙΝΑ	1964
40	ΜΑΡΙΑ ΑΘ. ΜΑΝΩΛΗ - ΤΟΥΝΤΑ	22/4/2019	ΚΕΡΑΤΕΑ	1931

Πίνακας με τα Στοιχεία των συνεντεύξεων της έρευνας.

ΤΟ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΝΙΚΟΥ – Διοσμαρίνης

(Ερασιτεχνική καταγραφή από Κώνσταντίνο Σπύρου, Πάσχα Κερατέα 1975 περίπου)

1. Σαν πας πουλί μου στον Μωριά
2. Αφήστε με να καίγομαι
3. Κατακαημένη Αράχωβα
4. Μαύρα μάτια στο ποτήρι (συνοδεύει η
5. Εσκοτεινιάσαν τα βουνά²⁶²
- Να χαμηλώναν τα βουνά²⁶³ - Αργυρούλα μου (δικό σου ήταν το φταίξιμο)
6. Όλα (όσα) πουλάκια στα βουνά
7. Δημητρούλα μουγεια σου –
Τώρα πουχεις παραδάκια
(Γ. Κάβουρας 1937)
8. Χασαποσέρβικο ΡΕ+
9. Τσιφτετέλισόλο
10. Μια του κλέφτη, δυο του κλέφτη
11. Κρητικό (Μαντινάδες Σατυρικές)
12. Άστρα μη με μαλώνετε (Σε ρυθμό και μελωδία πεντοζάλι)
13. Τα παιδιάτηςγειτονιάσου
14. Παξιμαδοκλέφτρα
15. Τσιφτετέλι Αμανγιάλα (Τούρκικοι στίχοι)
16. Μεμέτης
17. Τσιφτετέλι (μεστίχουςΤούρκικους)

²⁶² Σε όλη την ενότητα αυτή τραγουδάει και η Παναγιώτα Κατσίκη.

²⁶³ Στην ίδια μελωδία με το προηγούμενο.

(Ερασιτεχνική καταγραφή από Γιώργο Σπ. Αγγελή,

Ταβέρνα Αδάμη Δασκαλειό Κερατέας 1978)

1. Εσκοτεινιάσαν τα βουνά
2. Έφταιξα συμπάθησέ με
3. Διαμάντω ποιοςσεφίλησε
4. Σαν πας πουλί μου στον Μωριά
5. Κατακαυμένη Αραχωβα
6. Αφήστεμε να καίγομαι
7. Δημητρούλα μου γεια σου -Τώρα που χεις παραδάκια (Γ. Κάβουρας 1937)
8. Ποταμέ κι αν ξεχλίσεις (Τζάνεμ ποταμέ)
9. Έϊβάλα – Μάλωσα εχθες το βράδυ)
10. Αχ Τσιγγάνα μου
11. Ρίνα κατερίνα μου
12. Περιβολαριά μου σ' αγαπώ πολύ
13. Το διοσμαρίνι²⁶⁴
14. Καθότανε στον αργαλειό
15. Ρα καμπάνα - ΛίτσεΜωηΛίτσε (μισό)
16. Μια μικρήτσελιγκοπούλα
17. Τζαβέλαινα (κορίτσια από τα Γιάννενα) – Τι έχεις βλάμη κι αρρωσταίνεις²⁶⁵
18. Αντιλαλούν οιφυλακές
19. Να 'χε καεί ο πλάτανος
20. Όλα (όσα) πουλάκια στα βουνά
21. Βλάχα μου απ'το Καρπενήσι
22. Μάρκος Μπότσης (Θρήνος μεγάλος γίνεται)

²⁶⁴ Το «Διοσμαρίνι» που το συναντάμε και στις άλλες κασέτες που εντοπίσαμε, ήταν ένα τραγούδι στο οποίο ο Παναγιώτου είχε δανειστεί την μουσική (υποστήριζε πως ήταν αραβικό συρτό) και είχε προσαρμόσει δικούς του στίχους. Έτσι του κόλλησαν και το προσωνύμιο «Διοσμαρίνης».

²⁶⁵ Πρόκειται για το Τι έχεις Ρίνα μ' κι αρρωσταίνεις.

Κασέτα με ετικέτα :

Ο μπάριμπα-Νίκος Διοσμαρίνης από ένα οικογενειακό γλέντι 1978

(Ερασιτεχνική καταγραφή από Γ.Μέγγουλη)

1. Κατακαημένη Αράχωβα
2. Όλα τα πουλάκια στα βουνά
3. Είσαι διαμάντι και ρουμπίνι
4. Στην θάλασσα θα πέσω βαθιά στα κύματα
5. Αχ τσιγγάνα μου – Στ. Τζουανάκου
6. Να 'χε καεί ο πλάτανος
7. Για μ' ένας αητός
8. Είσαι διαμάντι και ρουμπίνι
9. Το παπάκι πάει στην ποταμιά
10. Με 'καψε γειτόνισσα
11. Κυρά Δασκάλα
12. Σιγάτηνάμαξα
13. Μια μικρή τσελιγκοπούλα

Καταγραφή του Γιώργου Μέγγουλη στο Ραφτάδικο το 1979

1. Τα παιδιά της γειτονιαίτσου
2. Η Έλλη θέλει σκότωμα (Συνθέτης Άγνωστος) – 1925
3. Κάηκε το Γαλαξίδι (με την Μελωδία του Μποχώρη 9/4) και γύρισμα σε σόλο Πολίτικο χασαποσέρβικο
4. Να 'χε καεί ο Πλάτανος
5. Το Διοσμαρίνι
6. Έχετε ψαράδες ψάρια ousak (Πρόκειται για το Μικρασιάτικο αλλά μετά την δεύτερη στροφή οι στίχοι παραλλάσσονται με θέμα τα «τυχερά παιχνίδια».
7. Ένα νερό κυρά Βαγγελιώ
8. Μανώλης ο Χασικλής (συνθ. Γιάννη Δραγάτη ή Ογδοντάκη 1929)
9. Τούρκικο Τσιφτετέλι (τραγουδάει μισά στα Τούρκικα μισά Ελληνικά)
10. Κάτω στην Αλεξάνδρεια
11. Καθότανε στον αργαλειό

12. Περιβολαριά –(ΠερδικόπουλοςΠερδικόπουλος 1940 ODEON Ελλάδος GA-7240)
13. Ο βάτος έχει την οργή (Καλαματιανό)
14. Α να ποστεμοηΜαρίε – Αρβανίτικο (Καλαματιανό).
15. Σήκω Κρυστάλω κι άλλαξε – Παπάσιδέρης 1936

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΙΝΗΣ (Τσόφλιας – Καταγραφή Τεντ Πετρίδη)

1. Άσεμνα αρβανίτικα δίστιχα(Καλαματιανό)
2. Για ιδέστε το μαργιόλικο
3. Καραγκούνα
4. Μεργαϊδούρμερμουτζούρ (Καλαματιανό)
5. Ντάρ(α) νγκαρουπέκετ(ε) (Καλαματιανό Αρβανίτικο)
6. Όλα τα πουλάκια
7. Σκόβα νιε μενάτεαντέ (ΚαλαματιανόΧιτζάζ)
8. Τριανταφυλλάκι θα γενώ

Στουραϊτης Κωνσταντίνος – Κωτσιτζέλος

(Καταγραφή Γ.Ελευθερίου – Γκίνη γύρω στο 1970)

1. Καρδιάμουγίνουσίδερο - Καλαματιανό
(τραγούδι μόνο με την φωνή)
2. Τα ίδιο τραγούδι σόλο με το βιολί
3. Ευζωνάκι (Εμβατήριο)
4. Εμβατήριο
5. Βαλς 1
6. ΕθνικόςΎμνος
7. Βαλς 2

ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ ΒΑΓΓΕΛΗΣ (Καταγραφή Βασίλης Οικονόμου)

1. Του γάμου επιτραπέζιο
2. Μη με παιδεύετε γιατροί
(Παπασιδέρης Γιώρ. [ΧΟΥΖΑΜ ΜΑΝΕΣ] DG-289 1932)
3. Απόψε είδα στον ύπνο μου μελίσι (Σαρακατσάνικο)
4. Στα ρίτσα βγαίνει ένα νερό
5. Μια κοντή κοντούλα
6. Κόρη που πας στον ποταμό
7. Ελενίτσα
8. Το διαμάντι στην Ελλάδα
9. Καθότανε στον αργαλειό
10. Μια Καλυβιώτισσα μικρή
11. Αυτά τα μάτια τα γλυκά
12. Στερέψανε οι ουρανοί
13. Μικρή νησιοτοπούλα (Καλέ 'συ Παναγιά μου)
14. Ρα καμπάνα Υπαπαντήσ
15. Ντο τ'πρῆς' κοτσίδετῆ
16. *Βλέπεις εκείνο το βουνό (Αναστασιά)*

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αρχείο Δημήτρη (Μήτσου) Στουραϊτη Πιπίνη

Εικόνα Π.1 Στου Μαρινάκη, από δεξιά: Τάκης Κολιαδήμας (Πούφης), Σταμάτης Στουραϊτης, Μήτσος Στουραϊτης, Άγνωστος. Δεκαετία του '50.

Εικόνα Π.2 Στου Μαρινάκη, από δεξιά: Βαγγέλης Μπέλεσης (όρθιος), Σταμάτης Σοφρώνης (καθιστός), Μαρινάκης, Ζέτα, Τάκης Κολιαδήμας (Πούφης), Σταμάτης Στουραϊτης, Μήτσος Στουραϊτης, Άγνωστος.

Εικόνα Π.3 Αριστερά μπροστά με το μπουζούκι ο Σταμάτης Στουραϊτης σε πατινάδα στο Λαύριο.

Αργείο Δημήτρη (Τάκη) Πλ. Ιατρού

Εικόνα π.4 Οι πιπίνηδες και ο Πούφης σε γλέντι σε κάποιο εξωκκλήσι.

Εικόνα Π.5 Οι πιπίνηδες σε γλέντι σε κάποιο εξωκλήσι. Στο λαούτο άγνωστος.

Εικόνα Π.6 Από αριστερά: Τάκης Κολιαδήμας κιθάρα, Γιώργος Δήμας βιολί, Αλίκη, Βάσω Αναστασίου, Κλαρίνο Αριστείδης Βασιλάρης ή Κώστας Ανατσελοπουλος (Ανάτσελος), Ζωή Αναστασίου, Τάσος Αναστασίου Λαουτο-κιθάρα πίσω, Δημήτρης Δήμας Κιθάρα.

Εικόνα Π.7 Από αριστερά Μήτσος Λαβίδας Βιολί, Σκαλιώτης Βαγγέλης(;;)κλαρίνο, Γιώργος Παπαδόπουλος Κιθάρα, άγνωστη, Τάκης Πούφης, άγνωστη.

Εικόνα Π.8 Νικόλας Χριστάκης – Κλαρίνο, ΜήτσοΣτας (Καληβιώτης από τον Ασπρόπυργο) - βιολί, Φρόσω Ηλιοπούλου τραγούδι (συζ. Νίκου Καρατάσου), άγνωστος (πίσω), άγνωστη τραγούδι, Τάκης Κολιαδήμας – Πούφης κιθάρα (πίσω), - Μήτσος Πικρίδας (Χαλκίδα) μπουζούκι.

ΑΡΧΕΙΟ ΣΩΤΗΡΗ Ι. ΜΩΡΑΪΤΗ

Εικόνα Π.9 Κλαρίνο ο Σωτήρης Μωραΐτης (Φουρκώμας), Λαούτο ο Θανάσης Ανδριανός (Κουλουργιώτης), Οι υπόλοιποι άγνωστοι.

Εικόνα Π.10 Κλαρίνο ο Σωτήρης Μωραΐτης (Φουρκώμας), Λαούτο ο Θανάσης Ανδριανός (Κουλουργιώτης), Οι υπόλοιποι άγνωστοι

ΑΡΧΕΙΟ ΣΤΑΜΑΤΗ ΣΩΤ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εικόνα Π.11 Γλέντι στον Αγ. Αντόνη Κουβαρά. Στην μέση ο Νίκος Διοσμαρίνης με το μαντολίνο του, προπολεμικά.

ΑΡΧΕΙΟ ΘΥΜΙΟΥ ΣΤΟΥΡΑΪΤΗ

Εικόνα Π.12 Από δεξιά Γιάννης Παπαϊωάννου, Ρίτα Σακελαρίου, Θύμιος Στουραϊτής. Από το CD «Θύμιος Στουραϊτής», Μπουζουξήδες 4, SONY/PORTRAIT, Υπευθ. Εκδοσης Κώστας Χτζηδουλής, Επιμέλεια-Κείμενα Γιώργος Τσάμπρας, Αθήνα 1995. Σε νυχτερινό κέντρο της Αθήνας.

ΑΡΧΕΙΟ ΝΙΚΟΥ – ΓΙΑΣΕΜΗΣ ΣΑΡΑΓΟΥΔΑ

Εικόνα Π. 13 Αρχείο Νίκου και Γιασεμής Σαραγούδα. Από αριστερά: Θεμιστοκλής Αγγελής βιολί, Σούτας Νίκος Σαραγούδας Κιθάρα Τραγουδι, Γιώργος Σούτας κλαρίνο, Γιασεμή Σαραγούδα, Φ.Χαλκιάς σαντούρι, άγνωστη, Γιάντζος Κλαρίνο, Βαγγέλης Κόλιας κιθάρα, Νίκος Μανώλης κιθάρα.

ΑΡΧΕΙΟ ΕΡΤ

Εικόνα Π.14 Από εγγραφή στην ΕΡΑ. Στο μικρόφωνο ο Μίμης Ανδριανός, ο Θεμιστοκλής Αγγελής στο βιολί, Στάυρος Ανδριανός στο λαούτο (δεξιά). Η φωτογραφία βρίσκεται στους διαδρόμους του Β' Προγράμματος της ΕΡΤ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ALAIN DUCELLIER, *Οι Αλβανοί στην Ελλάδα (13ος-15ο αι.), Η μετανάστευση μιας κοινότητας*, ΙΔΡΥΜΑ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ-ΧΟΡΝ, ΑΘΗΝΑ 2000 (ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ).
2. ΑΓΓΕΛΗΣ π. Τιμόθεος, *Ιερός Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Δημητρίου Κερατέας, «Η ιστορική πορεία της ενορίας μας»*, Επτάλοφος, Κερατέα 2008, σελ. 15-24.
3. ΑΛΕΞΑΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ, *Γαμήλιες παροχές στους Αλβανόφωνους της ΝΑ Αττικής- Λαυρεωτικής (1850-1940)*, Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Αττικής, 5-8 Νοεμβρίου 1987), Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ. 471-514.
4. ΑΛΕΞΑΚΗΣ Ελευθέριος, *Μετανάστευση νησιωτών στην Λαυρεωτική. Η περίπτωση των Κείων (1970-2000)*, Πρακτικά ΙΙ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (ΠΑΙΑΝΙΑ 2008), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2010, σελ. 511-526.
5. ΑΛΕΞΑΚΗΣ Π. Ελευθέριος, *Εγκαταστάσεις Λακώνων στη Λαυρεωτική, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ»*, Κερατέα 2001, σελ. 351-390.
6. ΑΛΕΞΑΚΗΣ Π. Ελευθέριος, *Εθνολογικές παρατηρήσεις στα κορμπάνια της ΝΑ. Αττικής*, Πρακτικά Θ' Επιστημονική Συνάντηση ΝΑ. Αττικής, Λαύριο Αττικής, 13-16 Απριλίου 2000, Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού, Απρίλης 2008, σελ. 465-490.
7. ΑΛΕΞΑΚΗΣ Π. Ελευθέριος, *Εργάτες, Αγρότες και Προίκα στη Λαυρεωτική 1870-1940, Ζ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής*, Δήμος Κορωπίου, Κορωπί 1998, σελ. 331-356.
8. ΑΛΕΞΑΚΗΣ Π. Ελευθέριος, *Κοινωνική διαστρωμάτωση και οργάνωση του χώρου στο Λαύρειο (1870-2000)*, Πρακτικά Ι' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Θορικού Αττικής 28 Νοεμβρίου- 1 Δεκεμβρίου 2002), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2004, σελ. 27-64.
9. ΑΛΕΞΑΚΗΣ Π. Ελευθέριος, *Οι ψαράδες του Λαυρείου. Η εθνοϊστορία μιας επαγγελματικής ομάδας. Μια πρώτη προσέγγιση*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006),

- Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008, σελ. 685-714.
10. ΑΝΔΡΕΟΥ Ελευθερία – ΔΗΜΑ Άννα, «Σύντομη ιστορική μελέτη του Εργατικού Κινήματος στην περιοχή του Λαυρίου την περίοδο 1864-1957. Ιστορική προσέγγιση του Εργατικού Κέντρου Λαυρίου την περίοδο 1950-1986», στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ.231-273.
11. ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ι.Αθανάσιος, *Ιστορική – Οικιστική εξέλιξη, διαμόρφωση και αστικοποίηση της Κερατέας*, Ε' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Συμβολή – Επιμορφωτικός Σύλλογος Παιανίας, Παιανία 1994, 363-386.
12. ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ιω. Αθανάσιος, *Τα τοπωνύμια της Κερατέας* (Συλλογή τοπωνυμίων της ΝΑ Αττικής), Δήμος Κερατέας, Αθήνα 1991, σελ. 36,71.
13. ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΗΡ. Αλέξανδρος , *Οι Αρβανίτες της Αττικής*, Δωδώνη, Αθήνα 1984
14. ΓΙΑΓΚΟΥ-ΔΗΜΑΓΚΙΚΑ Μαρία, *Η διατήρηση και η ανάδειξη της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στα Μεσόγεια Αττικής, μέσα από το αρχιτεκτονικό έργο της Λάμπρου-Γιάγκου Αναστασίας*, Πρακτικά ΙΔ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Θορικού Αττικής, 6-9 Οκτωβρίου 2011), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2013, σελ.477-486.
15. ΓΙΑΝΝΑΚΟΔΗΜΟΥ ΆΝΝΑ - Μαρία, *Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της παραδοσιακής μουσικής στα Μεσόγεια*, Η' Επιστημονική Συνάντηση ΝΑ Αττικής, Κερατέα Αττικής, 30 Οκτωβρίου- 2 Νοεμβρίου 1997, Χρυσή Τομή – Σύνδεσμος Πνευματικής και Κοινωνικής Δραστηριότητας Κερατέας, Κερατέα 2001, σελ 553-576.
16. ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ Ηλίας, *Η σκιά της ανάπτυξης, το χωροταξικό ασυνείδητο και η ΝΑ Αττική. Αστική συγκέντρωση και πολωμένη ανάπτυξη*, στα Πρακτικά Θ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Λαύριο Αττικής, 13-16 Απριλίου 2000, Εταιρία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού, Απρίλης 2008, σελ.293-299.
17. ΓΚΑΜΑ Ελευθερία- Ελένη, *Εντάξεις στο σχέδιο πόλης και αναπτυξιακές τάσεις στα Μεσόγεια*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη

- 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008, σελ.727-739.
18. ΓΚΙΝΟΣΑΤΗΣ Αθ. Παναγιώτης, *Το εθιμικό δίκαιο στις μεταβιβάσεις ακινήτων στα Μεσόγεια*, Πρακτικά ΙΑ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Σπάτα 11-14 Νοεμβρίου 2004), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Σπάτα 2006 στα σελ.93-100.
19. ΔΑΛΑΚΟΓΛΟΥ Δ. Θεόδωρος, *Ανάβυσσος, ο τόπος, οι άνθρωποι, η ζωή*, Ανάβυσσος 1996, (Β' Έκδοση), σελ. 13-14, 21-22.
20. ΔΑΛΑΚΟΓΛΟΥ Δ. Θεόδωρος, *Πρόσφυγες στην Ανάβυσσο. Ο πρώτος καιρός. Οι σχέσεις με τους ντόπιους*, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ», Κερατέα 2001, σελ.639-658.
21. ΔΑΛΑΚΟΓΛΟΥ Δ. Θεόδωρος, *Το ιδιοκτησιακό ζήτημα της περιοχής της Αναβύσσου*, Ζ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Δήμος Κορωπίου, Κορωπί 1998, σελ.259-278.
22. ΔΕΔΕ-ΚΟΛΙΑΔΗΜΑ Ελένη, *Τα Καλύβια του χθες και του σήμερα. Η διαδικασία μετάβασης ενός συμβιωτικού μεσογείτικου χωριού σε κοινωνικό σχηματισμό με χαρακτηριστικά σύγχρονης πόλης*, Πρακτικά ΙΔ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Θορικού Αττικής, 6-9 Οκτωβρίου 2011), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2013, σελ. 265-274.
23. ΔΗΜΗΤΣΑΝΟΥ- ΚΡΕΜΕΖΗ Αικατερίνη, *«Επί μέρους συμπεράσματα από την μελέτη του μεσογείτικουκαμαρόσπιτου»*, στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, ΕπιμορφωτικόςΣύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ. 83-96.
24. ΔΗΜΗΤΣΑΝΟΥ- ΚΡΕΜΕΖΗ Αικατερίνη, *Η αρχιτεκτονική, στον τόμο Μεσογαία- ιστορία και πολιτισμός των Μεσογείων Αττικής*, Ελευθέριος Βενιζέλος Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών, Αθήνα 2002, σελ. 225-239.
25. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ Φ. Μάρκος, *Οι ηχογραφήσεις δημοτικής μουσικής του Τεντ Πετρίδη στα Μεσόγεια Αττικής*, Ζ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Δήμος Κορωπίου, Κορωπί 1998, σελ. 357-372.
26. ΖΑΡΙΑΣ Γιάννη « *Η διαποίκιση στην ελληνική παραδοσιακή βιολιστική τέχνη*», EditionOrpheussince 1918, Αθήνα 2013, σελ. 799, 836, 988, 1022.
27. ΖΗΣΗΣ Περικλής, *Οι λαϊκοί μουσικοί της περιοχής των Τρικάλων. Γενεαλογία - μουσικά δίκτυα*, Πτυχιακή εργασία στο Τμ. Λαϊκής & Παραδοσιακής Μουσικής

- του Α.Τ.Ε.Ι. Ηπείρου στην Άρτα, με επιβλέποντα καθηγητή τον κ. Κοκκώνη Γεώργιο, Άρτα Ιούνιος 2014, σελ. 10-12 και 139-144.
28. ΙΑΤΡΟΥ Π. Γιώργος – ΠΡΙΦΤΗ Σ. Αναστασία, *Το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Πρίφτη από την Κερατέα της Αττικής*, Εκδόσεις ΑΩ, Κερατέα 2010, σελ. 48-51.
 29. ΙΑΤΡΟΥ Π. Γιώργος, *Μεσόγεια, το χαμένο περιβόλι της Αττικής- Ανθολόγιο*, ΑΩ Εκδόσεις, 2015, σελ. 527-536, 546-548.
 30. ΙΑΤΡΟΥ Π. Γιώργος, *Σούνιο – Λαύριο – Κερατέα – Ητεθλασμένη της μνήμης*, Μ.Τουμπής – «Χρυσή Τομή», Κερατέα 2003, σελ 522-524.
 31. ΚΑΒΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Παντελής, *Ανθολογία μουσικολογικών ανακοινώσεων και δημοσιευμάτων 1954-2008*, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 2008, σελ. 6-13.
 32. ΚΑΛΛΙΕΡΗΣ Δημήτρης, *Οι Σαρακατσάνοι της Αττικής*, Σύλλογος Σαρακατσαναίων Βάρης Αττικής, Βάρη 2012. σελ. 319.
 33. ΚΑΛΟΓΡΗ Τίτσα , *Η συμβολή της Εταιρίας των μεταλλουργείων του Λαυρίου στην δημιουργία και την ανάπτυξη της πόλης του Λαυρίου*, Ε' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Συμβολή, Παιανία 1994, σελ. 303-322.
 34. ΚΑΝΑΤΟΥΡΗΣ Γ. Αριστείδης, *Από τον Δήμο Λαυρίου, στον Δήμο Λαυρεωτικής. Μια ιστορική αναδρομή (1835-1891)*, χχχχ, Λαύριο 2018.
 35. ΚΑΡΓΑΚΟΣ Ι.Σαράντος, *Αλβανοί Αρβανίτες Έλληνες* , Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ, 2008 6η
 36. ΚΙΟΥΣΗ Βάσω, *Οι οργανοπαίχτες στο Κορωπί 1880-1960*, χχχχ, Κορωπί 1996, σελ.56.
 37. ΚΙΟΥΣΗ Βάσω, *Τα τραγούδια των γυναικών στα Μεσόγεια 1900-1950*, ΕΝΤΟΣ, χχχχ.
 38. ΚΙΟΥΣΗ Βάσω, *Φιλαρμονικές και χορωδίες του Λαυρίου (1872-2002)*, Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Θορικού Αττικής 28 Νοεμβρίου- 1 Δεκεμβρίου 2002), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2004, σελ. 263-278.
 39. ΚΟΚΚΩΝΗΣ Γεώργιος, *Μουσική από την Ήπειρο*, Έκδοση του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2008, σελ. 27-73.
 40. ΛΕΚΚΑ- ΧΑΤΖΗ Βασιλική, *Μεσογείτικος Κεφαλόδεσμος, Καλαμάτες – Μαντηλάκια*, Π.Οκτώρατος, Αθήνα 1992, σελ. 9-96.
 41. ΛΕΥΚΩΜΑ, *Χρυσή Τομή 22 Χρόνια 1975-1997* , Χρυσή Τομή, Κερατέα 1997.

42. ΜΑΓΟΥΛΑΣ Χρ. Γεώργιος, *Η συνιδιοκτησία ή Αναγκαστικός Συνεταιρισμός Μαρκοπούλου «ΜΑΡΚΟ»*, ΣΤ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Μαρκοπούλου, Μαρκόπουλο 1995, σελ. 381-400.
43. ΜΑΝΘΟΣ Κ. Γεώργιος, «Μεταλλευτικό – Μεταλλουργικό Λαύριο», Δήμος Λαυρεωτικής, 1990, (πρόλογος).
44. ΜΑΡΓΑΡΗ Ζωή, *Πανηγύρι της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος ξανά: λαϊκή λατρεία, (ανα)βιώσεις και νέες βιώσεις στα Καλύβια Θορικού*, Πρακτικά ΙΔ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Θορικού Αττικής, 6-9 Οκτωβρίου 2011), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2013, σελ.363-376.
45. ΜΑΡΓΑΡΗ Ν. Ζωή , *Μουσική και χορός. Ψηφίδες πολιτισμού στα Μεσόγεια*, Πρακτικά Θ' Επιστημονική Συνάντηση ΝΑ. Αττικής, Λαύριο Αττικής, 13-16 Απριλίου 2000, Εταιρία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού, Απρίλης 2008, σελ. 491-502.
46. ΜΑΡΚΟΥ Σ. Δημήτρης, *«Τα μουσικά όργανα του Αγίου Πέτρου»*, Ανεξάρτητη έκδοση, Σπάτα 1979, σελ.110-111.
47. ΜΑΡΚΟΥ Χρήστος, *Το αμπελοοινικό ζήτημα στα Μεσόγεια*, Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Αττικής, 5-8 Νοεμβρίου 1987), ΕπιμορφωτικόςΣύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ. 399-412.
48. ΜΕΘΕΝΙΤΗΣ Δημ. Σταμάτης, *Το Μαρκόπουλο των Μεσογείων, Οδοιπορικό στους αιώνες*, Έκδοση Νίκος Κ. Λυμπέρης, Μαρκόπουλο 2007, σελ. 302. Μέρος Α, σελ. λη'-λθ', Πληθυσμός κατά το θρήσκευμα και την γλώσσα.
49. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Χαρ. Γιάννης, *Οι μεγάλοι του Δημοτικού Τραγουδιού*, Εκδόσεις Αθηναϊκή – Πάλκο, Αθήνα 1996, σελ.78, 125.
50. ΜΙΧΑΗΛ - ΔΕΔΕ Μαρία, *Από το ήθος της ζωής στα Μεσόγεια (1750-1930), Η φορεσιά του Μεσογείτη*, Πρακτικά Α' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής , Κοινότητα Καλυβίων – Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1985, σελ. 217-256.
51. ΜΙΧΑΗΛ – ΔΕΔΕ Μαρία, στο *Μεσογαία - Ιστορία και Πολιτισμός των Μεσογείων Αττικής, (ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΤΟΜΟΣ), «ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ» Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών - ΙΔΕΑΑ.Ε., Αθηνά 2001, 261-270, 274-284.*

52. ΜΙΧΑΗΛ-ΔΕΔΕ Μαρία, *Αρβανίτικα Τραγούδια*, Σειρά Α', Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1978, σελ. 12-16.
53. ΜΙΧΑΗΛ-ΔΕΔΕ Μαρία, *Οι ξένοι στα Μεσόγεια Αττικής*, Πρακτικά Δ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Καλύβια Αττικής, 30 Νοεμβρίου- 1-3 Δεκεμβρίου 1993), Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1993, σελ. 417-458.
54. ΜΙΧΑΗΛ-ΔΕΔΕ Μαρία, *Πανηγύρια της Αττικής*, Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Καλύβια Αττικής (25-28 Οκτώβρη 1985), Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1986.
55. ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΥ Άννα, *Σαρακατσάνοι κτηνοτρόφοι και δύο επεισόδια ληστείας στην περιοχή Αραφήνα (Ραφήνα) Αττικής τον 19ο αιώνα*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008, σελ.285-307.
56. ΜΠΑΛΤΣΙΩΤΗΣ Λάμπρος, *Η δισκογραφική παραγωγή στα αρβανίτικα και τα βλάχικα στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Τάσεις και διαπιστώσεις σχετικά με την ιστορία των γλωσσοπολιτισμικών κοινοτήτων στο Ετερότητες & Μουσική στα Βαλκάνια, Τα κείμενα, Εκδόσεις Τμήματος Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής – Κέντρο Μειονοτικών Ομάδων , Άρτα 2008, σελ. 60-79.
57. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ Χάρης, *Η ίδρυση του Δημοτικού Σχολείου Κερατέας 1845*, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ», Κερατέα 2001, σελ.675-688.
58. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ Χάρης, ΜΑΡΚΟΥΛΗ Αθανασία, ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος, *Η στρατηγική ανάπτυξης της Γαλλικής Εταιρείας Μελετών Λαυρίου (Γ.Ε.Μ.Λ.)*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008, σελ.615-632.
59. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ Χάρης, *Οι πρόσφυγες της Μικρασιατικής καταστροφής στη Λαυρεωτική*, Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής , Κοινότητα Καλυβίων – Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1986, σελ. 295-350
60. ΜΠΙΡΗΣ Κώστας, *Αρβανίτες – Οι Δωριείς του νεώτερου Ελληνισμού* , Μέλισσα, Αθήνα 2005 (Α' εκδ. 1960), σελ. 102-113.

61. ΜΠΟΤΣΗΣ Αθ. Δημήτριος, *Η ιστορία της ηλεκτρικής εταιρίας Κερατέας*, Εκδόσεις ΑΩ, Αθήνα Οκτώβριος 2010, σελ. 15-60.
62. ΜΩΡΑΪΤΗΣ Θανάσης, *Η Αρβανίτικη γλώσσα στα παραδοσιακά τραγούδια*, Η μουσική νεχουργιοεχ' νενοικοκυρ στο Ετερότητες & Μουσική στα Βαλκάνια, Τα κείμενα, Εκδόσεις Τμήματος Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής – Κέντρο Μειονοτικών Ομάδων , Άρτα 2008, σελ. 28-32.
63. ΝΟΒΑΚΗ Θάλεια, *Δημογραφική εξέλιξη και εκπαιδευτική πορεία Δήμου Λαυρεωτικής 1945-1980*, Διπλωματική εργασία με επιβλέπουσα καθηγήτρια την Ματούλα Τομαρά- Σιδέρη, Πάντειο Πανεπιστήμιο – Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία», Σεπτέμβριος 2007, σελ.20-21.
64. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Ι. Ανδρομάχη, *Από τα ορεινά στα πεδινά: μετακίνηση και μετανάστευση εργατικού δυναμικού στο χώρο της Αττικής*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008, σελ 671-684.
65. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΙΑ ANNA, *Το Κορωπιώτικο σπίτι (τέλη 18ου-20ος αι.)* στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ. 47-96.
66. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Μαρία, *«Η Κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Αθηνών-Λαυρίου και οι κοινωνικό-οικονομικές επιδράσεις στην ανάπτυξη της περιοχής της Νοτιοανατολικής Αττικής (1885-1938)»* που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής, στην Παλλήνη Αττικής το 2006 σελ. 195-202.
67. ΠΕΠΠΑΣ Γιώργος, *Η Καμάριζα χθες και προχθές*, Εκδόσεις ΚΥΠΡΗ, Αγ. Κωνσταντίνος Λαυρεωτικής 2014, σελ. 111.
68. ΠΕΤΡΑΚΗ Γεωργία, *«Το Σωματείο Εργατών-Μεταλλευτών Λαυρίου: 1911-1919»*, στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ.274-305.
69. ΠΟΛΙΤΗ Κ. Παναγιώτα, *Τα Κούκουρα- Η πολιτισμική ταυτότητα μιας αρβανίτικης κοινότητας στη Βοιωτία*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2008, σελ. 43-45, 112, 118, 121.
70. ΠΡΟΦΗΣ Γιάννης, ΚΟΛΛΙΑΣ Σεραφείμ, *Ερμηνεία και τοπογραφική θέση τοπωνυμίων του Κορωπίου*, Πρακτικά ΙΓ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ.

- Αττικής (ΠΑΙΑΝΙΑ 2008), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2010, σελ. 381-394.
71. ΡΩΜΑΣ Γ. Χρίστος, *Η Κερατέα της Αττικής*, «Χρυσή Τομή» - Δήμος Κερατέας, Κερατέα Αττικής, Δεκέμβριος 2008, Β' Έκδοση (Α' εκδ. 1987), σελ. 29-36, 48-55, 78-88, 150-151, 161-163, 176-199.
72. ΡΩΜΑΣ.Γ. Χρίστος, *Η σταδιακή αστικοποίηση του πληθυσμού της Κερατέας κατά το δεύτερο μισό του αιώνα μας*, Ε' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Συμβολή – Επιμορφωτικός Σύλλογος Παιανίας, Παιανία 1994, σελ. 387-400.
73. ΣΟΥΛΑΚΕΛΗΣ Α. Θεοφάνης, *Μουσικολογραφικές αποστολές στη νοτιοανατολική Αττική*, Πρακτικά ΙΒ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη 30 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 2006), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008, σελ. 213-218.
74. ΣΤΑΜΕΛΟΣ Ευαγγ. Ιωάννης, *Κερατέα έγγραμν γι' αυτήν*, Δήμος Κερατέας, Κερατέα 2010 σελ.29, 37 και 82.
75. *Στατιστικά αποτελέσματα της Γενικής Απογραφής του Πληθυσμού κατά την 27^η Οκτωβρίου 1907*, Τόμος Δεύτερος εν Αθήναις 1909, σελ. 363
76. *Στατιστικά αποτελέσματα της Γενικής Απογραφής του Πληθυσμού κατά την 5^η - 6^η Οκτωβρίου 1896*, Μέρος Δεύτερον – Πίνακες, Α' Πληθυσμός κατά νομούς, επαρχίας, δήμους, πόλεις και χωριά, εν Αθήναις 1897, σελ. 28.
77. *Στατιστικά αποτελέσματα της Γενικής Απογραφής του Πληθυσμού κατά την 27^η Οκτωβρίου 1907*, Τόμος Δεύτερος εν Αθήναις 1909, σελ. 363.
78. *Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός 1870*, Εθνικό Τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1872.
79. *Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός 1879*, Εθνικό Τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1881, Μέρος Πρώτον σελ . 37-39.
80. *Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός 1879*, Εθνικό Τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1881, Μέρος Τρίτον σελ. 4.
81. ΣΤΡΑΤΟΚΟΠΟΣ Χρήστος, *Η Κεραταία της Αττικής*, Χρυσή Τομή, Κερατέα 1997 (Α' έκδοση 1925), σελ 71, 74-75.
82. ΣΥΛΙΒΟΣ Θανάσης (επιμέλεια), *Μάνος Λοϊζος απ' την μνήμη στην καρδιά*, Μετρονόμος, Αθήνα 2012, σελ. 250.

83. Συλλογικό, Αφιέρωμα στον τενόρο Κώστα Μυλωνά, Σύνδεσμος Πνευματικής και Κοινωνικής Δραστηριότητας Κερατέας «Χρυσή Τομή», Χρυσή Τομή, Κερατέα 1992.
84. ΣΥΛΛΟΓΟΣ «φίλοι του Σιδηροδρόμου», *Ο σιδηρόδρομος Αθηνών-Λαυρίου: Σύντομο ιστορικό – Αναγκαιότητα και προοπτικές επαναλειτουργίας*, ΣΤ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Μαркоπούλου, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Μαркоπούλου, Μαρκόπουλο 1995,σελ. 481-494.
85. ΤΟΣΚΑ – ΚΑΜΠΙΑ Σούλα, *Παραδοσιακοί χοροί – Ηπείρου – Θεσσαλίας-Στερεάς- Αττικής – Ευβοίας –Πελοποννήσου*, Φιλιππότης, Αθήνα 1996, σελ. 103-109.
86. ΤΣΑΛΙΚΙΔΗΣ Εμμανουήλ, *ΦωκIANOί πρόσφυγες στην Ανάβυσσο. Συνεταιρισμός αποκαταστάσεως καλλιεργητών Παλαιάς Φωκαίας*, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ», Κερατέα 2001, σελ.613-638.
87. ΤΣΙΤΣΙΠΗΣ Δ. Λουκάς, *Γλωσσικές ιδεολογικές και οι αντιφάσεις τους στις Αρβανίτικες Κοινότητες της Αττικής*, Πρακτικά ΙΑ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Σπάτα 11-14 Νοεμβρίου 2004), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Σπάτα 2006 στα σελ. 485-492.
88. ΦΙΛΙΠΠΟΥ- ΑΓΓΕΛΟΥ Πέτρου στα Πρακτικά Α' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής , Κοινότητα Καλυβίων – Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1985, σελ. 301-311.
89. ΦΙΛΙΠΠΟΥ-ΑΓΓΕΛΟΥ Πέτρος, *Οι αλυκές της Αναβύσσου*», στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ.375-398.
90. ΦΙΛΙΠΠΟΥ-ΑΓΓΕΛΟΥ Πέτρος, *Σχηματισμός – σύσταση και εξέλιξη των δήμων και των κοινοτήτων των Μεσογείων και της Λαυρεωτικής (1833-1979)*, στα Πρακτικά της Θ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής, Λαύριο Αττικής, 13-16 Απριλίου 2000, Εταιρία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θεοικού Αττικής 2008, σελ. 439-451.
91. ΦΡΑΤΖΕΣΚΟΥ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ζαχάρω, *Παλαιά Φώκαια: Από την Μικρασία στην Αττική*, στα Πρακτικά της Θ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής, Καλυβια Θεοικού Αττικής 2008, σελ.187-198

92. ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Γιώργος, «*Ο αγροτικός βίος και οι εργασίες του παλαιού Μεσογείτη. Τα εργαλεία και η ορολογία τους*», στα Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1988, σελ.515-563.
93. ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Γιώργος, *Οι μανδρότοιχοι των Μεσογειακών χωριών. Κερατιώτικα ανάλεκτα*, Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, «ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ», Κερατέα 2001, σελ.695-704.
94. ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Γιώργος, *Προέλευση και σύνθεση του πληθυσμού της Μεσογαίας και Β. Λαυρεωτικής*, Πρακτικά Α' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Κοινότητα Καλυβίων – Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1985, σελ. 106-140.
95. ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Γιώργος, *Τα Επώνυμα της Ν.Α. Αττικής - Σύγκριση αυτών με άλλες περιοχές του Ελληνικού και Ν. Αλβανικού χώρου*, Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Καλύβια Αττικής (25-28 Οκτώβρη 1985), Επιμορφωτικός Σύλλογος Καλυβίων, Καλύβια 1986, σελ.383-432.
96. ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ Δ. Γεώργιος, *Τα Λαογραφικά της Μεσογαίας Αττικής*, Ασκληπιός, Αθήνα 1980, σελ. 27-40.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Κεραταία Πόλις (περιοδικό), *Νίκος και Γιασεμή Σαραγούδα – Οι τελευταίοι μεγάλοι της μουσικής μας παράδοσης στα Μεσόγεια*, συνέντευξη στους Κωνσταντίνο Τσοπάνη και Ευάγγελο Μερκούρη, τευ. 2, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2011, Εκδόσεις ΝΟΩΝ, σελ 16.
2. Κεραταία Πόλις (περιοδικό), *Από τον «Πάνα» στο Οβριόκαστρο*, συνέντευξη του Μπάμπη Νικολάου στον Κώστα Αντωνίου, τευ. 3, Νοεμβριος - Δεκέμβριος 2011, Εκδόσεις ΝΟΩΝ, σελ 15-18.
3. Κεραταία Πόλις (περιοδικό), άρθρο που επιμελείται ο Κώστας Αντωνίου, *Σταύρος Μωραϊτης - Ένας άγνωστος ζωγράφος από την Κερατέα*, τευ. 4, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2012, Εκδόσεις ΝΟΩΝ, σελ.4-5.
4. Μεσογείτικα Χρονικά (περιοδική έκδοση), *Ευάγγελος Στουραϊτης, ο βιολιστής της Κερατέας*, καλοκαίρι 2018, εκδόσεις Prima Materia, σελ. 159-166.

5. Νέα της Κερατέας (0 Εφημερίδα) ΧΑΤΖΗΣ Τάσος, «*Η ιστορία ενός καφενείου*» στα Εκδότης Σταύρος Ιατρού, Αρ. Φύλλου 42, Ιούλιος –Αύγουστος 1993 σελ. 6-7.
6. Νέα της Κερατέας (εφημερίδα), «*Ένας διεθνούς ακτινοβολίας μουσικοσυνθέτης από την Κερατέα... Δημήτρης Νικολάου*», αρ. φύλλου 45, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1994, Εκδότης Σταύρος Ιατρού, σελ. 8,11.
7. Νέα της Κερατέας (εφημερίδα), «*Ο συνθέτης Δημήτρης Νικολάου μιλά στα Νέα της Κερατέας... Εμπνέομαι από τις ανθρώπινες σχέσεις.*» (συνέντευξη), αρ. φύλλου 46, Μάρτιος – Απρίλιος 1994, Εκδότης Σταύρος Ιατρού, σελ. 8-9.
8. Νέα της Κερατέας (εφημερίδα), *Κερατέα 1922: Οι πρόσφυγγοι*, άρθρο του συντ/χου Λυκειάρχη Γιάννη Χριστοφίλου, αρ. φύλλου 38, Οκτώβριος 1992, Εκδότης Σταύρος Ιατρού, σελ. 8.
9. Νέα της Κερατέας (εφημερίδα), *Το πανηγύρι της Ζωοδ. Πηγής και οι επαγγελματίες*, αρ. φύλλου 16, Μάιος 1990, Εκδότης Σταύρος Ιατρού, σελ. 6.
10. Νέα της Κερατέας (εφημερίδα), *Το πρώτο φεστιβάλ των Φιλαρμονικών Κερατέας-Καλυβίων -Μαρκοπούλου- Λαυρίου*, άρθρο του Μανώλη Μπίστα, αρ. φύλλου 41, Μάιος-Ιούνιος 1993, Εκδότης Σταύρος Ιατρού, σελ. 13.
11. Νέα της Κερατέας (εφημερίδα), *Φωτιές του Αγίου Γιάννη*, στην στήλη Λεύκωμα αρ. φύλλου 7, Αύγουστος 1989, Εκδότης Σταύρος Ιατρού, σελ. 4.
12. ΝΤΕΦΙ (περιοδικό), *Θύμιος Στουραϊτης Ένας μπουζουξής στην Κερατέα*, Τεύχος 9, 10-11/83, σελ. 40-42.
13. Πολυφωνία (μουσικό περιοδικό), Δημήτρης Καμπόλης, «*Τα Αρβανίτικα Τραγούδια στον δημόσιο χώρο: Ζητήματα μουσικής πολιτικής*», Άνοιξη 2013, Εκδόσεις Κουλτούρα, σελ. 75-111
14. Σύγχρονα Θέματα (περιοδικό), ΓΚΕΦΟΥ -ΜΑΔΙΑΝΟΥ Δήμητρα, «*Η χώρα του πνεύματος και η χώρα του οινοπνεύματος*»: *Παράδοση και πολιτισμική ταυτότητα στην Αττική*, στα, τεύχος 66, 1-3/1998, σελ. 104-111.
15. ΤΣΑΜΠΡΑΣ Γιώργος, ένθετο του cd«*Θύμιος Στουραϊτης*», *Μπουζουξήδες 4*, SONY/PORTRAIT, Υπευθ. Έκδοσης Κώστας Χτζηδουλής, Επιμέλεια-Κείμενα Γιώργος Τσάμπρας, Αθήνα 1995
16. ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ- Περιοδικό, *Τα πανηγύρια στα χωριά των Μεσογείων*, κείμενο του Τάσου Σχορέλη αναδημοσιευμένο από το βιβλίο του Ρεμπέτικη Ανθολογία Τόμος Α (εκδ. Πλέθρον, 1977), Χρυσή Τομή, Αρ. φύλλου 22-23, Κερατέα Νεόμβρης 1981, σελ.6,27.

17. ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ, Περιοδικό, «*Δυο λόγια για τον μπάριμπα Νίκο*» τευχ. 29, Κερατέα Οκτώβρης 1984, σελ. 32.

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

<http://www.easypedia.gr/el/articles/%CE%>

[http://www.keratea.gr/dimos/index.php?option=com_content&task=view
&id=124&Itemid=167](http://www.keratea.gr/dimos/index.php?option=com_content&task=view&id=124&Itemid=167)

[http://www.keratea.gr/dimos/index.php?option=com_content&task=view
&id=26&Itemid=56](http://www.keratea.gr/dimos/index.php?option=com_content&task=view&id=26&Itemid=56)

[http://www.klika.gr/cms/index.php/ar8rografia/synentefkseis/262-
thymios-](http://www.klika.gr/cms/index.php/ar8rografia/synentefkseis/262-thymios-)